

CİLT 12 SAYI 2 2021
VOL. 12 ISSUE 2 2021

ISSN:1309-887X / E-ISSN: 2149-0465

EGE STRATEJİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

EGE STRATEGIC
RESEARCH
JOURNAL

ESAD
EGE STRATEJİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

Cilt 12 Sayı 2 – 2021

EGE STRATEGIC RESEARCH JOURNAL

Vol. 12 Issue 2 – 2021

ISSN:1309-887X / e-ISSN: 2149-0465

www.esam.ege.edu.tr

dergipark.gov.tr/esam

ESAD
EGE STRATEJİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ
Ege Strategic Research Journal
ESAD yılda iki kez yayımlanır / ESRJ is published two times a year

EDİTÖRLER / Editors

Dr .Öğr. Üyesi Aytekin ERDOĞAN

Arş. Gör. Burak ARSLAN

DANIŞMA KURULU / Editorial Advisory Board

(Alfabetik Sıra ile / In Alphabetical Order)

A. Özlem Önder, Ege Üniversitesi, Türkiye.
Aydın Çevirgen, Akdeniz Üniversitesi, Türkiye.
Aykut Lenger, Ege Üniversitesi, Türkiye.
Aydanur Gacener Atış, Ege Üniversitesi, Türkiye.
Aykan Candemir, Ege Üniversitesi, Türkiye.
Ayla Özhan Dedeoğlu, Ege Üniversitesi, Türkiye.
Birgitta Olsson, Stockholm Üniversitesi, İsveç.
Carlos E. Frickmann Young, Universidade Federal do Rio de Janeiro de Economia Industrial, Brezilya.
Chris Ryan, Waikato Üniversitesi, Yeni Zelanda.
C. Michael Hall, Canterbury Üniversitesi, Yeni Zelanda.
David Lamond, David Lamond & Associates, Avusturalya.
Francis Lobo, Edith Cowan Üniversitesi, Avusturalya.
Haiyan Song, Hong Kong Politeknik Üniversitesi, Hong Kong.
Haluk Soyuer, Ege Üniversitesi, Türkiye.
James Kirkbride, Liverpool John Moores Üniversitesi, İngiltere.
John Fletcher, Bournemouth Üniversitesi, İngiltere.
Juergen Gnoth, Otago Üniversitesi, Yeni Zelanda.
Joyce Liddle, Nottingham Üniversitesi, İngiltere.

Jülide Kesken, Ege Üniversitesi, Türkiye.
Luiz Moutinho, Glasgow Üniversitesi, İngiltere.
Lydia Makrides, Creative Wellness Solutions, Kanada.
Metin Karadağ, Ege Üniversitesi, Türkiye.
Michael R. Powers, Temple Üniversitesi, ABD.
Mohsen Bahmani-Oskooee, Wisconsin Üniversitesi, ABD.
Neşe Kumral, Ege Üniversitesi, Türkiye.
Oğuz Karadeniz, Pamukkale Üniversitesi, Türkiye.
Pan Jiahua, Chinese Academy of Social Sciences (CASS), Çin.
Paul Leonard Gallina, Bishop's Üniversitesi, Kanada.
Slawomir Magala, Rotterdam Erasmus Üniversitesi, Hollanda.
Tanju Tosun, Ege Üniversitesi, Türkiye.
Thomas N. Garavan, Limerick Üniversitesi, İrlanda.
Vahap Tecim, Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye.
Wesley J. Johnston, Georgia Devlet Üniversitesi, ABD.
William Gartner, Minnesota Üniversitesi, ABD.
Yılmaz Gökşen, Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye.
Zahir Irani, Brunel Üniversitesi, İngiltere.

Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi. Tüm hakları saklıdır. Önceden yazılı izin alınmaksızın hiçbir iletişim, kopyalanma sistemi kullanılarak yeniden basılamaz. Akademik ve haber amaçlı kısa alıntılar bu kuralın dışındadır. Aksi belirtilmediği sürece **Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi**'nde yayınlanan yazılarda belirtilen fikirler yalnızca yazarına aittir. Yayıncıları, diğer yazarları ve editörleri bağlamaz.

ISSN:1309-887X / e-ISSN: 2149-0465

www.esam.ege.edu.tr

dergipark.gov.tr/esam

EGE STRATEJİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

Ege Strategic Research Journal

ESAD yılda iki kez yayımlanır. / ESRJ is published two times a year.

Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi (ESAD) hakemli ve bilimsel bir dergi olup, Uluslararası İlişkiler, Siyaset Bilimi, İktisat, İşletme ve Tarih alanları ile stratejik temalı alanlarda çalışan akademisyenler, araştırmacılar ve profesyonellerin görüşlerini paylaştıkları bir forum oluşturmak amacıyla, bu alanlarda yapılmış olan ulusal ve uluslararası çalışmaları kapsamaktadır. Ocak ve Temmuz aylarında olmak üzere yılda iki kere yayınlanan Dergimiz, EconLit tarafından taranmaktadır.

Dergimize, daha önce herhangi bir yerde yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere gönderilmemiş çalışmalar ile kongre vb. bilimsel toplantılarda sunulmuş çalışmalar bu durum belirtilmek koşulu ile kabul edilmektedir. Yazarın/yazarların göndermiş oldukları çalışmayı yayın sürecinden çekebilmesi için sorumlu yazarın bir dilekçe ile başvurması gerekir. Dergi Editörler Kurulu, yayın koşullarına uymayan yazıları yayınlamamak, düzeltmek üzere yazarına geri vermek ve biçimce düzenleme talebinde bulunma yetkisine sahiptir. Dergimize çalışmalarını sunan yazar/yazarların belirtilen Şartları kabul ettikleri varsayılır. Dergimizce telif hakkı ödenmemektedir.

Dergimize gönderilen çalışmalar alanında bilimsel çalışma yapan en az iki ayrı hakeme gönderilir. Hakemlerin kararları doğrultusunda yazı yayınlanır ya da yayınlanmaz. Hakemlerin gizli tutulan raporları beş yıl süre ile dergi arşivinde tutulur. Yazım kuralları ile ilgili detaylar aşağıda verilmiştir. Söz konusu Őartlara uygun çalışmalarınızı dergipark.gov.tr/esam üzerinden gönderebilirsiniz.

Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi (ESAD) İdare Merkezi ve Editör Ofisi / Editorial Office

Ege Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ege Üniversitesi Kampüsü, 35100 Bornova-İZMİR, TÜRKİYE

Telefon / Fax: +90 (232) 3114105 / 4106

E- mail: esam@mail.ege.edu.tr

Yayın Sahibi: Ege Stratejik Araştırmalar Merkezi adına,

Müdür V. Prof. Dr. Mustafa MUTLUER

Yazı İşleri Müdürü / Assisting Editor

Dr. Öğr. Üyesi Aytekin ERDOğAN

Yayın Sıklığı ve Türü: Yılda 2 defa yayınlanan, evrimii, açık erişime sahip, süreli yayın.

Yayın Dili: Türkçe ve İngilizce

Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi, ESAD, Cilt 12, Sayı 2 – 2021

Ege Strategic Research Journal, ESAJ, Vol. 12, Issue 2 –2021

İÇİNDEKİLER / Contents

ARAŞTIRMA MAKALELERİ (RESEARCH ARTICLES)

**ABD-Çin Rekabetinde Tek Kutupluluktan Çok Kutupluluğa Geçiş Analizi:
Göç Bağlamında Asya-Pasifik Örneği**

Analysing the Transition From Unipolarity to Multipolarity in the US-China
Competition: An Example of Asia-Pacific in the Context of Migration

İlyas GÜNEŞ – Fulya MEMİŞOğLU..... 1-18

**Dünya Bankası ve Çin'in Karşılıklı Faydaya Dayalı İşbirliği: Yenilik
Önyargısının Üstesinden Gelmek**

The World Bank and China Cooperation of Mutual Advantage: The
Overcoming a Bias of Innovation

Özlem KÜÇÜK 20-45

**Neo-Gramsyan Hegemonya Kavramı Çerçevesinde Çin'in Sistem
İçerisinde Artan Etkisine Yönelik Analiz**

The Analysis of the China's Increasing Impact in the System Within the
Framework of Neogramscian Hegemonia

Seda Gözde TOKATLI 47-69

Stratejik Yön Farkındalığının Kurumsal Evet Üzerindeki Etkisi

Effect of Strategic Direction Awareness on Organizational Yes

Yunus Emre TAŞGİT – Öznur ŞAMANDAR – Merve TAŞKIN 71-86

**İnsansız Hava Araçları'nın Gelişimi, Hukuki Statüleri ve
Güvenlik Amaçlı Kullanımları**

Evaluation of Unmanned Aerial Vehicles, Their Legal Status, and Security
Related Usages

Mehmet Erkan KILLIOğLU..... 88-101

EGE STRATEJİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ YAZIM KURALLARI

Lütfen makalenizi, dergi yazımı ile ilgili kuralları ve aşağıdaki örnek makaleyi dikkate alarak dergimize gönderiniz. Makalenin ilk gönderiminde ve hakem değerlendirilmesinden sonra kabul edilen çalışmaların,

- i. Yazım kurallarına uygun hale getirilmesi
- ii. Formatının düzenlenmesi
- iii. Son “.pdf” dosyasının oluşturulması yazarın / yazarların sorumluluğundadır.

1. Makale Başlığı – Yazar Bilgileri

- Makale başlığı 14 punto, tümü büyük harfli, koyu ve ortalanmış olarak yazılmalıdır.
- Türkçe yazılmış makalelerde Türkçe başlığın altında İngilizce, İngilizce yazılmış makalelerde İngilizce başlığın altında Türkçe başlığa yer verilmelidir. İngilizce çalışmalar için verilen Türkçe başlık 12 punto; Türkçe çalışmalar için verilen İngilizce başlık 12 punto olmalıdır.
- Çalışmanın başlığından sonra yazarın adı soyadı 12 punto, adın ilk harfi büyük, soyadın tamamı büyük harflerle, ortalanmış ve kalın olarak; yazar birden fazla ise, adlar çalışmaya katkılarına göre alt alta yazılmalıdır. Yazar(lar)ın unvanıyla birlikte, çalıştığı yer ve varsa araştırmanın yapıldığı üniversite, laboratuvar ya da kuruluşun açık adı, yazarın e-posta adresi ile uluslararası geçerliliği olan ORCID bilgisine yer verilmelidir. Eğer araştırma bir tez çalışmasından, bir projeden ya da daha önce sunulmuş bir bildiriden türetilmiş ise ilgili çalışmaya gönderme yapılmalı, göndermeler dipnotta özel imle (τ) belirtilmelidir. Yazarlara dair dipnotlar Roman rakamları ile (i,ii,iii,.....) sıralanmalı, Times New Roman 10 punto olarak yazılmalıdır.

2. Öz

- Hem Türkçe hem İngilizce özete yer verilmelidir.
- Öz, Abstract ve Anahtar Kelimeler başlıkları koyu, ilk harfi büyük ve italik olarak yazılmalıdır. Öz ve Abstract başlıkları sayfada ortalanmalıdır.
- Yazı tipi Times New Roman 12 punto italik olmalıdır.
- Tek (1) satır aralıklı ve iki yana yaslı yazılmalıdır.
- En az üç anahtar kelime ilgili özün altında italik, ilk harfleri büyük yazılarak verilmelidir.

3. Ana Metin

- Ana metnin tablo, şekil ve referanslar dahil 25 sayfayı aşmamasına özen gösterilmelidir.
- Makalede yazı tipi olarak Times New Roman 12 punto kullanılmalıdır. Makaleler 1,15 satır aralıklı, iki yana yaslı ve A4 boyutunda, sağ, sol, alt ve üst boşlukları 2,5 cm olacak şekilde yazılmalıdır.
- Paragrafların arasında 1 (bir) satır boşluk olmalıdır. Tüm paragraflar iki yana yaslı olarak biçimlendirilmelidir. Paragrafların ilk satırlarında girinti olmamalıdır. Paragraflar içinde 1,15 satır aralığı bulunmalıdır.
- 1. Basamak başlıklar, 12 punto, hepsi büyük harf, koyu ve sola yaslı olarak yazılmalıdır. 1. Basamak başlıklardan önce 2 satır boşluk bırakılmalıdır.
- 2. Basamak başlıklar, 12 punto, her kelimenin ilk harfi büyük, koyu ve sola yaslı olarak yazılmalıdır. 2. Basamak başlıklardan önce 1 satır boşluk bırakılacaktır.

- Diğer alt Basamak başlıklar, 12 punto, her kelimenin ilk harfi büyük, koyu, italik ve sola yaslı olarak yazılmalıdır. Diğer alt başlıklardan önce 1 satır boşluk bırakılacaktır.

4. Tablo ve Őekiller

- Tablo ve Őekiller metnin uygun yerlerinde ardışık numaralandırılmış bir Şekilde gösterilmelidir.

Tablolarda, tablo başlığı üstte sola yaslı, koyu ve ilk harfleri büyük, Times New Roman 10 punto olmalıdır.

Şekil başlığı ise, Şekil altında sola yaslı, koyu ve ilk harfleri büyük, Times New Roman 10 punto olmalıdır.

Tablo ve Őekiller başka bir yerden alındığı takdirde kaynak gösterilmelidir.

Tablo içi yazılar Times New Roman 10 punto ve satır aralığının 1 olması önerilir. Büyük tabloların metne yerleştirilmesi için punto büyüklüğü değiştirilebilir.

5. Kaynaklar

- Kaynakların gösterimi açısından APA formatına uyulmalıdır. Kaynakların paragraf biçimlendirilmesinde satır ve paragraf sonu boşluğu olmamalı, paragraf içinde satır aralıkları tek satır olarak biçimlendirilmelidir. Her bir kaynak arasında bir satır boşluk bırakılmalıdır. Kaynaklar iki yana yaslı olmalı, ilk satırında bir girinti olmamalıdır.

6. Son Notlar

- Lütfen son not yerine dipnot kullanınız. Dipnotlar metnin ilgili yerinde üst simge halinde ardışık rakamlar kullanılarak ilgili sayfanın sonuna yerleştirilmelidir.

ETİK KURALLAR

Yazarlar için:

1. Yapılan makale başvuruları özgün olmalı ve kullanılan kaynak ve dokümanlara uygun şekilde atıf verilmelidir. Herhangi bir intihal durumunda makale başvurusu reddedilecektir.
2. Dergide yayınlanmak üzere gönderilen yazıların daha önce başka bir yerde yayınlanmamış veya yayınlanmak üzere gönderilmemiş olması gerekir.
3. Daha önce konferanslarda sunulmuş ve özeti yayınlanmış çalışmalar, bu durum belirtilmek üzere kabul edilebilir.
4. Birden çok yazarlı çalışmalarda sorumlu yazarın başvuru sürecinde bildirilmesi gerekmektedir.
5. Yazarın/yazarların göndermiş oldukları çalışmayı yayın sürecinden çekebilmesi için sorumlu yazarın bir dilekçe ile başvurması gerekir.
6. Dergiye gönderilen yazılara telif hakkı ödenmez.

Hakemler için:

1. Hakemler yazar/yazarların gönderdiği makalelere dair bilgiyi gizli tutmalıdır.
2. Makaleler değerlendirilirken hakemler ve editörler yalnızca entelektüel ve bilimsel içerikle sınırlıdır.
3. Hakemler yazar/yazarların herhangi bir kötüye kullanım durumunda (örn, intihal ya da benzer etik dışı faaliyetler) ilgili editörü hemen bilgilendirmeleri gerekmektedir.

Yayın (Editörler) Kurulu için:

1. Yayın Kurulu, yayın koşullarına uymayan yazıları yayınlamamak, düzeltmek üzere yazarına geri vermek, biçimce düzenlemek yetkisine sahiptir.
2. Yayın Kurulu ve hakem raporları doğrultusunda editör makaleleri kabul ve reddedebilir, değişiklik yapılmasını isteyebilir. Reddedilen makaleler yazar/yazarların yazılı izni olmadan başka bir amaçla kullanılamaz.
3. Editörler basılana kadar makalelerin gizliliğini sağlarlar, bu durum aynı anda birden fazla yere yapılan başvurular için geçerli değildir.
4. Yalnızca yayın kurulunun ilk değerlendirmesinden geçen makaleler hakem sürecine alınır ve en az iki hakeme gönderilir.
5. Editör bütün makalelerin adil ve nesnel olarak incelenmesinden sorumludur, kabul ya da ret kararı yalnızca makalenin önemi, özgünlüğü, açıklığı ve dergiyle alakasına dayanır.
6. Editör hiçbir yazar/yazarlara ırk, din, cinsiyet, yaş, etnisite, inanç, cinsel yönelim ve geldiği ülke temelinde ayrımcılık uygulayamaz.

ABD-ÇİN REKABETİNDE TEK KUTUPLULUKTAN ÇOK KUTUPLULUĞA GEÇİŞ ANALİZİ: GÖÇ BAĞLAMINDA ASYA- PASİFİK ÖRNEĞİ[†]

ANALYSING THE TRANSITION FROM UNIPOLARITY TO MULTIPOLARITY IN THE
US-CHINA COMPETITION: AN EXAMPLE OF ASIA-PACIFIC IN THE CONTEXT OF
MIGRATION

İlyas GÜNEŞ*
Fulya MEMİŞOĞLU**

Öz

Çin Halk Cumhuriyeti'nin (Çin) yükselişi Asya-Pasifik bölgesinde güç dengelerini sarsmış ve Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) hegemon güç olduğu 'tek kutuplu' uluslararası sisteme karşı 'çok kutuplu' sistem teorisi gibi yeni alternatif yaklaşımların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Çin'in ekonomik alanda yakaladığı başarı sonucunda ABD'nin yerine halef olarak görülmesi ABD-Çin rekabetini uluslararası alanda merkezileştirmiştir. Bu rekabet sadece ekonomik alanla sınırlı kalmayarak askerî ve kültürel alanlara da yayılmıştır. Bu çalışma uluslararası göçü ABD-Çin rekabetini etkileyen unsurlardan biri olarak değerlendirerek, uluslararası göçün Asya-Pasifik'teki güç dengeleri üzerindeki rolünü incelemektedir. Çalışmada uluslararası göçün özellikle kültür ve ekonomi alanlara etkisi ön plana çıkartılarak ABD ve Çin'in Asya-Pasifik bölgesindeki nüfuz bölgeleri ve yayılma alanları detaylandırılmaktadır. Bu bağlamda göçün Çin-Myanmar ilişkileri, ABD-Filipinler ilişkileri ve bölgesel güç Japonya'nın nüfuz alanı üzerindeki rolü irdelenmektedir. Çalışmanın bulguları uluslararası göçün, uluslararası sistemde süregelen güç rekabeti üzerinde ne ölçüde etkin olduğuna yönelik akademik tartışmalara katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Uluslararası Göç, Uluslararası Sistem, Çok kutupluluk, Asya-Pasifik, ABD-Çin rekabeti

Abstract

The rise of China has shaken the balance of power in the Asia-Pacific region, leading to the emergence of new alternative approaches to the 'unipolar' international system in which the United States (US) is the hegemonic power. The theory of 'multipolar' systems has been one of these alternative approaches. China's economic success has resulted in wide acknowledgement of China positiononig itself to succeed the US as a global hegemon, putting the US- China

[†] Bu çalışma 'Uluslararası Göçün Çok Merkezli Uluslararası Sistemdeki Rolü: Asya-Pasifik Bölgesindeki Göçün Nedenleri ve Dinamikleri' adlı Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

* Yüksek Lisans (Öğrenci), Yıldız Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler, ilyas.gunes7234@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5899-2650.

** Doçent Doktor (Danışman), Yıldız Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler, ir.fulyamemisoglu@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8113-813X.

rivalry at the centre stage of international arena. The rivalry between the US and China is not only limited to the economic sphere, but it has also spread into the military and cultural spheres. Treating international migration as one of the factors affecting the US-China rivalry, this study intends to examine the role of international migration on the power balances in Asia-Pacific. Focusing on the effects of international migration especially on the fields of culture and economy, the study elaborates further on the spheres of influence of the US and China in the Asia-Pacific region. To this objective, the study explores the role of migration on China-Myanmar relations, the US-Philippines relations, and the sphere of influence of Japan, a predominant regional power. The analytical findings of the study aims to contribute to the scholarly debates investigating the extent of influence of international migration on power competition within the international system.

Anahtar Kelimeler: *International Migration, International System, Multipolarity, Asia-Pacific, US-China Rivalry*

GİRİŞ

Son dönemlerde giderek artan ve çeşitlenen uluslararası nüfus hareketliliği, uluslararası sistemde yer alan farklı güç seviyelerindeki aktörleri çok boyutlu etkileyen bir olgudur. Egemenlik ve güvenliğin yanı sıra, uluslararası göçün sert ve yumuşak güç unsurları (Nye, 2017a: 76-77)¹, teknoloji transferi (Shen, 2008: 154), sosyal refah (Thunø ve Pieke, 2005: 508) gibi farklı alanlarda etki sahibi olduğu çeşitli çalışmalara konu olmuştur. Uluslararası göçün; iklim değişikliği ve küresel salgınlar gibi ulus aşırı nitelikte bir politika alanına dönüşmesi, süper güçler dahil tüm aktörlerin bu alanda diğer aktörlerle iş birliği yapmasını teşvik etmektedir (Nye, 2017a: 95).

2019 itibarıyla yaklaşık 272 milyona ulaşan uluslararası göçmen nüfusunun büyük çoğunluğunu (%65) işgücü nedeniyle göç eden kişiler oluşturmaktadır (IOM, 2019: 2). Yaklaşık 84 milyon uluslararası göçmene ev sahipliği yapan Asya-Pasifik bölgesi, uluslararası göç hareketliliğinin ve özellikle de uluslararası işgücü göçünün en yoğun yaşandığı bölgelerden biridir (IOM, 2019: 24). Asya-Pasifik bölgesinde hem önemli göç çekim merkezleri hem de büyük oranda göç veren kaynak ülkeleri bulunmaktadır. Nitekim Asya-Pasifik bölgesindeki aktörlerden biri olan Japonya, cezbedici yönüyle varış noktasıyken Çin, Filipinler ve Myanmar ise kaynak ülke konumundadırlar (IOM, 2019: 71). Çin, yaklaşık 11 milyonluk göçmen ile dünya çapında Hindistan ve Meksika'dan sonra dışarıya en çok göç veren üçüncü ülke iken, Filipinler 5.4 milyon ile Asya-Pasifik sıralamasında ikinci dünya çapında dokuzuncu sırada yer almaktadır (United Nations: DESA, 2019b: 3). Myanmar ise genel olarak coğrafi açıdan kendisine yakın bölgelere göç vermektedir. Asya-Pasifik bölgesinden çevre dışına ise Myanmarlı, Filipinli ve Çinli göçmenlerin başlıca durağını Amerika Birleşik Devletleri (ABD) oluşturmaktadır. Bu bölgedeki yoğun göç ağının merkezi olan ABD, aynı zamanda sahip olduğu 50 milyonun üzerinde göçmenle küresel anlamda başlıca çekim merkezi konumundadır. ABD'yi varış noktası olarak seçen göçmenler arasında Çinlilerin ve Filipinlilerin sayısı yüksektir. Bölge içinde ise Japonya göçmenler için önemli göç cazibe merkezlerinden biridir (United Nations: DESA, 2019a).

---

¹ Nye (2017b: 28), 'askeri ve ekonomik güç' öğelerini sert güç başlığı altında değerlendirirken, yumuşak güç unsurları olarak kültürel alandaki 'kültür, cazibe ve değerleri öne sürmüştür.

Asya-Pasifik bölgesinde süregelen güç mücadelesi bağlamında göç hareketlerinin artması ve bu hareketler doğrultusunda ülkelerin kaynak, geçiş veya hedef göç ülkesi konumu alması bu ülkelerin dış politikaları dahil çeşitli politika alanları üzerinde farklı açılardan tesir etmektedir. Nitekim Asya-Pasifik bölgesindeki güç mücadelesinde uluslararası göç, Çin'i kaynak ülkesi olmanın ortaya çıkardığı faktörlerle ABD'yi ise göç çekim merkezi olmanın getirmiş olduğu unsurlarla etkilemektedir. Diğer taraftan, uluslararası teorik temelli göç çalışmaları çoğunlukla göçe neden olan sebepler ve göçün doğurduğu sonuçlar üzerine yoğunlaşmaktadır. Örneğin; dünya sistemler kuramı (Wallerstein, 2011: 116-350), göç sistemler kuramı (Massey vd., 1993: 454) ve neoklasik göç teorileri (Castles ve Miller, 2008: 30-44) genel olarak göçün uluslararası sistemdeki varlığını edilgen boyutuyla açıklamaktadır. Göçün uluslararası sistem üzerindeki etken rolünü irdeleyen çalışmaların kısıtlı ancak gerekli görüşünden hareketle,² bu çalışmada temel olarak uluslararası göçün uluslararası sistem üzerindeki etkilerine odaklanılmaktadır.

Uluslararası göçün Asya-Pasifik'teki önemini arttıran bir diğer husus ise bölgenin başlıca büyük gücü olan Çin'in, ABD'ye halef olarak gösterilmesidir (Gray ve Murphy, 2013: 186). Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılmasından itibaren hegemon güç ABD önderliğindeki tek kutuplu dünya söylemine (Sheetz ve Mastanduno, 1997-1998: 168-169) yönelik çeşitli eleştirel yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bu eleştirel yaklaşımlardan bir tanesinin temel dayanağını uluslararası sistemin çok kutupluğa evrildiği iddiası oluşturmaktadır. Nitekim Çin'in yükselişi karşısında Asya-Pasifik'te kendi konumunu korumak isteyen ABD'nin, Obama döneminden itibaren bu bölgeye daha fazla önem verdiği belirtilmektedir (Fravel, 2017: 237-238). Bölgede göç hareketliliğinin yoğunluğu ise hem bölgesel hem küresel aktörlerin kendi nüfuz alanlarında iş birliği geliştirmelerine elverişli bir ortam yaratmaktadır. Bu durum göç konusunu çok kutuplu dünyanın oluşmasına giden süreçte kutupların sınırları üzerinde belirleyici olabilecek bir faktör olarak ortaya çıkartmaktadır.

Bu çalışmanın başlıca amacı uluslararası sistemin tek kutupluluktan çok kutupluğa evrildiği süreçte göçün Asya-Pasifik bölgesindeki aktörler ve hegemon güç olan ABD arasındaki güç mücadelesinde oynadığı rolü incelemektir. Bu doğrultuda ABD ve Çin'in yakın ilişkiler geliştirmiş olduğu birer stratejik aktör üzerinden göçün kutuplar üzerindeki rolü detaylandırılmaktadır. ABD'nin Filipinler, Çin'in ise Myanmar ile olan ilişkileri tarihi perspektiften yola çıkılarak uluslararası göçün Asya-Pasifik'teki güçler dengelerini nasıl şekillendirdiğine cevap aranmaktadır. Bununla beraber Asya-Pasifik'te önemli bir bölgesel güç olan Japonya'nın (Huntington, 1999: 36) da ABD-Çin rekabetine etkisi yine göç bağlamında ele alınmaktadır.

Bu çalışmada uluslararası göçün uluslararası sistem üzerindeki rolü dört bölümde incelenmektedir. Birinci bölümde uluslararası sistemi açıklamaya çalışan kutupluluk teorilerine yer verilmektedir. Bu bölümde çift kutupluluktan tek kutupluğa evrilen uluslararası sistemin hangi sisteme dönüşmekte olduğu sorusuna cevap aranmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde 'kutupluluk' sisteminin başlıca merkez güçleri olan ABD ve Çin'in Asya-Pasifik'teki güç rekabeti açıklanmaktadır. Bu doğrultuda güç rekabetinin yaşandığı ve hegemon gücün liderlik ettiği askerî, ekonomik ve kültürel alanların uluslararası sistemdeki önemi detaylandırılmakta; uluslararası göçün bu alanlarda oynadığı rol açıklanmaktadır. Uluslararası göçün özellikle

---

² Castles ve Miller (2008) göçün uluslararası sistem üzerindeki etken rolüne kısmen odaklanan çalışmalardan biridir.

kültürel alan üzerindeki etkisi ön plana çıkarılarak, göçün bölgesel güç olan Japonya'nın nüfuz alanı üzerindeki rolü incelenmektedir. Üçüncü ve dördüncü bölümlerde ise uluslararası göçün bölgede stratejik öneme sahip Filipinler ve Myanmar üzerindeki rolüne açıklık getirilerek ortaya çıkan etkinin bu aktörlerin ABD ve Çin ile ilişkilerini nasıl şekillendirdiği değerlendirilmektedir. Bu bağlamda uluslararası göçün uluslararası alandaki pratiğe yansımaları ortaya çıkarılarak göçün uluslararası sistem üzerinde etken boyutunun olduğu hipotezine açıklık getirilmektedir.

1. SSCB'NİN DAĞILMASININ ARDINDAN ABD MERKEZLİ TEK KUTUPLU DÜNYA TEORİSİNE ALTERNATİF: "ÇOK KUTUPLULUK"

Uluslararası sistem tarihsel süreçte birçok farklı teorik çerçevede açıklanmaya çalışılmıştır. Bu teorilerden bir kısmı II. Dünya Savaşı sonrası uluslararası sistemde ortaya çıkan değişiklikleri açıklamaya çalışan kutupluluk teorileridir. Brecher, James ve Wilkenfeld'e göre ABD ve SSCB'nin yıkım ve tahrip gücü yüksek olan nükleer silahlara sahip olmalarının yarattığı kamplaşmanın neticesinde uluslararası sistem çift kutuplu olarak tanımlanmıştır (Brecher vd., 1990: 53). II. Dünya Savaşı'ndan sonra Waltz (1964) ve Kaplan (1957: 685-688) gibi düşünürler tarafından genel olarak çift kutuplu olarak ifade edilen uluslararası sistem, 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin çökmesinin ardından kutupluluk teorileri çerçevesinde farklı bir boyuta taşınmıştır. Krauthammer (1990-1991: 23-24), Walt (2009: 86-87) ve Wohlforth (1999, 5-6) gibi batılı teorisyenler, ABD'nin iki süper güç arasındaki rekabetten galip çıkmasıyla hegemon güç ABD'nin önderliğinde tek kutuplu bir sisteme geçiş yapıldığını öne sürmüşlerdir (Waltz, 1997: 915). Ancak tek kutuplu sistem iddiaları hem bir takım Batılı teorisyenler tarafından hem de Batı dışı akademik yazında karşıt yaklaşımlarla eleştirilmiştir. Batı kaynaklı olmayan teorilerden biri Çinli yazarlar tarafından benimsenen ve birçok aktörün uluslararası sistemde merkezi rol üstlendiği çok kutupluluk teorisi iken (Pillsbury, 2000: 9-14), bir diğeri ise yine Batılı bir düşünürün genel hatlarını çizdiği tek-çok kutupluluk (merkezcilik) teorisidir (Huntington, 1999: 36).

Özellikle tek kutuplu sistemin merkezinde ABD'nin yer alması, ABD'nin mevcut gücündeki değişimlerin sistem içerisinde değişikliklere yol açmakta olduğu şeklinde yorumlanmıştır (Woodley, 2015: 151). 1998 yılında Irak'ta kitle imha silahları olduğu gerekçesiyle askerî harekât düzenlemek isteyen ABD'nin, başta Rusya olmak üzere Çin ve Fransa tarafından Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde (BMGK) engellenmesi, ABD'nin Birleşmiş Milletler (BM) nezdinde gücünün azalmakta olduğunun ilk somut örnekleri arasında gösterilmiştir (Hiro, 2010: 88-92). Bu engellenme hem ABD iç basınında hem de uluslararası basında geniş yer bulmuştur (Hiro, 2010: 92). 1998 yılında BM'deki ABD üstünlüğünün zedelenmesiyle başlayan süreç, 2000'li yılların başlarında Avrupa Birliği (AB) ve Hindistan'ın ortak bildirimlerinde çok kutupluğa vurgu yapılmasıyla devam etmiştir. AB ve Hindistan'ın ardından 2007 yılında Münih Güvenlik Konferansında Rusya Devlet Başkanı Putin, tek kutupluluğa karşı eleştirel bir tutum takınarak çok kutupluğa vurgu yapmıştır. Putin'in vurgulamış olduğu çok kutupluluk iddiasının merkezinde küresel ekonomik büyümenin politik gücü yer almıştır (De Keersmaeker, 2017: 154-155). Nitekim 2007-2008 yıllarında patlak veren ekonomik kriz, 1990'lı yıllardan itibaren küresel ekonomide baskın rolü üstlenen Reagan ve Thatcher'in uluslararası ekonomik görüşü ile ABD hegemonyasının önemli gösterim

araçlarından olan neoliberalizmin imajını sarsmıştır (Schultz, 2015: 458-462). Bu durum Putin'in ortaya atmış olduğu politik-ekonominin çok kutuplu sistemi güçlendireceği iddiasını desteklemiştir. Bir sonraki bölümde ele alınacağı üzere, çok kutupluluk sisteminin birçok aktör tarafından ortaya atılması hem ABD'nin konumunu tehdit eden aktörleri hem de ABD ile bu aktörler arasındaki rekabet alanı ve araçlarını açıklamayı zorunlu hale getirmektedir.

2. ULUSLARARASI SİSTEMDEKİ MÜCADELE ALANI VE ARAÇLARI KAPSAMINDA ABD- ÇİN REKABETİ

Tek kutuplu sistemin hegemon gücü ABD'ye alternatif olarak gösterilen ülkelerden biri Çin'dir (Gray ve Murphy, 2013: 186). Hegemonik niteliğe sahip olan ABD'nin askerî kapasitenin yanı sıra ekonomik ve kültürel alanlarda da liderliğini korumasına rağmen (Huntington, 1999: 36) gücünün azalması (Norrlöf ve Wohlforth, 2019: 427-428), Çin'in alternatif olarak görülmesine neden olmuştur. Çin'in özellikle küresel ekonomi bağlamında elde ettiği başarı neticesinde ABD'den sonra ikinci sıraya yükselmesi (The World Bank, 2019), hegemonik gücün unsurlarından biri olan ekonomik liderlik yarışında rekabeti arttırmaktadır.

Çin'in her ne kadar ABD'nin yerine halef ya da çok kutuplu uluslararası sisteme geçiş için başlıca aktör olarak gösterilmesi söz konusu olsa da ekonomik alanın yanında farklı alanlarda da güç mücadelesine girmesi önem arz etmektedir. Küresel güç ABD'nin yanında AB ve Japonya gibi bölgesel güçlerle rekabet edecek olan Çin'in (Woodley, 2015: 151), kültürel alan gibi farklı mücadele sahalarında da kendini göstermesi gerekmektedir (Russett, 1985: 229-230). Nitekim yumuşak güç araçlarını barındıran kültürel güç sahasının dünya siyasetinde rol oynayan aktörlerin soyut konumlarını etkilemesi ve bu alanda devletlerin kendi konumlarını sağlamlaştırmaya çalışması (Gupta, 2013: 38), Çin'in ABD ile kültürel alandaki rekabeti için önemlidir. Ayrıca yumuşak güç unsurları olan değerler ve kültür (Nye, 2017b: 28), güç dengesi açısından düşmanlıklar ve ittifaklar yaratabilmesi (Huntington, 1999: 46-47) nedeniyle uzun vadede uluslararası aktörler için kazanımlar meydana getirmektedir. Kültür, uluslararası sistemde sadece uzun vadede yarar sağlamak için ehemmiyet arz etmemektedir. Bunun temelinde yatan neden kazanım elde etmek için başvurulmuş diğer güç yöntemlerinde yaşanan sorunlardır. Örneğin, askerî güce savaş esnasında ya da ancak büyük bir kazanç sağlama olasılığı durumlarında başvurulması (Tammen, 2006: 565) bu güç yönteminin çember alanını daraltmaktadır. Bu durum çemberin içinde kalan bölgede ekonomik ve kültürel güç kullanımının önünü açmaktadır. Uluslararası alanda kültürel güce önem veren ülkelerin başında ABD gelmektedir (Gupta, 2013: 49-54). ABD, Soğuk Savaş süresince büyük bütçeler ayırarak, yumuşak güç araçlarına verdiği önemi ortaya koymuş daha sonra küresel çapta günlük hayatı önemli derecede etkileyen büyük firmalarının³ ortaya çıkmasıyla da yumuşak gücünün zirvesine ulaşmıştır (Gupta, 2013: 49-51). Bunun yanında yaygın Amerikan kültürü etkisi, anti-otoriterlik ile serbest ticaret ekonomisinin kabul görmesi de zor kullanılmadan arzu edilen sonuç üzerinde rol oynadığı için hegemon aktör olan ABD'nin kültürel alanlarda varlığını temellendirmesine örnek teşkil etmektedir (Russett, 1985: 229-230). Uluslararası sistem içinde ABD ile birlikte kültürel güce önem veren ülkelerden biri de Çin'dir (Gupta, 2013: 38-44). Çin, kültürel alanda hem ABD hem de diğer aktörler ile mücadele etmek ve onları geçmek için

³ Bu firmalardan birkaçı Microsoft, MTV, Intel, Google, Disneyland ve Boeing'tir (Gupta, 2013: 49).

1990'lardan itibaren bir dizi yumuşak gc araçları kullanımına başvurmuştur (Cho ve Jeong, 2008: 456). 2000'li yılların başlarında yumuşak gc kullanımında ABD ile AB'nin gerisinde bulunan Çin (Nye, 2017b: 130), giderek çalışmalarını yoğunlaştırmıştır. Özellikle Hu Jintao döneminde küresel gc olmak için sert gc unsurlarının yanında yumuşak gc araçlarının da gcendirilmesinin vurgulanması, Çin'in Batı tarafından kendisini tehdit olarak gören teorilere karşı barışçıl ve kendi yumuşak gc araçları kullanımına yönelmiştir (Cho ve Jeong, 2008: 459-461). Bununla beraber Çin, barışçıl politikalarına ters düşen yumuşak gc unsurlarına da başvurmuştur. Bu politikalarından biri 2000 yılı aşkın süredir Çin İmparatorluğu'nun yönetim anahtarı olarak görülen Tianxia'dır (Callahan, 2008: 749-750). Çin'in yumuşak gc araçlarından biri olarak ortaya koyduğu Tianxia (Tingyang, 2009), ülkenin sert gc araçlarını tamamlayacak Şekilde yeni bir hegemonik sistem nerisi olarak sunulmuş ve uluslararası alanda ciddi bir popülarite kazanmıştır (Callahan, 2008: 758). Tianxia⁴ sisteminin popülarite kazanması ve 1990'lı yıllardan itibaren iddia ettikleri çok kutupluluk sisteminin uluslararası alanda sık sık gündeme gelmesi ABD'ye karşı kültürel gc alanında bazı zaferler elde etmiş olduğunu göstermektedir (De Keersmaeker, 2017: 238-239). Bu durum askerî, ekonomik ve kültürel alanlarda hegemon gc olması nedeniyle liderlik etmesi beklenen ABD'nin ideolojik hegemon katmanlarından birini oluşturan Batı kültürüne (Schweller ve Pu, 2011: 59) karşı alternatif oluşumların ortaya çıktığına işaret etmektedir.

Küresel, bölgesel ve bölge içindeki gcler olarak farklı gc sistemi seviyeleri içinde yer alan uluslararası aktörler; kültür ve ekonominin yanı sıra askerî ve diplomatik etkileşimler aracılığıyla sistemsal bir yapı içine dahil olmaktadır (Brecher vd., 2008: 81-85). Bu aktörlerin farklı seviyelerde gc mücadelesine girmeleri (Brecher vd., 1990: 51-53), uluslararası sistemde sadece Çin-ABD rekabetinin yaşanmayacağını; bölgesel aktörler ile stratejik öneme sahip aktörlerin de uluslararası sistemin akıbeti için önemli bir rol üstleneceği çıkarımının yapılmasına neden olmaktadır. Nitekim olası bir kriz durumunda meşru yeterliliği elde etmek için mttetiflere ihtiyaç duyulması stratejik öneme sahip aktörlerin önemini arttırmaktadır (Suleiman, 2012: 19).

ABD'nin uluslararası sistemde hegemonik gc olarak görülmesini sağlayan kültürel, ekonomik ve askerî alanda liderlik etme rolü, Çin ile ABD rekabetinde sert ve yumuşak gc araçlarını etkileyen unsurların önemini arttırmaktadır. Bu unsurlardan biri sınır açan niteliğe sahip olan uluslararası gtr. Uluslararası g, ülkelerin ekonomik ve yumuşak gcleri üzerinde rol oynayabilme kapasitesinin yanında askerî gc üzerinde de dolaylı bir etkiye sahiptir. Gn askerî gücü etkileyebildiğinin temel gerekçelerinden birisini askerî gücün sağlıklı bir mali yapı ve teknolojiyle desteklenmesi oluşturmaktadır (Kennedy, 2017: 518-519). Uluslararası alanda sağlıklı bir mali yapının ve teknolojinin hızını etkileyen çok sayıda unsur mevcuttur. Bunlardan bazıları coğrafya, iklim, hastalıklar ve toplumsal çerçevedir (Kennedy, 2017: 518-519). Nitekim uluslararası göçün toplumsal çerçeveyi bireyin geçmişte edindiği kültür ve kimlik çatışmalarıyla etkilemesi (Sohrabi, 2019: 1285-1291), gn sert gc unsurları üzerinde dolaylı

---

⁴ Tianxia sistemi, yaklaşık 3000 yıl önce Çin felsefe dünyasının dünya konsepti olarak ortaya çıkmıştır (Tingyang, 2009: 7). Gökyüzü ve cennet gibi anlamları içeren 'tian' ile yeryüzü, dünya, alt ve altında gibi anlamları içeren 'xia'nın birleşmesinden meydana geldiği için genellikle coğrafi bir terim olarak algılanmaktadır. Ancak tüm insanların ve yeryüzündeki kurumların anlama dahil olmasından dolayı Tianxia coğrafi, felsefi ve kurumsal bir normatif dünyayı içermektedir (Callahan, 2008: 751). 1890'lı yıllarda biçimlenmeye başlayan Çin milliyetçiliği tarafından desteklenen Tianxia sistemi (Blunden ve Elvin, 1989: 152) 2000'li yıllardan itibaren tekrar Őekillenerek ortaya çıkmıştır.

rol oynadığını ortaya koymaktadır. Toplumsal çerçevenin yanında teknolojinin transferinde de uluslararası göçten yararlanılmaktadır (Liu-Farrer, 2009: 181-184). Uluslararası göçü teknoloji transferinde kullanan- başlıca ülkeler İsrail, Hindistan ve Tayvan'dır. Bu ülkeler ile beraber Çin de deniz aşırı emek göçünden teknoloji transferi için yararlanmaktadır (Khanna, 2011: 203).

Uluslararası göç, göç alan ülkeleri ile kaynak ülkeleri farklı araçlarla etkilemektedir. Çin'in göç veren bir ülke olması (IOM, 2019: 71) nedeniyle teknoloji transferi ve göçmen döviz transferleri gibi araçlar ülkenin sosyal istikrarına, ekonomik gelişmişliğine katkı sunarak küresel rekabetteki konumu üzerinde rol oynamaktadır (Thunø ve Pieke, 2005: 508). ABD'nin ise en büyük uluslararası göçmen nüfusuna ev sahipliği yapması (United Nations: DESA, 2019a) farklı etkilere yol açmaktadır. Başta ABD'nin demografik yapısı ve uluslararası imajı üzerinde rol oynayan göç oluşumları, aynı zamanda ABD'nin geçmişten gelen ulusal benliğini oluşturan temel bir unsur olarak da karşımıza çıkmaktadır (Nye, 2017a: 74-77). Uluslararası göç uluslararası sistemde ekonomik, askerî ve yumuşak güç unsurlarını etkileyen bir olgu olduğu gibi, kendisi de ekonomik, sosyal ve kültürel çevreler dahil olmak üzere çeşitli faktörlerden etkilenen dinamik bir yapıya sahiptir (Cohen ve Sirkeci, 2011: 75). Günümüzde göçün ülkelerin iç ekonomileri, kültürel kimlikleri, güvenlik politikaları ve sosyal yapılarında parçalanmalar oluşturabileceğine dair endişeler, toplumsal ve siyasal alanlarda göçe yönelik söylemler oluşmasına neden olmuş ve bu söylemler de uluslararası göçün çerçevesini çizmiştir (Sohrabi, 2019: 1283-1285). Dolayısıyla uluslararası göç ülkelerin iç dinamiklerine de tesir ederek Çin ve ABD rekabetini hem derinleştirmekte hem de katmanlaştırmaktadır. Nitekim bu katmanlaşma beraberinde Japonya gibi büyük bölgesel güçler ile diğer stratejik ülkelerin Çin-ABD rekabetindeki konumunu açıklama ihtiyacı doğurmaktadır.

Uluslararası sistemde Çin'in yükselişi Asya-Pasifik bölgesindeki güçler dengesinde değişiklikler meydana getirmiştir. Bu değişikliklerden biri ekonomik güç alanında olmuştur. Çin, ekonomik açıdan ABD'nin hemen ardından ikinci sıraya yükselecek Asya-Pasifik bölgesinin en büyük ekonomik güç vasfını elde etmiştir. Bu durum Japonya'nın küresel düzeydeki rolünü olumsuz etkilemektedir. Özellikle Japonya'nın Asya-Pasifik'teki konumunun hegemon güç olan ABD'nin uluslararası sistemdeki gücüyle ilişkilendirilmesi (Woodley, 2015: 151), Çin-Japon rekabetinin de önemini arttırmaktadır.

Japonya, Asya-Pasifik bölgesinde Çin ile olan rekabetinde çeşitli güç alanlarında mücadele etmektedir. Geçmişten gelen olumsuz imaj, askerî güç alanında Japonya'nın kabiliyetini sınırlayarak ekonomik (Zarsky, 1993: 269) ve yumuşak güç unsurlarını etkin kullanmaya itmiştir (Bukh, 2014: 472). Japonya, kullanmış olduğu yumuşak güç unsurlarıyla hem modernleşme sürecini kolaylaştırmak hem de Batı ile Doğu arasında köprü oluşturarak etki alanını genişletmeyi hedeflemiştir (Bukh, 2014: 473). Fakat Japon özgünlüğü ve Batı evrenselciliği arasında hibrid bir şekilde oluşturulan yumuşak güç taslakları istenileni tam olarak karşılayamamıştır. Bunun temel sebebi Japonya'nın sahip olduğu derin kültürel bağların Batı evrenselciliği ve Japon gelenekselciliği arasındaki uyumsuzluğa yol açmasıdır (Bukh, 2014: 472-477). Sınırlandırıcı politikalar nedeniyle uzun yıllar boyunca Japonya, dış dünyayla ilişki kurmamış ve kültürel bir homojenlik elde etmiştir (Panda, 2010: 151-152). Japonya'nın tarihsel süreçte edindiği bu kültürel bağlar, dışarıdan gelen göçe olumsuz bir tavır takınmasına neden olmuştur (Carrozza, 2018: 19). Japonya'da dışarıdan gelen göçe olumsuz bir tutum hakim olmasına rağmen göç verme yoluyla etki alanı genişleten stratejiler de uygulanmıştır. Örneğin; geçmiş yıllarda Filipinler üzerindeki etkisini arttırmak için ekonomiden önce kültürel

stratejiye önem vererek; göç, bir araç olarak kullanılmıştır (Yu-Jose, 2001: 409). Ancak iç göç karşı geçmişten gelen olumsuz tutum, 1980 sonrası istikrarlı devam eden Japon ekonomisinin emek gücü gereksinimi duyması (Mori, 1997: 62-63) ve gittikçe yaşanan nüfus nedeniyle ortaya çıkan demografik sorunlar, dışarıdan gelen emek göçüne karşı politikalar geliştirmesini sağlamıştır. Göçü kısıtlayan politikaları (Panda, 2010: 151-152) terk ederek göç alımı ile ilgili politikalar oluşturulmasının temelinde demografik yapının refah düzeni, kamu borcu ve emek gücü üzerinde oynadığı rol yer almaktadır (IOM, 2019: 78-80). Ancak Japonya yakın müttefiki ABD tarafından ülkeye gelen göçmenlerin işgücü alanında istismar edildiğine dair eleştirilerle karşılaşmıştır (Theoharides, 2018: 8-9). Bu durum göçün, Japonya'nın yumuşak güç araçları üzerindeki etkisini ortaya çıkarmaktadır.

Japonya'nın ABD ve AB ile birlikte mevcut küresel ekonominin üçgen açılarından biri olarak görülmesi ABD ve Çin rekabetinde önem arz eden bir aktör olmasına neden olmaktadır (Woodley, 2015: 151). Buna ek olarak, Japonya, Asya-Pasifik'teki liberal değerlerin önemli bir uygulayıcısı olarak görülmektedir (Bukh, 2014: 474). Uluslararası göç, iç piyasada gerekli olan emek gücünü temin ederek Japonya'nın ekonomik gücünü etkilerken, göçe yönelik kısıtlayıcı politikalar ve göçmenlerin istismar edilmesi gibi nedenlerden dolayı ülkenin yumuşak gücünü ve savunulan liberal değerleri etkilemektedir. Bu durum kullanım alanı sınırlı olarak görülen Japon askerî gücünün yanında yumuşak gücünün de sınırlandırıldığı anlamı taşımaktadır. Japonya'nın yumuşak gücünü sınırlayan uluslararası göç, Asya-Pasifik'te önemli bir aktör olan Japonya'nın bölgedeki etki alanını daraltmaktadır. Nitekim Japonya'nın etki alanı sınırlanırken, Çin'in bölgedeki nüfuzu artmaktadır (Herr, 2019: 16). Buna karşılık, Çin'in yumuşak güç araçları neticesinde nüfuzunun arttığını gösteren sebepler arasında Tianxia sistemi ve çok kutupluluk teorilerin artan popülaritesi yer almaktadır. Dolayısıyla tek-çok kutupluluk teorisi dahilinde kendi bölgelerinde güç mücadelesi sahalarından olan kültürel alandaki (Huntington, 1999: 36) Çin'in artan etkisi Japonya'nın nüfuz alanını daraltarak Asya-Pasifik bölgesinde ABD'ye karşı avantaj sağlamaktadır.

Çin ve ABD arasındaki güç mücadelesinin Asya-Pasifik'teki güç mücadelesi sadece Japonya aracılığıyla gerçekleşmemektedir. Japonya ile beraber stratejik ülkelerin önem arz etmesi bu mücadelenin zuhur ettiği alanları genişletmektedir. ABD ve Çin'in Asya-Pasifik'teki rekabetinde ön plana çıkan stratejik aktörlerden ikisi Myanmar ve Filipinler'dir. ABD ve Çin merkezli kutuplardaki rekabet ortamı, bu iki aktörün stratejik tercihleri üzerinde rol oynamaktadır. Aşağıdaki bölümlerde ele alınacağı gibi Myanmar'ın Çin ve Filipinler'in ABD ile olan ilişkileri bağlamında göçün Asya-Pasifik'teki nüfuz bölgeleri üzerindeki pratikteki yansımalarının açıklanmasının önemini arttırmaktadır.

3. ULUSLARARASI GÖÇ BAĞLAMINDA MYANMAR'IN ABD VE ÇİN REKABETİNDEKİ KONUMU

Myanmar, Asya-Pasifik'teki güç rekabeti ortamında birçok büyük aktörün ilgisini çekmektedir. Bu güçlü aktörler başlıca; Çin, Hindistan, Japonya ve ABD'dir (Boswell, 2016: 15). Ancak 1988'den itibaren Myanmar ile ilişkileri en üst düzeyde olan aktör olarak Çin ön plana çıkmaktadır (Su, 2016: 4-5). Çin'in Myanmar ile ilişkilerinin diğer aktörlere nazaran daha gelişmiş olmasını sağlayan faktörlerin bazıları aşağıda sıralanmıştır:

- Myanmar ekonomisinde Çin'in yabancı sermaye bakımından lider olması (Peng, 2019: 589-592),
- Çin'in faaliyetlerinin toprak genişlemesinden ziyade sermaye genişlemesi üzerinde yoğunlaşması (Su, 2016: 10-11),
- Çin ve Myanmar'ın sahip oldukları bazı bölgelerin geçmişten gelen bazı ortak bağlarının olmasıdır (Chang, 2014: 3-8).

Çin ve Myanmar arasındaki ilişkilerin gelişmesini sağlayan bu faktörler ile göçün ciddi bir bağlantısı bulunmaktadır. İki ülkenin sınır bölgelerinde yaşayan toplulukların yaklaşık 2000 yıllık göç olgusuna sahip olmaları, Çin'in Güneyi ile Myanmar'ın Kuzeyi arasında uzun süreli sınır ticareti ile göç ağının oluşmasına yol açmıştır (Chang, 2014: 3-8). Meydana gelen sınır ticareti ve göç ağı, altyapının yetersiz olduğu ve geçim sıkıntısının yaşandığı dağlık Kuzey Myanmar'ın küresel ekonomiye entegre edilmesinde rol oynamıştır. Sınır ticareti ile göç oluşumlarının bu rolü, bölgeyi Myanmar için daha yönetilir hale getirirken, Çinli yatırımcılar için ise kazanç sağladıkları bir bölgeye dönüştürmüştür (Su, 2016: 10-11).

Sınır ticareti ile birlikte göç hareketliliği, Çin ile Myanmar ilişkilerini etkilemekle beraber ABD'nin Asya-Pasifik'teki rolünü de etkilemektedir. 1980'li yılların sonlarından itibaren ABD'nin Myanmar'daki Cunta yönetimine karşı uygulamış olduğu yaptırımlar, Myanmar yönetimi ile Çin'i yakınlaştırmıştır (Su, 2016: 4-5). Çin ile yakınlaşan Myanmar, Sovyetler Birliği'nin çökmesinin ardından elde etmiş olduğu hegemon güç vasfının denendiği bir alan olarak göze çarpmıştır. ABD'nin yaptırımları Myanmar'ın Çin ile yoğun ilişkileri nedeniyle 2009 yılında Obama'nın yönetimi devralmasına kadar devam etmiştir (Sun, 2014: 4-7). Bu süreç içerisinde hegemon gücün ekonomik, askerî, diplomatik ve kültürel alanlarda kendi isteklerini gerçekleştirebilme kabiliyeti (Wallerstein, 1984: 37-40) göz önüne alındığında ABD'nin Güneydoğu Asya'da tek kutupluğun hegemon güç vasfını tam olarak kullanmadığını ortaya çıkarmaktadır. Tek kutuplu dünyada hegemon güç olarak görülen ABD'nin (Norrlof ve Wohlforth, 2019: 427-428) Myanmar'da isteklerini gerçekleştirememeye sebepleri arasında Çin ile Myanmar arasındaki sınır ticareti ve göç ağının rol oynadığı görülmektedir (Shannon ve Farrelly, 2014: 3-5). Bu iki faktör aracılığıyla Myanmar, Çin ile ilişkilerini geliştirerek ABD'nin uygulamış olduğu yaptırımların sonuçsuz kalmasına neden olacak faaliyetler geliştirmiştir (Shannon ve Farrelly, 2014: 3-5). Myanmar, Çin ve ABD üçgeninde Çin-Myanmar ilişkilerine olumlu yönde katkı sağlayan bu iki faktörün olumsuz getirileri de mevcuttur. Çin sınırındaki Myanmar topraklarında yaşayan topluluklarla ortak dil ve kültür araçlarına sahip olan Çinli göçmenler (Thiesmeyer, 2010: 48), Çin'in ekonomi ve üretim alanlarındaki başarısından faydalanarak elektronik ve teknolojik cihazları Myanmar'a getirmişlerdir. Çinli göçmenlerin kültürel öğeler araçlarıyla Myanmar ekonomisine yaptıkları bu olumlu katkının yanında kamuoyunda rüşvet ve enflasyonun kaynağı olarak gösterilmesi sınır ticareti ile göçün bazı sorunları beraberinde getirdiğine örnek teşkil etmektedir (Shannon ve Farrelly, 2014: 3-5).

Kamuoyunda Çinli göçmenlere yönelik olumsuz tutumlar 2012 yılından itibaren Myanmar'ın Çin'e olan bağımlılığını azaltmak için siyasi ve ekonomik reformlar yapmasına yol açmıştır (Er, 2016: 522-523). Myanmar'ın açıkladığı siyasi ve ekonomik reformlar, ABD'nin yaptırımları hafifletmesini sağlayarak Asya-Pasifik'teki önemli aktörlerden olan Japonya'nın da Myanmar ile ilişkilerini geliştirmesini sağlamıştır. Bu çerçevede Japonya, dil ve kültür gibi

çeşitli yumuşak güç araçlarını kullanmış ve ekonomik yatırımlar gerçekleştirmiştir (Er, 2016: 529). Japonya'nın Myanmar ile ilişkilerini geliştirme çabası, Huntington'un tek-çok kutupluluk teorisinin Asya-Pasifik'te Japonya ve Çin arasında zuhur ettiğine örnek teşkil etmektedir. Bu durum Myanmar'ın hem hegemonik güç mücadelesi hem de Asya-Pasifik'teki güçler arasındaki konum yarışının önemli bir sahası olduğu ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla göçün Çin-Myanmar ilişkileri üzerinde olumlu ve olumsuz etkilere sebep olması, Asya-Pasifik'teki bu güç rekabetinin kazananı üzerinde rol oynayacağını ortaya koymaktadır.

4. ULUSLARARASI GÖÇ BAĞLAMINDA FİLİPİNLER'İN ABD VE ÇİN REKABETİNDEKİ KONUMU

Bölgesel göç dinamikleri bağlamında Asya-Pasifik'teki bir diğer önemli aktör olan Filipinler ise Myanmar'dan farklı bir örnek teşkil etmektedir. Myanmar'ın aksine Filipinler, Çin'den ziyade ABD ile ilişkilerini ilerletme yolunu seçmiştir (Zhao ve Qi, 2016: 8). Filipinler'in ABD ile yakınlaşmasının sebeplerinden biri 1898 yılında ABD'nin kazanmasıyla neticelenen İspanya-ABD Savaşı'dır. Bu savaş ABD'nin dış politika tercihlerini değiştirerek pratik ve yayılcı girişimlere yönelmiştir (Kissinger, 2002: 335-336). Filipinler yönetimini ele geçiren ABD, İspanyol yönetiminin kolonyal sisteminden farklı olarak bazı politikalar geliştirmiştir. Bunlar; Filipinler'de sivil bir iradeye yönetimin teslim edilmesi, halk eğitim bürosunun açılması ve eğitim dilinin İngilizceye çevrilmesidir. ABD, bu uygulamalar aracılığıyla Filipinler üzerindeki hakimiyetini sağlamlaştırmıştır (Alidio, 1999: 105-106).

1898 yılından beri ABD ve Filipinler arasında seyreden ilişkilerin gelişmişliği Çin ve Filipinler arasında farklı tezahür etmektedir. Bunun altında yatan sebeplerden biri ise Filipinler ile Çin arasında Spratly Adaları üzerinde yaşanan ihtilafıdır. Güney Çin Denizi'nde meydana gelen bu gelişme, ikili ilişkilerin gelişmesine engel teşkil etmektedir (Talmon, 2014: 61-62). Bu sebeple Çin, Asya-Pasifik bölgesinde Filipinler ile olan ilişkilerinde geçici ılımlı politikalara ve taktiksel duraksamalara başvurmuştur (Fravel, 2017: 234-243). Çin'in yaklaşımlarının aksine ABD ise 2011 yılında Filipinler ile olan ilişkilerini 'ikili stratejik diyalog' seviyesine yükseltmiştir (Fravel, 2017: 234-243).

Çin ile yaşanan Spratly Adaları ihtilafının yanı sıra Filipinler'in ABD ile olan ilişkileri üzerinde rol oynayan bir başka husus ise göçtür. Filipinler'den ABD'ye gerçekleşmiş göç hem Asya-Pasifik'te ABD'nin Filipinler ile olan ilişkilerini besleyen hem de Filipinler'in bağımsızlığını kazanmasını sağlayan bir unsur olmuştur (Scharrenberg, 1929: 53-54). 1900'lü yılların başlarında Filipinler'den ABD'nin Batı kıyılarına gerçekleşmiş göç, üçüncü Asyalı göç dalgası olarak görülmüş ve Kaliforniyalılar tarafından tepkiyle karşılanmıştır (Obligacion ve Obligacion-Arboleda, 1994: 51-53). Kaliforniyalılar, Filipinli göçmenlerin '1924-Göç Yasası'nın vatandaşlık haklarından yararlanmasının önüne geçmek için Filipinler'in bağımsızlığını desteklemişlerdir (Scharrenberg, 1929: 53-54). Kamuoyunda ortaya çıkan bu tepki, ABD'nin Filipinler siyaseti üzerinde etki yaratarak bağımsızlığa giden süreci hızlandırmıştır (Lambino, 2015: 13). ABD-Filipinler ilişkileri düzeyinde Filipinler'in bağımsızlığına katkı yapan göç oluşumları aynı zamanda ikili ilişkilerin günümüze kadar sağlıklı ilerlemesi üzerinde de rol almıştır. Nitekim 20. yüzyılın başlarından itibaren ABD'nin işgücü talebini karşılamak ve eğitim görmek için göç eden Filipinli göçmenler (Maca, 2017: 314-315), ABD kültürünü yakından takip etmişlerdir. ABD kültürünün yakından takip edilerek

benimsenmesi, Filipin kültürünün ABD kültürüne uyum göstermesine neden olmuştur (Lambino, 2015: 29). Göçün oynamış olduğu bu roller, Asya-Pasifik bölgesinde Filipinler'in Çin'den ziyade ABD ile ikili ilişkileri geliştirmesine katkı sunmuştur.

Myanmar-Çin ile ABD-Filipinler göç güzergahları, geçmişten günümüze kadar mevcudiyetini koruması, göçün olgusal olarak bu ülkelerin dış politikaları üzerinde rol oynadığını göstermektedir. Bu iki stratejik aktörün farklı iki büyük güç ile yakın ilişkilere sahip olmaları ABD'nin Asya-Pasifik bölgesinde tek kutuplu bir sistemin hegemon gücü olmadığı izlenimi vermektedir. Nitekim bu durum Asya-Pasifik bölgesindeki kutuplar üzerinde göçün önemli bir unsur olarak etki ettiğini ortaya koymaktadır.

SONUÇ

II. Dünya Savaşı sonrası uluslararası sistem, teorisyenler tarafından ABD ve SSCB önderliğinde çift kutuplu olarak kabul edilmiştir. Uluslararası sistemin çift kutuplu olarak kabul görmesinin altında yatan temel sebeplerden bazıları, bu iki büyük aktörün sahip olduğu yıkım ve tahrip gücü yüksek silahlar ile ideolojik farklılıklar olmuştur. ABD ve SSCB merkezli uluslararası sistem varlığını 1991 yılına kadar devam ettirmiştir. 1991 yılında SSCB'nin dağılması, ABD'nin tek büyük güç olarak kabul edilmesinin önünü açmıştır. Bu zafer tek hegemon gücün ABD olduğu ve uluslararası sistemin çift kutupluluktan tek kutupluğa geçiş yaptığı iddialarının düşünürler tarafından kabul görmesine neden olmuştur. Ancak bu düşüncenin aksine bazı Çinli yazarlar çok kutupluluk teorisini desteklemiştir. 1998 yılına gelindiğinde ABD'nin BMGK'deki taleplerinin kabul edilmesini önüne geçilmesi, ABD'nin gücündeki azalmanın ilk somut örneği olarak yorumlanmış ve Çin dışından başka aktörlerin de çok kutuplu dünya söylemlerini dile getirmesine yol açmıştır. Çok sayıda aktörün çok kutupluluk ifadesini kullanmasına rağmen ABD'nin hegemonluğunu tehdit eden en önemli aktör olarak Çin karşımıza çıkmaktadır. Özellikle hegemon gücün askerî alanda liderlik etmesinin yanı sıra ekonomi ve kültürel alanlarda da liderlik edebilmesine yönelik beklenti, son yıllarda ekonomik açıdan hızla yükselen Çin'in ABD'yi geçebilme olasılığını gündeme getirmektedir. Bu durum çok kutuplu dünya söylemini besleyen bir kanal olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak Çin'in ABD ile rekabet edebilmesi için sadece ekonomik yükseliş yeterli görünmemektedir. Bu nedenle Çin hem askerî hem de yumuşak güç araçlarını içeren kültürel alanlarda birtakım arayışlara girmiştir. Bu durum Çin'in kendi sert güç araçlarını tamamlayacak şekilde yeni bir hegemonik düşünce biçimi olan Tianxia'yı dünya siyasetine kazandırmasına yol açmıştır. Tianxia'nın uluslararası kamuoyu tarafından popülerite elde etmesi de Çin'in ABD'ye karşı kültürel güç alanında kazanımlar elde ettiğine işaret etmektedir.

Çin'in Asya-Pasifik bölgesinde ABD ile çeşitli alanlarda rekabet etmesi, bölgesel ve stratejik değere sahip ülkelerin de önemini arttırmaktadır. Nitekim kriz esnasında meşru yeterlilik için müttefiklere ihtiyaç duyulması bölgesel güç Japonya ile stratejik değere sahip Myanmar ile Filipinler'in Çin ve ABD ile olan ilişkilerini ehemmiyetli kılmaktadır. Bu aktörlerin birbirleri ile olan ilişkilerini etkileyen çok sayıda faktör bulunmaktadır. Bu faktörlerden biri de uluslararası göçtür. Giriş bölümünde belirtildiği üzere uluslararası sitemdeki uluslararası göçün rolü çeşitli alanlarda incelendiğinde ABD ve Çin'in rekabet alanlarını oluşturduğu ekonomi ile kültürel alanlara doğrudan tesir ederken askerî alanı ise dolaylı yoldan etkilemekte olduğu sonucuna varılmaktadır. Uluslararası göçün sert güç ile yumuşak güç kaynakları üzerindeki

etkisi, uluslararası sistemde göçün etken rolünü açığa çıkarmaktadır. Öte yandan çalışmanın başlıca amacı olarak belirtilen çok kutupluğa evrilen uluslararası sistemde Asya-Pasifik bölgesindeki ABD-Çin güç mücadelesinde birçok veri elde edilmiştir. Bu iki aktörün stratejik ülkeler olan Filipinler ve Myanmar ile olan ilişkileri ve Japonya'nın bölgedeki konumu göç bağlamında detaylandırıldığında ortaya çıkan bulgular kısaca şu şekilde özetlenebilir.

Uluslararası göç, göç alan ve kaynak ülke açısından uluslararası sistemde yer alan aktörleri olumlu veya olumsuz olarak etkileme kapasitesine sahiptir. Örneğin, olumlu açıdan Myanmar'ın dağlık kuzey bölgesi ile Çin'in Yunnan eyaletinde geçmişten günümüze dek süren sınır ticareti ile göç oluşumları, Myanmar'ın ekonomisine katkı sunmuş ve ABD tarafından maruz kaldığı yaptırımlarla başa çıkmasını sağlamıştır. Bununla beraber Myanmar'da yumuşak dil araçları olan ortak kültür ve dil, sınır ticareti ile göç oluşumlarının süreklilik arz etmesini sağlarken bu iki faktörden de beslenmiştir. Olumsuz olarak ise Çinli göçmenler Myanmar kamuoyunda ülkede artan yolsuzluk ve rüşvetin kaynağı olarak görülmesine yol açmıştır. Uluslararası göç, ABD'nin Asya-Pasifik'te bulunan önemli stratejik müttefiklerinden Filipinler ile olan ilişkilerine de tesir etmiştir. Nitekim göç, 1898 İspanya-ABD Savaşı sonrası ABD hakimiyetine gire Filipinler'in bağımsızlığına giden süreç üzerinde rol oynamıştır. Filipinler'den ABD'ye yönelik süreklilik arz eden göç hareketleri, Filipinlilerin ABD kültürünü yakından takip etmesini sağlayarak uyum göstermesinin yolunu açmıştır. Göçün iki ülke ilişkilerine getirmiş olduğu bu olumlu getiriler, Filipinler ve Çin arasında Spratly adaları üzerindeki ihtilaflarla desteklenerek Filipinler'in Çin'den ziyade daha çok ABD ile yakınlık kurmasına neden olmuştur. Uluslararası göç, Myanmar ve Filipinler ile beraber Asya-Pasifik'te Çin-ABD rekabetinde önemli rol oynama kapasitesine sahip olan Japonya üzerinde de etki sahibidir. Çin'e karşı alternatif bir güç konumunda olan Japonya'nın uluslararası göçe karşı olan olumsuz tutumları, bölgedeki etkinliğini attırmak için uyguladığı politikaları olumsuz etkilemektedir. Ayrıca bölgede Japon askerî imajına yönelik geçmişten gelen olumsuz algıdan dolayı ehemmiyet arz eden ekonomik ve yumuşak güç araçları üzerindeki bu olumsuzluk, Japonya'nın etkinliğini sınırlandırmaktadır. Japonya'nın başta küresel ekonomi olmak üzere ABD'nin hegemonik varlığıyla ilişkili olması ve bölgede Çin karşısındaki gerilemesi ABD'nin konumunu dolaylı yönde etkilemektedir.

KAYNAKÇA

- Alidio, K. (1999). When I Get Home, I Want to Forget: Memory and Amnesia in the Occupied Philippines, 1901-1904. *Social Text*, sayı 59, 105-122.
- Blunden, C. ve Elvin, M. (1989). *Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi: Çin*, (Çev. S. Esenbel ve L. Köker), cilt 7, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Boswell, W. E. (2016). Myanmar in the Balance. *The Army War College Review*, cilt 2, sayı 2, 14-24.

- Brecher, M., James P. ve Wilkenfeld J. (1990). Polarity and Stability: New Concepts, Indicators and Evidence. *International Interactions: Empirical and Theoretical Research in International Relations*, cilt. 16, sayı 1, 49-80.
- Brecher, M., Potter, P. B. K. ve Durocher, A.-M. (2008). *International Political Earthquakes*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Bukh, A. (2014). Revisiting Japan's Cultural Diplomacy: A Critique of the Agent-Level Approach to Japan's Soft Power. *Asian Perspective*, cilt 38, sayı 3, 461-485.
- Callahan, W. A. (2008) Chinese Visions of World Order: Post-Hegemonic or a New Hegemony?. *International Studies Review*, cilt 10, sayı 4, 749-761.
- Carrozza, M. C. (2018) The Robot and Us: An Antidisciplinary Perspective on the Scientific and Social Impacts of Robotics. *Biosystems & Biorobotics*, cilt 20, 1-77.
- Castles, S. ve Miller, M. J. (2008). *Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*, (çev. B. U. Bal ve İ. Akbulut), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Chang, W.-C. (2014). *Beyond Borders: Stories of Yunnanese Chinese Migrants of Burma*, (1. bs.), Ithaca: Cornell University Press.
- Cho, Y. N. ve Jeong, J. H. (2008). China's Soft Power: Discussions, Resources, and Prospects. *Asian Survey*, cilt 48, sayı 3, 453-472.
- Cohen, J. H. ve Sirkeci, İ. (2011). *Cultures of Migration: the Global Nature of Contemporary Mobility*, (1. bs.), Austin: University of Texas Press.
- De Keersmaeker, G. (2017). *Polarity, Balance of Power and International Relations Theory: Post-Cold War and the 19th Century Compared*. Gewerbestrasse: Springer Nature. DOI 10.1007/978-3-319-42652-5
https://books.google.com.tr/books?id=Y_eoDQAAQBAJ&pg=PR5&lpg=PR5&dq=DOI+10.1007/978-3-319-42652-5&source=bl&ots=t6jkCLXvQ2&sig=ACfU3U2eSoodo0eiC8ashtqeQt-pSfAdCA&hl=tr&sa=X&ved=2ahUKEwiX-fizO3oAhUnwcQBHQvFBegQ6AEwAnoECAsQLw#v=onepage&q=DOI%2010.1007%2F978-3-319-42652-5&f=false [19.01.2021].
- Er, L. P. (2016). Myanmar: Japan's 'Last Frontier' in Asia?. *Asian Survey*, cilt 56, sayı 3, 512-31.

- Fravel, M. T. (2017). Threading the Needle: The South China Sea Disputes and U.S.-China Relations, R. S. Ross ve Ø. Tunsjø (ed.), *Strategic Adjustment and the Rise of China: Power and Politics in East Asia*, (1. bs.), Ithaca: Cornell University Press, 233-260.
- Gray, K. ve Murphy, C. N. (2013). Introduction: Rising Powers and the Future of Global Governance. *Third World Quarterly*, cilt 34, sayı 2, 183-193.
- Gupta, A. K. (2013). Soft Power of the United States, China, and India: A Comparative Analysis. *Indian Journal of Asian Affairs*, cilt 26, sayı 1/2, 37-57.
- Herr, R. (2019). *Chinese Influence in the Pacific Islands: The Yin and Yang of Soft Power*, Social Report, Australian Strategic Policy Institute, 15-20.
- Hiro, D. (2010). *After Empire: the Birth of a Multipolar World*. New York: Nation Books.
- Huntington, S. P. (1999). The Lonely Superpower. *Foreign Affairs*, cilt 78, sayı 2, 35-49.
- IOM. (2019). *The World Migration Report 2020*. Geneva. <https://publications.iom.int/books/world-migration-report-2020> Erişim Tarihi: 09.04.2021.
- Kaplan, M. A. (1957). Balance of Power, Bipolarity and Other Models of International Systems. *The American Political Science Review*, cilt 51, sayı 3, 684-695.
- Kennedy, P. (2017). *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri: 16. Yüzyıldan Günümüze Ekonomik Değişim ve Askeri Çatışmalar*, (çev. B. Karanakçı), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Khanna, P. (2011). *Dünya Nasıl Yönetilmeli: İstikrarsız Dönemde Yeni Diplomasi*, (çev. M. Akcanbaş), İstanbul: Destek Yayınevi.
- Kissinger, H. (2002). *Amerika'nın Dış Politikaya İhtiyacı Var Mı?*, (çev. T. Evyapan), Ankara: ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık ve İletişim.
- Krauthammer, C. (1990-1991). The Unipolar Moment. *Foreign Affairs*, cilt 70, sayı 1, 23-33.
- Lambino, J. X. (2015). Political-Security, Economy, and Culture within the Dynamics of Geopolitics and Migration: On Philippine Territory and the Filipino People. *Kyoto University: Research Project Center Graduate School of Economics*, sayı E-15-004, 1-39.
- Liu-Farrer, G. (2009). Educationally Channeled International Labor Mobility: Contemporary Student Migration from China to Japan. *International Migration Review*, cilt 43, sayı 1, 178-204.

- Maca, M. (2017). American Colonial Education Policy and Filipino Labour Migration to the US (1900–1935). *Asia Pacific Journal of Education*, cilt 37, sayı 3, 310-328.
- Massey, D. S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A. ve Taylor, J. E. (1993). Theories of International Migration: A Review and Appraisal. *Population and Development Review*, cilt 19, sayı 3, 431-466.
- Memişoğlu, F. ve Yiğit, C. (2019). Uluslararası Göç ve Kalkınma: Teori ve Güncel Meseleler. *Yıldız Social Science Review*, cilt 5, sayı 1, 39-62.
- Mori, H. (1997). *Immigration Policy and Foreign Workers in Japan*, (1. bs), London: Macmillan Press.
- Norrlof, C. ve Wohlforth, W. C. (2019). Raison de l'Hégémonie (The Hegemon's Interest): Theory of the Costs and Benefits of Hegemony. *Security Studies*, cilt 28, sayı 3, 422-450.
- Nye, J. S. (2017a). *Amerikan Yüzyılı Bitti Mi?*, (çev. B. Beşgül), İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi.
- _____. (2017b). *Yumuşak Güç: Dünya Siyasetinde Başarının Araçları*, (2. bs), Ankara: BB101.
- Obligacion, F. R. ve Obligacion-Arboleda, J. (1994). The Filipino Immigration Story: A Selective Literature Review. *International Review of Modern Sociology*, cilt 24, sayı 2, 49-66.
- Panda, R. (2010). A Case of Japan. *India International Centre Quarterly*, cilt 37, sayı 2, 144-154.
- Peng, N. (2019). Budding Indo-Myanmar Relations: Rising but Limited Challenges for China. *Asian Affairs*, cilt 1, sayı 4, 588-601.
- Pillsbury, M. (2000). *China Debates the Future Security Environment*, (1. bs.), Washington, D. C.: National Defense University Press.
- Russett, B. (1985). The Mysterious Case of Vanishing Hegemony; or, Is Mark Twain Really Dead?. *International Organization*, cilt 39, sayı D2, 207-231.
- Scharrenberg, P. (1929). The Philippine Problem: Attitude of American Labor Toward Filipino Immigration and Philippine Independence. *Pacific Affairs*, cilt 2, sayı 2, 49-54.

- Schultz, D (2015). The Crisis of Public Administration Theory in a Postglobal World, D. C. Menzel ve H. L. White (ed.), *The State of Public Administration: Issues, Challenges, and Opportunities*. Newyork: Routledge, 453-463.
- Schweller, R. L. ve Pu, X. (2011). After Unipolarity: China's Visions of International Order in an Era of U.S. Decline. *International Security*, cilt 36, sayı 1, 41-72.
- Shannon, S. ve Farrelly, N. (2014). Ethnic Chinese in the Midst of Myanmar's Transition. *The Institute of Southeast Asian Studies*, 1-10.
- Shen, W. (2008). Chinese Student Migration in Europe: A Migration That Nobody Objects To?, H. Kolb, H. Egbert (ed.), *Migrants and Markets: Perspectives from Economics and the Other Social Sciences*, Amsterdam: Amsterdam University Press, 147-167.
- Sheetz, M. S. ve Mastanduno, M. (1997-1998). Debating the Unipolar Moment. *International Security*, cilt 22, sayı 3, 168-174.
- Sohrabi, H. (2019). A Durkheimian Critique of Contemporary Multiculturalism". *Ethnic and Racial Studies*, cilt 42, sayı 8, 1283-1304.
- Su, X. (2016). Repositioning Yunnan: Security and China's Geoeconomic Engagement with Myanmar. *Area Development and Policy*, cilt 0, sayı 0, 1-17. DOI:10.1080/23792949.2016.1197780.
- Sun, Y. (2014). *Myanmar in US-China Relations*. Rapor Stimson Center, 1-16. www.jstor.org/stable/resrep10802 Erişim Tarihi 22.01.2021.
- Suleiman, K. A. (2012). *The International Crisis and the International System: A Study on the Interplay between the Management of International Strategic Crises and the Structure of the International System*. Rapor, Arab Center for Research & Policy Studies, 1-29.
- Talmon, S. A. G. (2014). The South China Sea Arbitration: Is There a Case to Answer?, S. Talmon ve B. B. Jia (ed.), *The South China Sea Arbitration: A Chinese Perspective*. (1. bs.), Oxford: Hart Publishing, 15-79.
- Tammen, R. L. (2006). The Impact of Asia on World Politics: China and India Options for the United States. *International Studies*, cilt 8, sayı 4, 563-580.
- The World Bank. (2019). *Data: GDP (current US\$)*. <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD>. Erişim Tarihi: 14.01.2021.
- Theoharides, C. (2018). The Unintended Consequences of Migration Policy on Origin-Country Labor Market Decisions. *Journal of Development Economics*, 1-64. Doi: 10.1016/j.jdeveco.2018.07.012.

- Thiesmeyer, L. (2010). *Informal and Illegal Movement in the Upper Greater Mekong Subregion: Costs and Benefits of Informal Networks for Goods and People*. Bangkok: L’Institut de Recherche sur l’Asie du Sud-Est Contemporaine (IRASEC). Doi :10.4000/books.irasec.1094
- Thunø, M. ve Pieke, F. N. (2005). Institutionalizing Recent Rural Emigration from China to Europe: New Transnational Villages in Fujian. *The International Migration Review*, cilt 39, sayı 2, 485-514.
- Tingyang, Z. (2009). A Political World Philosophy in terms of All-under-heaven (Tian-xia). *Diogenes 221*, cilt 56, sayı 1, 5-18.
- United Nations: DESA, (2019a). *International Migrant Stock: by Destination and Origin*. <https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/data/estimates2/estimates19.asp> Erişim Tarihi: 08.04.2021.
- _____. (2019b). *International Migrants Numbered 272 Million in 2019, Continuing an Upward Trend in All Major World Regions*. Rapor. <https://www.un.org/development/desa/pd/content/international-migrants-numbered-272-million-2019-continuing-upward-trend-all-major-world> Erişim Tarihi: 09.04.2021.
- Wallerstein, I. (2011). *The Modern World-system I: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century*. Berkeley: The Regents of the University of California.
- _____. (1984). *The Politics of the World-Economy: The States, the Movements, and the Civilizations*. (1. bs.), Cambridge: Maison des Sciences de l’Homme and Cambridge University Press.
- Walt, S. M. (2009). Alliances in a Unipolar World. *World Politics*, cilt 61, sayı 1, 86-120.
- Waltz, K. N. (1964). The Stability of a Bipolar World. *Daedalus*, cilt 93, sayı 3, 881-909.
- _____. (1997). Evaluating Theories. *The American Political Science Review*, cilt 91, sayı 4, 913-917.
- Wohlforth, W. C. (1999). The Stability of a Unipolar World. *International Security*, cilt 24, sayı 1, 5-41.
- Woodley, D. (2015). *Globalization and Capitalist Geopolitics: Sovereignty and State Power in a Multipolar World*, (1. bs.), New York: Routledge.

Yu-Jose, L. N. (2001). Building Cultural Bridges: The Philippines and Japan in the 1930s. *Philippine Studies*, cilt 49, sayı 3, 399-416.

Zarsky, L. (1993). From Junior Partner To ...?: Japan in the World Economy, E. Gerald, G. Julie ve N. Jessica (ed.), *In Creating a New World Economy: Forces of Change and Plans for Action*. Temple University Press, 258-273.

Zhao, S. ve Qi, X. (2016). Hedging and Geostrategic Balance of East Asian Countries toward China. *Journal of Contemporary China*, cilt 25, sayı 100, 1-15.

EGE STRATEJİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

EGE STRATEGIC
RESEARCH
JOURNAL

DÜNYA BANKASI VE ÇİN'İN KARŞILIKLI FAYDAYA DAYALI İŞBİRLİĞİ: YENİLİK ÖNYARGISININ ÜSTESİNDEN GELMEK

THE WORLD BANK AND CHINA COOPERATION OF MUTUAL ADVANTAGE: THE OVERCOMING A BIAS OF INNOVATION

Özlem KÜÇÜK*

Öz

Dünya Bankası'ndan kredi almaya başladıktan sonra uluslararası ticarete ve yatırıma açıklık, Çin'in ekonomik dönüşümünün ayrılmaz bir parçası olmuştur. Hızlı ve uzun bir ekonomik büyümeyi bilim ve teknolojiye yeniliklerle destekleyerek sürdürmüştür. Bu makale, Çin'in yabancı yatırımı teşvik eden ekonomik büyüme modeliyle inovasyona dayalı teknolojik gelişiminde ve piyasa ekonomisine uyumunda Dünya Bankası'nın etkisini incelemektedir. Sadece firmalar, üniversiteler ve araştırma enstitüleri arasında değil, aynı zamanda bireyler arasında da rekabete uyumlu ve yeniliğe açık Çin'in kurumsal değişimi akademik çalışmalar ve Banka'nın raporları incelenerek tartışmaya açılacaktır. Çin'in emek yoğun imalattan teknolojik imalata geçişini destekleyen reformlarda Banka'nın katkısı araştırılacaktır. Böylece, yeni Çin tüketim toplumu oluşurken, piyasa ekonomisiyle uyumu sağlanmıştır. Öyle ki, uzun bir süredir, Amerikan tüketimi dünya ekonomisinin temel itici güçlerinden birisiyken, Çin'de ortaya çıkan orta sınıf, yeni pazar olarak ulusötesi şirketlerin yatırımlarını çekmektedir. Ancak, ABD ve Çin arasında yükselen ticaret savaşı, teknoloji milliyetçiliği ve Covid-19 krizi, Çin'in büyümesini olumsuz yönde etkilemektedir. Banka'nın Çin'e verdiği kredinin ABD üst yönetimi tarafından yüksek perdeden eleştirisi, Çin'li teknoloji firmalarına konulan ambargolar gibi yükselen duvarlar, Çin ekonomisinin büyümesinin üzerinde engellerdir. Nitekim, Amerikan çok uluslu şirketlerinin çıkarlarını koruyan ABD ile yüksek teknoloji üretimini ABD'nin tekelinden çıkarmak isteyen Çin arasında gerginlik ve rekabet artarak sürecektir.

Anahtar Kelimeler: Dünya Bankası, Çin, Kalkınma, Yenilik, Beşeri Sermaye, Teknoloji Üstünlüğü

Abstract

Openness to international trade and investment has become interconnecting part of China's economic transformation since it began receiving loans from the World Bank. It has maintained a fast and long term economic growth by supporting it with innovations in science and technology. I try to explain the role of the World Bank on China's economic growth model that encourages

---

* Öğr.Gör. Dr. Kocaeli Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü, ozlem.kucuk@kocaeli.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7717-2439.

foreign investment and innovation-based technological development. China's institutional change, which is competitive and open to innovation, not only among firms, universities and research institutes, but also among individuals will be discussed by examining academic studies and the Bank's reports. The Bank's contribution to reforms supporting China's transition from labor-intensive manufacturing to technological manufacturing will be explored. Thus, while the new Chinese consumer society was formed, its harmony with the market economy was strengthened. As a matter of fact, tension and competition will continue to increase between the USA, which protects the interests of American multinational companies, and China, which wants to remove the US monopoly of high-tech production.

Keywords: *World Bank, China, Development, Innovation, Human Capital and Technology Superiority.*

GİRİŞ

Dünya Bankası'nı (Banka), bu kadar güçlü yapan nedir? Zira dünyanın en zengin ve büyük ulus ötesi kalkınma finansmanı aracı olması yanı sıra en önemli bilgi kaynağıdır. Başka hiçbir kalkınma kuruluşu, ülkeler hakkında bu denli kapsamlı bilgi sahibi değildir. Banka, ülkelerin nüfusu, ekilebilir alanları, su kaynakları, orman alanları, yeraltı kaynakları, ekonomik, hukuki, sosyal, demografik durumu vb. ile ilgili çok taraflı bilgiler ve detaylı analizler ile raporlar sunmaktadır. İlki 1978 yılında yayımlanan ve dünya ekonomisine yön verir nitelikte olan Dünya Kalkınma Raporları ve ülke raporları gibi çalışmalarını pek çok makalenin istatistik veri kaynağını oluştururken, Banka'nın dünyanın en önemli AR-GE kuruluşlarından biri olduğunu söylemek mümkündür (Küçük, 2019: 501).

Dünya Bankası'ndan bu yönde etkilenen Çin, yakın zamanda "Yaogan-34" (uzaktan algılama özellikli) isimli uydusunu uzaya fırlatmıştır. Yörünge konumuna planlandığı gibi oturan optik uydu, kent planlama, toprak kaynaklarının takibi, afet yönetimi, karayolu ağlarının inşası için Çin'in Tek Kuşak Tek Yol projesinin alt yapı inşaat çalışmalarında yardımcı olması amacıyla kullanılmaktadır (msnhaber, 30.04.2021).

Öte yandan Çin, ABD'nin uzay araştırmaları hususunda işbirliğini engellemesi ve uluslararası uzay istasyonu uygulamasına katılımını yasaklanması nedeniyle 2022 yılına kadar kendi uzay istasyonunu kurmaya çalışmaktadır. Bu yönde önemli ilerlemeler gerçekleştirmiştir (Birsay, 09.07.2021).

Bugün, Avrupa ve Asya arasında eski ipek yolu ticaret rotası boyunca altyapı geliştiren Çin, ABD'nin İkinci Dünya Savaşı sonrası kitle üretimine dayalı ekonomik gelişiminin devamını sağlamak üzere yeni pazarlara ulaşmanın bir yolu olarak ulus ötesi finans kuruluşlarını yapılandırmasına benzer şekilde "Tek Kuşak Tek Yol" projesini geliştirmiştir. Ekonomik gelişimini ve yatırımlarını hızlandırmak ve kontrol altında almak isteyen Çin, "Tek Kuşak" ile Avrasya'da uzun dönemli varlığını desteklemek üzere yoğun altyapı yatırımları yapmaktadır. "Tek Yol" ise Pasifik Okyanusu'ndan Baltık Denizi'ne kadar liman ve deniz tesislerinin inşasını kapsayan 21. yüzyıl denizden İpek Yolu projesidir (Global Capital, 2015: 2).

Çin, günümüzde ikinci ekonomi olmasına rağmen, hala Dünya Bankası'ndan borç almaktadır. Zira Banka'dan kredi almak Çin için sadece ekonomik bir anlam ifade etmemekte, aynı zamanda Dünya Bankası'na da fayda sağlamaktadır. Dünya Bankası ve Çin ilişkisi, diğer gelişmekte olan ülkelerden büyük farklılıklar göstermektedir. Çok taraflı uluslararası örgütleri, İkinci Dünya Savaşı sürerken yapılandırılan ve kurucusu olan ABD, tüm bu ulusüstü kurumların (BM, DB, IMF) bütçesine en büyük katkıyı sağlayan ülkedir. Ancak, bu kuruluşlar üzerindeki etkisi azalmaya başlayan ABD yönetimi Trump döneminde tehditkâr bir üslûp kullanmaya başlamıştır. Huenemann'ın ifade ettiği üzere, neredeyse yirmi yıldır, Banka ve Çin karşılıklı bir "haydi rol yapalım" oyununu sürdürmektedir, zira 1994'den buyana Çin'in döviz rezervlerindeki yıllık artışlar, Banka'nın Çin'e verdiği yıllık kredilerden daha fazladır. Günümüzde Çin'in satın alma gücü paritesi temelinde ölçülen kişi başına milli geliri, Çin'in "mezun olacağı" (artık Dünya Bankası kredisi almayacağı) yüksek gelir düzeyine hızla yaklaşmaktadır (Huenemann, 2013: 251). Bugün, IBRD, kişi başına düşen yıllık gayri safi milli hasıla oranı 1.026\$ ile 12.375\$ arasında değişen ülkelere kredi vermektedir (Kenton, 2021). 2020'de Çin, doğrudan yabancı yatırımın en büyük alıcısıydı. COVID-19'u kontrol altına alan ve ekonomisini yeniden açan ilk ülke oldu. Böylelikle 2020'de Çin'de kişi başına düşen GSYİH 10.500 USD'ye ulaşmıştır (Xinhuanet, 2021). Trump'ın Kudüs oylamasından sonra BM bütçesinden en az 285 milyon dolarlık kesinti açıklaması ile 75. Birleşmiş Milletler Yıllık Toplantısında, Çin'in Covid-19'dan sorumlu tutulmasını yönünde çağrıda bulunması, gerginliği giderek artırmıştır. Nitekim, Dünya Bankası'nın Çin'e 1, 5 milyar dolarlık düşük faizli kredi sağlaması, eski Başkan Trump'ın sert tepkisiyle karşılaşmıştır. Oysaki, yakın zamana kadar, bilhassa DB ve IMF tarafından başlatılan kalkınma programları, yukarıdan aşağıya bürokrasi, program ve bağışçı tarafından yönlendirilmektedir Ancak, şu günlerde üyelerin daha fazla katılımcı yaklaşımına bağlı olarak tabandan gelen girişimler ile karar verme süreci artık yukarıdan aşağıya değil aşağıdan yukarıya doğru akma eğilimdedir (Aigrain, Chan ve oth. 2008: 157).

Çin'in sosyo-ekonomik yapısındaki köklü değişim 1970'lerin sonunda açık kapı politikası izlemeye başlaması ve 1980'de uluslararası mali kuruluşlara (DB ve IMF) yeniden üye olması ile şekillenir. Çin'de Ticaret reformu, Deng Xiaoping'in ihracatçılar için döviz kuru ve vergi imtiyazlarına ilişkin "Açık Kapı Politikası" ve özel bir ekonomik bölge oluşturulmasıyla 1980'lerin başında şekillenmeye başlamıştır. Türkiye'de 1950'de Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası'nın (IBRD) desteğine kurulan Türkiye Sinai Bankası'na benzer şekilde 1981'de Çin'de, Çin Yatırım Bankası'nı kurulmasına öncülük etmiş ve Çin'de de yatırım kredilerinin yönlendirilmesi ile denetimini sağlamıştır. Nitekim, Banka Çin'e 1982 yılında teknik yardım, proje yatırımı ve danışmanlık yoluyla faaliyetlerini yürütmeye başlamıştır. Dünya Bankası, Çin Yatırım Bankası aracılığıyla 1981-2002 yılları arasında 36 milyar \$ yatırımlara kredi sağlamıştır (Sezen, 2007: 31; Ravallion, 2008: 7).

Banka'ya teknolojik yenilik, her zaman ekonomik ve sosyal kalkınmanın tam kalbinde yer alırken, gelişmekte olan dünyanın daha fazla evrimi için de gereklidir. Zira dünya ciddi bir ekonomik krizin ortasındadır ve teknoloji, dünya çapında ekonomik faaliyetleri yeniden başlatmanın veya yeniden üretmenin bir yolu olabilir. Böylece, büyük çevresel zorluklar karşı karşıya kalınırken, üretim ve tüketim modellerinde geniş çaplı değişiklikler yapılması gerekmektedir. Nitekim küresel sistem,

bilgi teknolojileri ve yeni teknolojiler (biyoteknoloji ve nanoteknoloji...) ile derin bir dönüşüm geçirmektedir (World Bank Group, 2010: 2).

Çin ekonomisinin geleceğinin inovayona bağlı olduğunu Çin'deki herkes bilmektedir. Savaş sonrası doğum oranındaki ani artış ile yüz milyonlarca hırslı işçinin sağladığı, görünüşte sınırsız ucuz işgücü arzına güvenen Çin, kendisini olağanüstü bir şekilde diğer ülkelerin yeniliklerinin üretimine adanmıştır. Bu çaba, dünyanın en modern imalat gelişmelerini sadece on veya yirmi yıl içinde özümsemesini ve dünyanın en büyük ihracatçısı olmasını sağlamıştır. Bu duruma uygun olarak, Çin küresel bir kopyacı olarak ün kazanmıştır (Dychtwald, 2021).

Dünya Bankası aracılığıyla dışa açılan ve Covid-19 öncesi ABD'ye yüksek oranda mal ve hizmet satan Çin, yükselen ticaret savaşları sonrası ihracata dayalı ekonomiyi sorgulamaya başlamıştır. Öyle ki, ABD'li alıcılar, İnegöl Mobilya ve Dekorasyon fuarına gelerek üreticilerle anlaşma yapmışlardır. Böylelikle Çin'in ABD'ye yaptığı mobilya ihracatı diğer ülkelere kaymaktadır. Nitekim, Çin, ihracata dayalı ekonomisinin dışa bağlı bir kırılmalık ürettiğini görerek, bu günlerde iç pazarda ihmal etmeyecek daha istikrarlı, inovasyona ve teknoloji üstünlüğü dayalı yeni bir üretim dönemine girmeyi planlamaktadır (Özdemir, 2021; Habertürk, 2021).

1999 ve 2008 yılları arasında Ar-Ge harcamalarında en hızlı büyüyen ülke, Çin olmuştur. Etkili bir bilgi ve iletişim altyapısı, en başarılı inovasyon stratejilerine sahip ülkeler için önemli bir faktördür. Böylece Çin, üretim ve ticaret için pek çok fırsat sunan BİT donanımları ana üreticisi konumuna gelmektedir (World Bank Group, 2013: 3 ve 23).

Dünya Bankası raporuna göre Çin, Avrupa Birliği ortalamasının üzerinde, GSYİH'nın yüzde 2, 2'sinden fazlasını Ar-Ge'ye harcarken, yüksek hızlı trenler, e-ticaret ve mobil ödemeler gibi kilit sektörlerde çığır açan ilerlemeler ve yerli patentlerde dünya lideri olmayı hedeflemektedir. Elektronik, telekom, dijital ve biyogenetik teknolojiler ise karşılıklı amplifikasyon sürecinin ön saflarında yer almaktadır. Banka'ya göre, Çin, teknolojiadaki gelişmelerden tam olarak yararlanmak için inovasyon sisteminin potansiyelini artırmaya ihtiyaç duyacaktır. Zira, yakın zamanda kaydedilen ilerlemelere rağmen, Çin yüksek kaliteli insan sermayesi (ülke nüfusuna göre yüksek öğrenim kayıtları olan Ar-Ge uzmanları, doktora öğrencileri), internet erişimi ve kullanımı ile genel iş ve düzenleyici ortamda geride kalmaktadır. Dünya Yönetim Anketi'nden (WMS) verilerine göre, Çinli yöneticilerin kısa vadeli üretim hedeflerini karşılamada ve fiyata dayalı rekabette üstünken, ankete katılan 40 ülke arasında, uzun vadeli stratejik planlama ve personel alımı gibi inovasyonla ilgili uygulamalarda daha az tecrübeli ve yetenekli görünmektedir (The World Bank Group, 2020). "Bilgi toplumu"nun ortaya çıkmasıyla birlikte birçok bilim insanı, yoksulluğun, eşitsizliğin ve sosyal dışlanmanın sona ereceğini tahmin etmeye başlamıştır. Bununla birlikte, gelecek için mükemmel bir dünya öngörülerinin üzerinden geçen bunca yıl da, ABD'de sosyal dışlanma ve sosyo-ekonomik eşitsizlik önemli ölçüde artmıştır (Bach, Shaffer and Wolfson, 2013: 247). Piyasa ekonomisi ile zenginleşen ve dünyanın en büyük pazarı haline gelen Çin için Trump yönetiminden gelen sert ambargolar ve restleşmeler ile başlayan ticaret savaşı zor bir döneme neden olmuştur. Covid-19 salgını öncesi, hızla büyüyen başta Çinli telekom devi Huawei ve Çinli sosyal medya uygulama şirketi Tik Tok için sıkıntılı bir dönem söz konusu olmuştur. Zira. 2019 yılında akıllı telefon satışlarında Apple firmasını geride bırakan Huawei ve 2020 yılında aynı şekilde Apple'ı geçen Çinli Xiaomi de Trump yönetimince kara listeye alınmıştır. Çinli Huawei'in ABD'nin

google uygulamalarını (Facebook, Twittter, Instagram...) kullanma yasağı getirmesi nedeniyle satışları olumsuz etkilenmiştir. 2021 başlarında ise Huawei, Çin'deki Pazar hakimiyetini Türkiye'de fabrika kuran ve üretime geçen Çinli Oppo'ya kaptırmıştır. Bilakis, Apple için 2020 yılı son çeyreği son derece verimli geçerken, 5G destekli yeni akıllı telefonu, 80 milyon adet satışa ulaşarak, bir önceki yıla göre %15 büyümüş ve 2017 yılından beri geçemediği Samsung'u 2020 yılının son üç ayında geride bırakmıştır (NTV, 09.03.2021; CNN Türk, 16.01.2021: Birsay, 23.02.2021).

Bu makale de merkezi olarak kontrol edilen ekonomi ile yönetilen Çin'in ekonomik reformlar ve ticaretin serbestleşmesi sonrası yaşadığı değişim ve Dünya Bankası'nın etkisi incelenmiştir. Çalışmanın nihai amacı, Çin'in piyasa ekonomisine geçişinde önemli bir rolü olan Dünya Bankası'nın Çin üzerinde olası etkilerini anlayabilmektir. Böylelikle dünyanın üretim üssü ve en büyük ihracatçı konumundaki Çin, taklitiden yenilikiye teknoloji üstünlüğü politikasına geebilecekmii sorusunun yanıtı bulunmaya çalışılacaktır. Bu alışma, Dünya Bankası, BM Ticaret ve Kalkınma Konferansı, McKinsey Global İnstitute, European Parliament gibi kurumların araştırmaları ve çoğunluğu uluslararası literature ait çalışmaları değerlendirilerek hazırlanmıştır. Literatüre önemli bir katkı sağlayacağı düşünölen çalışma, literatür tarama, veri analizi ve Dünya Bankası raporları incelenerek hazırlanmıştır. Makale, üç bölümden oluşmaktadır; (i) Dünya Bankası ve Çin : Karşılıklı Faydaya Dayalı İşbirliği ve Değerşen Değerler (ii) Çin, İnovasyon, Bilim ve Teknoloji Üstünlüğü Mücadelesi, (iii) Çin ve Beşeri Sermayenin Güçlendirilmesi.

Elde edilen sonuçlar ise şöyledir: 1. Çin'in küresel pazarlara ulaşımında önemli bir işlevi olan Dünya Bankası, Çin ve ABD arasında köprü olmuştur. 2. Ekonomik reformlar öncesi özel mülkiyetin neredeyse olmadığı Çin'in dünya tüketim miktarı da nüfusuna oranla düşüktür. Ancak, piyasa ekonomisi beraberinde gelir eşitsizliği artarken, lüks tüketim oranı artmış ve Çin dünya tüketim pazarında önemli bir aktör olmuştur. 3. Çin, Banka'dan borç alan ülke konumundan küresel Güney için alternatif finans sağlayıcısı konumuna yükselmiştir. Öyle ki, Çin'in küresel finansal genişlemesi Afrika için alternatif oluşturmuş, katı kredi koşullarıyla borç veren Dünya Bankası ile rekabet etmeye başlamıştır. 4. Çin, AR-GE için bütçesinden önemli bir miktar pay ayırırken, üniversiteleri, araştırma kuruluşlarını ve inovasyonu destekleyen politika üreterek teknoloji üstünlüğü ilkesini Çin'in ayrılmaz parçası olarak görmeye başlamıştır.

1. DÜNYA BANKASI VE ÇİN: KARŞILIKLI FAYDAYA DAYALI İŞBİRLİĞİ VE DEĞİŞEN DENGELER

Banka'ya göre dışa açılan ve ekonomisinde reform yapmaya başlayan Çin, günümüzde 800 milyondan fazla insanın yoksulluktan kurtulduğu ve GSYİH büyümesi yılda ortalama yüzde 10'a ulaşan bir ülke konumundadır. Diğer taraftan piyasa ekonomisine açılan Çin'de beşikten mezara sosyal güvenlik sisteminin transferiyle eşitliğin bozulduğunu söyleyen araştırmacı sayısı da azımsanmayacak kadar çoktur (The World Bank in China, 2021). Gelişmiş ölkeleri ekonomik olarak yakalamayı hedefleyen geç kalanlar için, gelişmiş ekonomilerle aralarındaki teknolojik uçurumun kapatılması büyük önem taşımaktadır. Cui için uzun vadeli araştırma ve deneylere dayalı kademeli olarak değerşen politikalar yerine, Dünya Bankası'nın "çok terapisi," ölkeleri kemer sıkma

politikaları benimsemeye ve kısa sürelerde piyasa liberalizasyonuna zorlayarak önemli risklere neden olmuştur (Godement, Rudolf, Julienne, Schwoob and Isenring-Szabó, 2018: 17).

1970'ler boyunca Çin'in uluslararası kuruluşlara katılımı konusunda çok fazla deneyimi yoktu. Bu nedenle, Çin genel olarak uluslararası kurumlarda ve özel olarak uluslararası finans kurumlarında kendisini nasıl temsil edeceğine dair bazı soru işaretlerine sahipti. Bu tür endişeler, Çin Halk Cumhuriyeti'nin (ÇHC) Mayıs 1980'de IMF ve Dünya Bankası Grubu'na katılmaya başlamasından sonra yavaş yavaş dağılmıştır. Çin'in yabancı sermaye ihtiyacı ve bunu elde etmek için gerekli bilgileri paylaşma isteği giderek artmıştır. Zira Çin ne en büyük borç alan ekonomi olurdu, ne de sahip olduğu etkileyici proje uygulamaları siciline sahip olurdu. Banka tarafından 2015 yılında onaylanan 50 milyon dolarlık Çin'in Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nde uygulanan ve 2019 da tamamlanan bir projeye ilişkin kredi, bölgede uzun süredir devam eden beş devlet meslek yüksekokulunu desteklemiştir. Banka'nın desteği, müfredatın güncellenmesine yardımcı olmayı, yüksek kaliteli öğretim ekipleri geliştirmeyi ve öğrencilerin eğitim ve becerilerinin yerel endüstrilerin ve hizmet sektörlerinin ihtiyaçlarını karşılamasını sağlayarak istihdam fırsatlarını iyileştirmeyi hedeflemiştir (Feinerman and Lichtenstein, 1996: 397; World Bank, November 11, 2019).

Dünya Bankası, ekonomik kalkınmaya ilişkin bir fikir üreticisi olarak benzersiz bir konuma sahiptir. Öyle ki, dünyanın her yerinde, kalkınma konularıyla ilgili tartışmalar, Dünya Bankası 'yanlısı veya karşıtı' pozisyonları çerçevesinde şekillenme eğilimindedir. Bankanın tartışma çerçevesini belirleme becerisi; 1) düşük gelirli ülkelerin uluslararası sermaye piyasalarına erişimi sağlayan koşulları etkileme kabiliyetine, 2) diğer herhangi bir kalkınma finansmanı kuruluşundan çok daha büyük bir araştırma ve politika tasarımı bütçesine ve 3) ana raporlarının küresel medyada yer almasını sağlama yeteneğine bağlıdır (Wade, 2003: 5).

Çin Komünistleri Ekim 1949'da iktidara geldiklerinde, acil ve hayati önem taşıyan üç ekonomik sorunla karşı karşıya kaldılar: üretimi savaş öncesi düzeyine döndürmek, ulaşım sistemini iyileştirmek; aşırı enflasyonu kontrol etmek ve ilk iki sorunun üstesinden gelmek için gerekli olan zorunlu döviz alım satımını sağlamak (Dernberger, 2015: 35).

Mao Zed'in ölümünden günümüze Çin'in iç ve dış politikasında büyük değişiklikler olmuştur. 12 Ağustos 1978'de Çin hükümeti, Fukuda hükümeti ile hegemonya karşıtı bir madde içeren Çin-Japon barış ve dostluk anlaşması imzalamıştır. Aynı yılın 16 Aralık günü, Çin ve ABD resmi diplomatik ilişkiler kurarak, anti-hegemonya ilkesini teyit eden ortak bir bildiri yayımlamışlardır. 1979'da Vietnam'ı "cezalandırmak" üzere sınırlı bir savaş olmuş ve Çin, ABD ve Japonya ile bir ittifaka ya da sözde bir ittifaka katılmıştır (Cheng, 1988: 157).

Bugün bildiğimiz, modern milliyetçiliğin bir sonucu olarak ortaya çıkan Çin, Rönesans'a kadar, sanat, bilim ve edebiyat gibi alanlar da uzun bir süre Avrupa'nın önündedir. İlaveten, barut, kağıt ve baskının icadı da Çin'e itibar kazandırmıştır. Avrupalılar ile iletişim kurmaktan genellikle kaçınan Çin yönetimi, teknolojik zayıflığı nedeniyle Afyon Savaşı'nda yenilmiştir. Böylece eşit olmayan şartlarda bir anlaşma sonrası Avrupa, Çin'i nüfuz bölgelerine bölmeyi başarmıştır. Bu durum Sun Yatsen'in, 1911'de Cumhuriyetçi Devrimine neden olmuştur. 1979'a kadar, Çin'in ekonomik stratejisi ithal ikameci korumacı politikalar üzerine şekillendirmiştir (Hopper, 2006: 25).

1980-2015 arası Çin ekonomisi yıllık ortalama 8.7 seviyesinde büyümüştür. Böylece, bu 35 yıl boyunca kişi başına reel gelir, kümülatif olarak yüzde 1759 oranında artarak 1980'de 714 dolardan 2015'te 13.277 dolara yükselmiştir. Bir milyondan az nüfusu olan Ekvator Ginesi dışında, aynı dönemde başka hiçbir ekonomi bu kadar büyümemiştir. Çin'in ekonomik büyüme performansı açıkçası müstesna ve fevkalade bir durumdur. Ancak Çin ekonomisi bir dönüm noktasına gelmiştir. Zira 2014'den beri yavaşlamaya başlayan Çin ekonomisi, Covid-19 salgınına rağmen %2.3 oranında büyümüştür. Salgının kontrolü ve talepte ki değişime hızlı uyum bu büyümede etkili olmuştur. Çin, piyasa ekonomisine aıldığında uluslararası ticaret ve doğrudan yatırımlar önündeki engeller kaldırılırken bol ve ucuz emek gücüne ve elverişli demografik yapıya sahiptir. Ancak günümüzde Çin ücretleri pekçok ülkeye kıyasla daha yüksektir. Neredeyse aynı büyüklükteki işgücü oranına sahipken, Hindistan'a göre Çin ücretleri yaklaşık üç kat daha yüksektir (Wei, Xi ve Zhang, 2017: 49; DW Türkçe, 18.01.2021).

Dünya Bankası tarafından ekonomik durumu "tarihteki en hızlı ve sürekli genişleme" olarak tanımlanan Çin ekonomisi, 2018 yılına kadar ortalama % 9.5 reel yıllık gayrisafi yurtiçi hasıla (GSYİH) büyümesiyle dünyanın en hızlı büyüyen ekonomisi haline dönuşmüştür. Bu tür bir büyüme, Çin'in ortalama olarak her sekiz yılda bir GSYİH'sını ikiye katlamasına ve tahmini 800 milyon insanın yoksulluktan kurtarılmasına yardımcı olmuştur. Nitekim, Çin, dünyanın en büyük ekonomisi (satın alma gücü paritesi temelinde), üreticisi, döviz rezervi sahibi ve ithalat-ihracat ticareti yapan ülkesi olmuştur. Aynı zamanda Çin, ABD'nin en büyük ticaret ortağı, en büyük ithalat kaynağı ve ABD'nin en büyük üçüncü ihracat pazarı haline dönuşmüştür (CRS Report, 2019: 2-5).

ABD, 2019'da 452 milyar dolarlık Çin'den mal ithal etmiştir. Bu oran bir hayli yüksektir ve Meksika, Brezilya, Hindistan, Tayland ve Endonezya'nın GSYİH toplamı bu ithalata yakındır. Ancak Çin ve ABD arasındaki gerginlik Hindistan'ın ABD'nin en büyük stratejik ortağı olmak üzere hazırlanmasına neden olmuştur. Diğer yandan Facebook Hindistan'ın en stratejik telekom şirketi Reliance Jio için 5.7 milyar dolar yatırım yaptığını duyurmuştur (Govindarajan ve Bagla, 25.05.2020). Tüm gelişmeler, ABD ve Çin arasındaki ticareti olumsuz etkileme eğilimindedir.

2015 yılı ABD ve Çin ekonomik ilişkilerine ilişkin eski ABD Başkanı Obama tarafından yapılan bilgilendirme açıklaması ABD ve Çin arasındaki karşılıklı faydaya dayalı işbirliğine ilişkin bir kaynak olarak arşivlerde yerini almıştır. Kurallara dayalı uluslararası ekonomik sistem, yüz milyonlarca insanı yoksulluktan kurtararak, son 35 yılda Çin'in benzeri görülmemiş ekonomik büyümesinin ilerlemesine yardımcı olmuştur. Diğer yandan, Amerika Birleşik Devletleri, 2030 yılına kadar yalnızca Asya'da 3 milyardan fazla tüketiciyi içermesi öngörülen küresel bir orta sınıfın ortaya çıkmasından da yararlanmıştır. ABD mal ve hizmet ihracatı, 2014 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde yaklaşık 12 milyon işi desteklemiştir. Çin, küresel finans kurumlarının yapılandırılması ve daha da güçlendirilmesi ve modernizasyonunda güçlü bir paya sahiptir ve ABD, Çin'in Asya ve ötesinde kalkınma ve altyapıyı finanse etmeye artan katkılarını memnuniyetle karşılamaktadır (The White House, 2015).

Çin ve Dünya Bankası arasındaki ilişi, 1980'de Deng Xiaoping ve Robert McNamara (Dünya Bankası Grubu eski Başkanı ve ABD Savunma Bakanı) arasında ki ünlü bir toplantıyla uzun soluklu ve olumlu bir ilişkisi olarak başlamıştır. Deng, McNamara'ya, Çin'in Dünya Bankası

yardımları olsa da olmasa da modernleşeceğini, ancak yardımla bunu daha hızlı yol alacağını söylemiştir. Uzun yıllar boyunca Çin, kredi miktarı ve proje sayısı açısından Banka'nın en büyük müşterisi olmuştur. Banka, enerji ve ulaşım altyapı projeleriyle başlamış ve havza yönetimi, kentsel su temini ve sanitasyon, ağaçlandırma ve kırsal eğitim ve sağlık gibi daha karmaşık konulara geçmiştir. Günümüzde Çin, çoğunlukla Afrika'daki en yoksul ülkeleri finanse eden Dünya Bankası'nın imtiyazlı önemli bir bağışçısı olmuştur. Aralık 2019'da ki sıralamada Çin, Birleşik Krallık, Japonya, Amerika Birleşik Devletleri, Almanya ve Fransa'nın arkasında ve G7 üyeleri Kanada ve İtalya'nın önünde altıncı en büyük bağışçı olmuştur. Çin'in Dünya Bankası ile ilişkisi büyük ölçüde olumlu olsada, Banka'nın altyapı ve büyümeden uzaklaşması ve yavaş hazırlık sürelerine ile maliyetli bürokrasisine yönelik eleştirileri sözkonusudur. Nitekim, Çin, 100'den fazla üyeyi kendine çekerek, Asya Altyapı Yatırım Bankası'nı (AIIB) ve mevcut kalkınma bankalarıyla yakın işbirliği içinde çalışarak iyi bir başlangıçla yeni bir çok taraflı kalkınma bankasını kurmuştur (Dollar, 2020).

1.1.Çin'in İhracata Dayalı Sanayileşmesinde Dünya Bankası'nın Rolü

Uluslararası kuruluşlar, özellikle Dünya Bankası, IMF ve Asya Kalkınma Bankası, Asya Yüzyılının üretiminde en önemli üçlü destekçidir. Bu kurumlar, Asya ile ilgili çeşitli gazetecilik ve popüler yayınlarda kullanılan küresel ölçekte ekonomik veriler sağlamak ve bölgenin ekonomik geleceği hakkında etkili raporlar üretmektedir (Asianisms, 2016: 221).

1970'lerin sonlarından bu yana ve özellikle 1990'larda, doğrudan yabancı yatırım (DYY), Çin'in sanayi tabanını büyük ölçüde yeniden şekillendirerek, endüstriyel teknolojisini geliştirmiştir. Birleşmiş Milletler raporuna göre, Çin 1998 ile 1999 yılları arasında dünyanın en büyük onuncu yüksek teknoloji ihracatçısı ülkesidir. 2003 yılında, Çin'in yüksek teknoloji ihracatı, 1991 yılına göre 41 kattan fazla bir artışla 110,3 milyar ABD dolarına ulaşmıştır (Cao, 2004: 1). İthal edilen kilit parçalar ve bileşenlerle yapılan montajlı yüksek teknoloji ürünleri, Çin'in yüksek teknoloji ihracatının yaklaşık %82'sini oluşturmaktadır. Tayvanlı şirketler, Tayvan-BT şirketleri, üretim/montaj kapasitelerinin %95'ini anakara Çin'e taşıdı ve dizüstü bilgisayarlar gibi en iyi bilgi ve iletişim teknolojisinin tepe montajını kurdular (Xing, 2011).

Dünya Bankası, 1970'lerin sonundan buyana Çin'in ekonomik dönüşümünde önemli bir rol oynamıştır. Çin, Dünya Bankası'ndan iyi bir şekilde faydalanırken, Banka'da Çin'in ihtiyaçlarına cevap vermiştir. Banka, diğer bazı geçiş ekonomilerinde olduğu gibi, erken veya kapsamlı piyasa serbestleştirilmesi veya özelleştirmesini Çin'e önermemiştir. Çin'in ekonomik reformları yaparak öğrenme metodunu desteklemiştir. Uluslararası deneyime dayalı bir perspektif sunmuş ve pek çok alanda genellikle Banka destekli projeler aracılığıyla teknik yardım sağlarken, temel kurumsal ve politika reformlarının sınırlarını zorlamıştır. Çinliler uluslararası sermaye piyasalarına erişimde uzmanlık ve güvenilirlik kazandıkça, Banka'nın Çin'deki rolü kaçınılmaz olarak küçülmüştür. Günümüzde Çin, Dünya Bankası'nı teknik, kurumsal ve kavramsal seçici yenilikler ile kalkınma için kullanmaktadır (Bottelier, 2006: 1).

Yatırıma ve uluslararası ticarete açıklık, son kırk yılda Çin'in ekonomik dönüşümünün ayrılmaz bir parçası olmuştur. Böylece nispeten kısa süre içinde Çin, dünyanın geri kalanıyla ilişki kurma şeklini derinden değiştirmiştir. Çin reformunun önemli bir unsuru olan iç pazarların gelişimi,

ticaret, yatırım akışları, teknoloji transferleri, insandan insana değiş tokuş ile bilginin yayılması yoluyla uluslararası pazarlara entegrasyonunu önemli ölçüde genişlemiştir (Drysdale and Hardwick, 2018: 545).

Xia, Tan ve Bai (2018)'nin yaptığı bir araştırma 1700'den fazla üst düzey yöneticinin katıldığı bir ankete dayanmaktadır ve yolsuzluğun neden olduğu inovasyon etkisinin ortadan kaldırılmasında kadın üst yönetimin rolünü incelemektedir. Dünya Bankası, Kasım 2011'den Mart 2013'e kadar Çin'in en büyük 25 şehrinde, 2700 işyerinden oluşan özel sektör temsilcileri ile görüşmüştür. Görüşme, her firmanın performans ölçütlerinin yanı sıra firma içi ortamına ilişkin çeşitli konuları da kapsamaktadır. Araştırmanın bulgularından biri, kadın üst düzey yöneticileri olan firmaların rüşvet verme olasılığının daha düşük olduğudur, zira bu, inovasyon için herhangi bir fayda sağlamadan iş yapma maliyetlerini artırabilmektedir. Zira, izinler, sözleşmeler veya lisanslar gibi devlet yetkililerinden bazı faydalar elde etmek üzere gayri resmi maliyetler ödeyen firmaların yenilik olasılığı üzerinde olumlu etkileri olduğuna dair bazı kanıtlar vardır (Xia, Tan and Bai, 2018: 17-18).

Eski sosyalist ekonomilerde sosyalizmden kapitalizme geçiş, yirminci yüzyılın başlıca ekonomik olaylarından biridir. Nitekim, yaklaşık 1, 5 milyar insanın hayatını etkilerken, aynı zamanda standart fiyat ve para teorisinden, sözleşme ve kurumsal çevresine, ekonomik yapının değişimine katkıda bulunmuştur. Geçiş sürecine dair ekonomik araştırmalar, hem kurumların hem de daha yüksek verimliliğe doğru gelişimin makul başlangıç koşulları ve devamlı bir siyasi desteğe bağlı olduğunu göstermiştir. Bu duruma en iyi örnek Çin'dir. Çin, 1949 devriminin ardından SSCB'nin desteğiyle başlattığı planlı ekonomi atılımı ile ağır sanayi alanında önemli bir ilerleme göstermiştir. Ancak, tarım sektöründen elde edilen gelir sanayi alanına aktarıldığından, kentler ve köyler arasında gelir dağılımı açısından eşitizlik olmuştur. Dünyanın en yoksul (ve nüfus yoğunluğu yüksek) kıtalarındaki ülke ve bölgelerin, refah ve büyüme konusunda günümüzde de büyük zorluklar yaşadıkları gözlenmektedir. Eski sosyalist ekonomiler, uygun bir zaman diliminde sanayileşimiş ülkelerle karşılaştırılabilir bir refah seviyesine gelebilmek için kapitalizme onay vermiştir. Nitekim, ilgili ülkelerin ekonomik kurumlarının kapsamlı dönüşümü nüfusun ekonomik koşullarında tam bir değişime neden olmuştur (Roland, 2000, ss.1-18; Sezen, 2007).

Ravallion ve Chen (2007), resmi mutlak yoksulluk sınırının altında kalan hanelerin oranının 1980'de yüzde 53'ten 1988'de yüzde 18'e ve 2001'de yüzde 8'e düştüğünü rapor etmektedir. Ancak yoksulluk göreceli gelir olarak tanımlandığında azalmamıştır (Aktaran: Knight, 2014: 8). Nitekim, Çin için belki de en ivedili ekonomik gerçeşler, dünyadaki her beş kişiden yaklaşık birinin Çin'li oluşudur ancak dünya nüfusunun beşte biri dünyanın mevcut topraklarının yaklaşık yüzde yedisinde yaşamaktadır. *1960'larda Çin dünya üretimini sadece yüzde dördünü tüketmektedir.* Ancak, açık kapı politikası ile dünya ekonomisine hızlı bir giriş yapan Çin, günümüzde dünya imalat üretimini %35'ini yapmaktadır. Böylelikle, Çin, Banka'nın önerdiği sistematik reformları akılcı bir şekilde ekonomik kalkınma ile birleştirmiştir. 1980'de endüstriyel katma değer, şaşırtıcı derecede yüksek bir oranla Çin'in GSYİH'sının% 44'lük bölümünü oluşturmuştur. Çin, reform dönemi boyunca çok hızlı bir endüstriyel büyümeyi sürdürürken aynı zamanda kırsal-tarım sektöründen aktarılan emeği emebilmiştir. Banka'nın istatistik raporlarına göre global hanehalkı tüketiminin yalnızca yüzde 10'unu oluşturmasına rağmen, 2010 yılından 2017'ye kadar global

hanehalkı tüketimindeki büyümenin yüzde 31'inin kaynağı Çin olmuştur. Dahası, otomobiller, alkollü içkiler, lüks mallar ve cep telefonları gibi birçok kategoride *Çin, dünya tüketiminin yaklaşık yüzde 30'unu (veya daha fazlasını) karşılayan dünyanın en büyük pazarıdır* (Lo, 2009: 2 ve 5; Dernberger, 2015: 36; McKinsey Global Institute, 2019: 5).

Nitekim Çin hükümeti, hızlı büyüme yörüngesini sürdürmek için 1, 3 milyar yerli tüketicinin tüketim potansiyelini açığa çıkarmanın gözardı edilemez olduğunu anlamıştır. Aslında, sürdürülemez ihracat-yatırım kaynaklı büyüme dinamiğinden uzaklaşan politika, büyüme modelini değiştirmeye yönelik "Çin'in en cesur stratejik girişimlerinden biri" olarak nitelenen 12. Beş Yıllık Planın (FYP) temel bir özelliğidir (Jain, 2014: 220).

Kovid-19 salgınında e-ticarette artış ile dünyada sadece Çin'de 2020'de lüks tüketim miktarı artmıştır. Lüks tüketim pazarının en önemli oyuncularından biri olan Çin'in, 2021'de küresel pazar piyasasındaki payının iki kat artarak, %20'ye çıkması beklenmektedir. Çin'li e-ticaret firması Alibaba'nın araştırmasına göre, 2020'de ülkede lüks ürün pazarı %48 büyüyerek, yaklaşık 53 milyar dolara ulaşmıştır (NTV, 14.01.2021).

Diğer yandan, Küresel ekonomi, yoğun şekilde Amerikan tüketimine bağımlıdır. Zira, ABD tüketiminin büyümesi, ABD GSYİH'nin büyümesinden daha hızlı olmuş ve küresel ekonomilerin itici gücü haline gelmiştir. Nitekim, Amerikalıların kişisel tasarruf oranları, 1980'lerin başında yüzde 10 iken 2007'de neredeyse sıfıra doğru uzun vadeli bir düşüş trendi göstermiştir. 2007'de ABD'nin özel tüketimi, 10 trilyon dolar ile dünya ekonomisinin beşte birinin biraz altını oluşturmuştur (Kharas ve Gertz, 2010: 2). Ezici bir çoğunluğun ücret artışından yana olduğunu gösteren kamuoyu yoklamalarına rağmen, ABD Kongresi, 2007'den beri tüm işçiler için (saati 7.25 dolar) federal asgari ücreti artırmamak üzere uzun süre direnmiştir. 2021'de Joe Biden, federal sözleşmeliler için asgari ücreti saatte 15 dolara çıkararak bir yürütme emri imzalamıştır. Böylece ABD bu ücret artışıyla yüksek enflasyon nedeniyle gerileyen tüketime dayalı büyümeyi desteklemektedir (The Guardian, 27.04.2021).

1.2.Çin'de Piyasa Ekonomisine Dayalı Ekonomik Büyüme, Finansallaşma ve Rekabetçi Toplum

Küresel ölçekte kapitalist birikim için gerekli disiplinlere sadık yeni bir neoliberal ortodoksiyi kurarak, kalkınma konusundaki tartışmaları İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana dünyanın dört bir yanındaki müttefikleri ile birlikte tersine çeviren Dünya Bankası, kalkınmaya ilişkin alternatif yaklaşımları, neredeyse tümüyle ortadan kaldırarak piyasa odaklı ekonomik büyümeyi merkeze koymayı beklenmedik şekilde başarmıştır (Cammack, 2002: 160). Bu, ulus-devletlerin 'kontrol alanını' baltalarken, devlet müdahalesinin tüm gündemlerini gereksiz kılmıştır. Kapitalizm, günümüzde finansal veya rantiyeci çıkarların egemenliğini yükselterek finansın akışkanlığını belirginleştirmiştir (Patnaik, 1995: 2049).

1978'de Çin hükümeti, planlı ekonomiyi (1978 öncesi) piyasa ekonomisine (1978 sonrası) dönüştürmek üzere bir ekonomik reform başlatmıştır. O zamandan beri, Çin'deki ekonomik kalkınmada muazzam değişiklikler yaşanmıştır. Bu dönemde birçok işletme kuruldu ve yerel yönetimler kaynak tahsisi için daha fazla yetki ve hak kazandılar. Böylece, Çin, yüksek GSYİH büyüme oranı yaşamaya başlamıştır. 2007/2008 mali krizi döneminde bile GSYİH'nin yıllık

ortalama büyüme oranı %10 civarında gerçekleşmiştir. 2011 yılında Çin'in toplam GSYİH'si, 5.93 trilyon ABD dolarına ulaşarak Japonya'yı geçmiş ve dünyanın en büyük ikinci ekonomisi olmuştur (Wang, Li, Abdou and Ntim, 2015: 8).

Oysa ki, geçtiğimiz kırkbeş yılda Çin, büyük ölçüde izole ve dünya ekonomisiyle ilgisiz pozisyonundan ABD'den sonra ikinci ekonomiye dönüşürken, yakın gelecekte ABD'yi geçmesi beklenmektedir. Bu süreçte Çin, nüfusun yüzde 80'inin kırsal kesimde olduğu tarımsal bir ekonomiye sahipken, nüfusun yüzde 30'undan daha azının tarımda çalıştığı büyük bir endüstriyel ekonomiye dönüşmüştür. Çin devleti, ihracat için emek yoğun ve düşük maliyetli serbest ticaret ekonomik bölgelerine kırsaldan gelen ucuz emek gücünün girişini serbest bırakmıştır. İlâveten Çin, ihtiyaç duyulan teknolojilerin paylaşılmasını ve aktarılmasını zorunlu kılan politikalarla birlikte eşi görülmemiş doğrudan yabancı yatırımı (DYY) çekmiş ve teşvik etmiştir. İhracat artarken akla gelebilecek hemen hemen her yeniliğe ihtiyaç duyan bir tüketim toplumu oluşmuştur (Lewin, Kenney ve Murmann, 2016: 1).

Çin hükümeti, ekonomik reformun üst noktası olan 1979'da, geniş bir para arzı girişi sağlamıştır. Çin yurt içi sermaye birikimi, 2000'den (yaklaşık 417 milyar USD) 2015'e (yaklaşık 5000 milyar USD) ulaşmıştır. Diğer yandan, Çin'e doğrudan yabancı yatırım girişi ise 1990'ların başından başlayarak 2004'te 68 milyar USD'den 2008'de 171.5 milyar USD'ye yükselmiştir. Çin, DYY akışlarından yaklaşık 41, 6 milyar USD fazla vermiştir. Çin ekonomisinin GSYİH'si 2000'lerin ortasından 2017'ye kadar sürekli artmıştır. Bu kanıtlar, (i) Çin'in küresel finansal sistemle güçlü bir şekilde ilişkili olduğunu ve (ii) Çin hükümetinin kendi yerel finansal piyasasını geliştirmek için dikkatli ve iyi bir şekilde hazırlandığını göstermektedir (Hong Vo , The Vo ve Minh Ho, 2020: 2). Birleşerek daha güçlü bir sert güce sahip olan ve kurallar ile kurumlara dayanan Batı merkezli sistemin, finansman kurumlarından biri olan Dünya Bankası, uyumluk ve yönlendirme zorluklarına rağmen, sürdürülebilir kalkınmayı yaygınlaştırmak için uğraşmaktadır. Park'ın ifade ettiği üzere Banka'nın sürdürülebilir kalkınmayı nasıl yönettiğine dair paylaşılan anlayışlar ve kafa karıştıran çevresel mesajı nedeniyle ve Çin'deki çevresel protestolar ve teftişler artmıştır (Park, 2007: 544 ve 552: Cursaru, 2019: 10).

Çin ile DB ilişkisinin sıradışı özelliği vardır. 2015 yılının ortalarında Çin, Dünya Bankası'na 13 milyar dolar borçluyken, 3.7 trilyon dolar nakit rezervi elinde tutmaktadır. Hem Banka'dan hem de tamamen ticari uluslararası sermaye piyasalarından borç alan birçok ülke için, Banka'nın sermayeye erişimi iyileştirmeye yardımcı olup olmadığı net değildir. Çin, diğer ülkelerin Çin ile ticareti kolaylaştıran ulaşım altyapısına öncelik vermiştir. Bu alternatifler göz önüne alındığında dış borca dayalı yardımdan uzaklaşmada bir çözüm üretebilir (Clemens & Kremer, 2016: 61, 64). Çin ve ABD ilişkilerinin önemi tartışılabilir ancak 21.yüzyılda sonuçları bakımından çift taraflı bağlayıcılığı olan bir ilişkidir. Çin'in gücü büyümeye ve genişlemeye devam ederken, birçoğu ABD-Çin ilişkilerinin geleceği konusunda endişelenmektedir (Zhu, 2005: 1). Çin'in sermaye kontrollerinin temel varoluş nedeni, Çinli işçilerin gelir ve servetini devlet teşebbüslerine yeniden dağıtan yatırım odaklı bir birikimi korumak ve pekiştirmektir (Vermeiren & Dierckx, 2012: 1647). 758 milyon işçisiyle Çin, açık farkla dünyanın en büyük işgücü piyasasını temsil etmektedir. Uluslararası standartlara göre nispeten düşük ücretlere rağmen (artma eğiliminde), otomasyon Çin'de artan bir oranda gerçekleşirken önemli ölçüde işgücü kesintisine neden olma potansiyeline

sahiptir. Ayrıca etkileyici bir şekilde Çin, 1980'den 2014'e beşeri sermaye düzeyini önemli ölçüde artırmıştır. Çin'de 25 yaş ve üzeri yetişkinler için okullaşma yılları 1980'de 4.0 iken 2014'te 8.8'e yükselmiştir bu da örnekleme döneminde yıllık yüzde 2.3'lük bir artışı göstermektedir (Li, Loyalka, Rozelle ve Wu, 2017: 41; Xu, Qin, Li, Chen, Frank, Rutherford, Reeson ve Rahwan, 2021: 2).

Çin, son yıllarda hem yoksulluğu azaltmaya yönelik gerek başarılı yurtiçi çabaları, gerekse yurtdışında artan ikili yatırımları sayesinde kalkınma alanında kilit bir aktör haline gelmiştir. 2015 baharında ABD yetkililerinin endişeli ifadelerine rağmen, dünya çapında çok çeşitli hükümetlerden destek alan Çin, Asya Altyapı Yatırım Bankası'nı (AIIB) kurarak küresel kalkınma politikasında birdenbire lider konumuna yükselmiştir. Çin'de AIIB'nin yanı sıra Yeni Kalkınma Bankası'nın (NDB) veya "BRICS Bankasının" kurulmasına yol açan düşünce, Çin'in 2016'daki G20 başkanlığını takiben daha sıkı bir şekilde konumunu sağlamlaştırmıştır (Morris ve Haibing, 2017: 74-75).

1.3.Yükselen Çin ve Değişen Refah Sistemi

1979'da Çin hükümeti, yüksek işsizlik oranı ve toprak kaynaklarının kıtlığı gibi sosyal, ekonomik ve çevresel sorunları hafifletmek için OCP'yi (Çin'in Tek Çocuk Politikası) resmen başlatmıştır. Dünya Bankası'na göre, Çin'deki doğurganlık oranı 1979'da 2.81'den 2000'de 1.51'e düşmüştür. Nitekim nüfusun yaşlanması Çin Ulusal Halk Kongresi tarafından 01.01.2016 tarihinde tek çocuk politikasının kaldırılmasına ve ikinci çocuğa izin verilmesine neden olmuştur. Ancak, çocuk doğum oranları her sene azalmaya devam etmesi, aile planlaması politikasında çocuk kısıtlamasının kaldırılmasını gündeme taşımıştır. 1950'lerde, Çin'deki ortalama yaşam süresi Hindistan'dakinden daha kısaydı ve bebek ölüm oranı daha yüksekti. 1980'lerin sonunda Çin, bu konularda Hindistan'dan daha fazla ilerleme kaydetmiştir. Dünya Bankası'na göre 2009 yılından bu yana sağlık altyapısının geliştirilmesi için reformlar yapan Çin, büyük bir başarıya imza atmıştır. Bilhassa, hastane sayısı ve hastanelerin fiziksel kapasiteleri 2000'li yıllarda hızla artmıştır. 2002 ile 2013 arasında, üçüncü basamak ve ikinci basamak hastanelerin sayısı sırasıyla yüzde 82 ve yüzde 29 artarken, birinci basamak sağlık hizmeti sağlayıcılarının sayısı yüzde 6 azalmıştır. Beşikten mezara devlet tarafından sağlanan sosyal refah ve istihdam garantisi politikasından piyasa ekonomisine geçişle Çin işgücü piyasaya açılırken, diğer yandan emek tasarrufu sağlayan yeni teknolojiler nedeniyle kutuplaşma eğilimindedir (Huang, 2017: 2; NTV (27.12.2015); Kagarlitsky, 2000: 54).

Ancak 2010 yılından beri diğer gelişmiş ülkelerdeki gibi Çin'de, işgücü kutuplaşması görülmeye başlamış, yüksek ve düşük ücretli çalışanların istihdam payı artarken, orta vasıflı beceriye yönelik talep ise düz seyretmiştir. Böylece, kişiler arası iletişime dayalı beceriler yerine bilişsel becerilerin öne çıktığı işgücü talebi artmıştır. Böylece Dünya Bankası, Çin'in yenilikçi teknolojik gelişimine uyumlu olabilmesi için tüm öğrencilerin evrensel temel becerilerinin geliştirilerek, beşeri sermayenin güçlendirilmesini vurgulamaktadır (The World Bank Group, 2019: 78).

Financial Times'a göre, Çin nüfusu 1.4 milyarın altına düşerek, 1950'li yılların ardından ikinci kez azalma eğilimi göstermiştir. Resmi rakamlarla doğrulanmayan bu azalma, hızla saniyeleşen Çin'de genç kadın nüfusunun azalması ve çocuk büyütme maliyetinin artması ile ilişkilendirilmektedir (NTV, 28.04.2021). Bir önceki yıla göre doğum oranlarının %15 azalması ve genç nüfus oranının

düşmesi 2016 yılından buyana uygulanan iki çocuk politikasından üç çocuk politikasına geçilmesine neden olmuştur (Trt Haber, 31.05.2021).

1979'dan önce, merkezi planlama ile yönetilen Çin'de istihdam ilişkileri ömür boyu istihdam (doğumdan ölüme devlet tarafından sağlanan refah) çerçevesinde yürütülmüştür. Hemen hemen tüm işletmeler devlete aitken, kurumsal liderliğin temelini Parti'nin "ikili sistemi" ve yönetim kontrolü almıştır. Tüm sendikalar, Parti devleti ile işçiler arasında bir "iletim kayışı" görevi görürken, devlete ait tek sendika organı ACFTU'ya bağlıdır. Piyasa ekonomisine geçiş Çin'de çalışma ilişkilerinde köklü değişimler getirmiştir. Hükümet politikasında değişiklikler, devlete ait işletmelerin önemli ölçüde küçülmesine, belirli süreli bireysel ve toplu iş sözleşmelerinin başlatılmasına, işten çıkarma yasalarının gevşetilmesine ve performans ve beceri seviyelerini yansıtacak yeni ücret sistemlerine geçişe neden olmuştur. Çin'de yabancı sermayeli işletmelerin özellikle devlete ait işletmeler aracılığıyla artan varlığı, yeni kurumsal yönetim biçimlerini, organizasyonel yapıları, süreçleri ve uygulamaları - performans yönetim sistemleri gibi istihdam ilişkileri politikaları dâhil – olmak üzere yayılmasına yardımcı olmuştur. Çin'in ekonomik dönüşümü aynı zamanda çatışan çıkarlar, artan eşitsizlikler ve işgücü ile yönetim arasında artan anlaşmazlıklar üretmiştir. Ortaya çıkan yeni işgücü piyasasını düzenlemek üzere hükümet, 1995 İş Kanunu, 2001 Sendika Kanunu ve daha yakın zamanda 2007 tarihli İş Sözleşmeleri Kanunu ve asgari ücretten toplu pazarlığa kadar çeşitli konularda birçok düzenlemeler de dahil olmak üzere önemli mevzuat değişiklikleri yapmıştır. Böylece, genel yaptırımlar zayıf olmakla birlikte yeni yasal hakların çoğu işyeri uygulamalarını etkilemek üzere kullanılmıştır. Sendikaların pazarlık gücü ise yasal grev hakkının olmaması nedeniyle daha da sınırlandırılmıştır (Zou and Lansbury, 2009: 2354-2355).

Çin, 1980'lerde piyasa ekonomisine yönelik ekonomik reformlara başladığında gelir eşitliğine sahip olan yegane ülkelerden biridir. Yeni Çin liderliği, merkezi planlı bir ekonomiden piyasa odaklı bir ekonomiye geçiş sürecindeki özel sektöre dayalı bir ekonomi için gerekli olan teşvikleri sağlamak üzere daha fazla gelir eşitsizliğinin gerekli olduğunu kabul etmiştir. Nitekim, reform dönemi boyunca eşitsizlik hızla artmıştır (Knight, 2014: 1).

2. ÇİN'İN İNOVASYON, BİLİM VE TEKNOLOJİ ÜSTÜNLÜĞÜ MÜCADELESİ

1978'den beri Çin'in bilimde lider ülke olarak yükselişinin yanı sıra, yerelleşmeyle birlikte küreselleşme, ulusal sınırları bulanıklaştırırsa da kritik rolleri ulus-devletten uzaklaştırmamıştır. Çin, dünya fabrikasından kendisini önde gelen bir teknoloji ve inovasyon gücüne dönüşmeye öncelik vermiştir (Sun & Cao, 2020: 1335-1336).

Dünya Bankası'na göre Çin'in yükselişinin devamı, inovasyon ve teknolojik liderliğine bağlıdır. İnovasyon, belirli bir toplum için yeni olan teknolojiler veya uygulamalar anlamına gelir. Mutlak anlamda yeni olmaları gerekmez. Ancak bu teknolojiler veya uygulamalar, ekonomi veya toplumda kullanılmaktadır. Bir teknoloji ve/veya uygulamanın yenilik (inovasyon) olabilmesi için yaygınlaştırılması gerekmektedir. Yaygınlaştırma çok önemlidir ve düşük ve orta gelirli ülkelerde özel dikkat gerektirir. Düşük teknolojik gelişmeler ve yerli bilginin işlenmesi, ekonomik büyümeye ve refahın artmasına önemli katkı verirken, yüksek teknoloji refah ve iş üretmeyebilir (World Bank Group: Innovation Policy, 2010: 4).

McKinsey Global Institute (2015) araştırmasına göre, Çin daha fazla endüstride daha geniş anlamda yenilik yapma ve mühendislik ve bilimde yenilik performansını artırma ihtiyacı olan bir ülkedir. Büyümenin diğer itici güçleri (genişleyen işgücü ve sermaye yatırımı) azalırken, Çin'in önümüzdeki on yılda GSYİH büyümesini sürdürmek için bir inovasyon "süngerinden" bir inovasyon liderine dönüşmesi gerekmektedir (McKinsey, 2015).

Çin Devlet Konseyi Kalkınma Araştırma Merkezi, Çin Maliye Bakanlığı ve Dünya Bankası Grubu tarafından ortaklaşa yayınlanan rapora göre, Çin, kamu yatırımlarının azalan getirileri nedeniyle bir yol ayrımındadır. Çin'in üretkenlik zorluklarını ele almak, reformları yoğunlaştırmak ve ekonomide daha fazla yeniliği teşvik etmek için büyümenin yeni itici güçlerini teşvik etmesi gerekmektedir (The World Bank, 17.09.2019).

Nitekim Çin'in tercih ettiği silahlar ise teknoloji ve yeniliktir: geleneksel olarak ABD'nin en güçlü olduğu bu sektörde ABD ile rekabete girmiştir. Çin İmparatorluğu, ileri teknolojinin mucidi olarak kabul edilmiş ve en iyi bilinen icatları (manyetik pusula, barut), ülkenin artan etkisinin temel faktörleri olmuştur ve Çin'e diğer bölgesel güçlere göre önemli bir avantaj sağlamıştır. Bununla birlikte, bu teknolojik arka plana rağmen, Komünist Çin şimdiye kadar olandan farklı olarak kendi inovasyonunu ve büyümesini artırmanın bir yolu olarak Batı teknolojisini elde etmeyi tercih etmiştir (Magri, 2019: 8).

1980 öncesi Çin için ekonomik izolasyon, aynı zamanda teknolojik izolasyon anlamına gelmektedir. Zira bu durum, 18-19. yüzyılda ekonomik gerilik ve siyasi bağımlılığa neden olmuştur. OECD'ye göre Çin, Güney Kore ve ABD, son yıllarda AR-GE harcamalarını AB'den daha hızlı artırarak uçurumu genişletmiş ve kapanmamasını teşvik etmiştir (European Parliament, 2018: 46-47).

Günümüzde Çin taklitçilikten (copycat) yenilik üreticisi (innovator) konumuna geçiş için AR-GE ve bilim alanına yatırımlar yapmaktadır. Nitekim, yapay zeka ve elektronik konusunda büyük ilerlemeler sağlamıştır. BM Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD, 2021) verilerine göre, ABD ve Çin, yapay zeka (AI) teknolojisi yarışına girmiştir. Zira AI öncelikle, büyük miktarda veri toplayan dijital platformlar lehine kullanıcılar tarafından oluşturulan 'büyük verileri' işlerse, bu esas olarak Amerika Birleşik Devletleri ve Çin'e fayda sağlayacaktır. Kullandığımız bilgisayarların AI modellerinin tekrarlanan etkileşimleri yoluyla insanlar gibi daha fazla öğrenmesine izin verilirse, bu özellik sadece Amerika Birleşik Devletleri veya Çin'e fayda sağlamayacak, ancak yine de gelişmekte olan ülkelerdeki kaynakların ve yeteneklerin daha kolay elde edilmesine ve gelişmiş ülkelerde bulunma olasılığı daha yüksek olan kaynak ve yeteneklerin talep edilmesine neden olabilecektir (UNCTAD, 2021).

Teknolojik önyargı (inovasyon önyargısı), son yıllarda popüler araştırma konularından biri olan toplam faktör verimliliği büyümesi ve ekonomik kalkınmada önemli bir rol oynamaktadır. Teknoloji, özellikle yeşil teknoloji, ulaşımın sürdürülebilirliği üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Diğer yandan, alternatif enerji teknolojisi ve araç teknolojisi, ulaşımında sürdürülebilir gelişmelere ulaşmak için önemli yaklaşımlardan biri olarak kabul edilmektedir. Nitekim piyasa ekonomisine hızlı bir giriş yapan Çin'de Tesla, Apple, Samsung gibi pekçok firma yatırım yapmıştır. Ancak, ABD'nin General Motors şirketiyle işbirliğine giren devlet şirketi SAIC, Hong Guang Mini isimli elektrikli taşıtları piyasaya sürdüğünde satışları Tesla'nın iki katı olmuştur. Bu durum, Dünya

Bankası ile işbirliği öncesi, piyasa ekonomisi modeline uzak olan Çin'in yenilik önyargısını yenerek, ABD'li şirketlerde kendi iç piyasasında nasıl kıyasıya yarıştığını göstermektedir. Nitekim Çin'in ekonomik ve sosyal gelişimi ile tutarlı bir Ar-Ge yatırımı, insan sermayesi ve yenilik ortamı doğmuştur (Zhang, Zhao, Yuan ve Wang, 2020; Harper, 2021).

Banka'ya göre Çin'in sürdürülebilir kalkınma ve kapsayıcı büyümeye devam edebilmesi inovasyon önceliği stratejisine bağlıdır. Nitekim, 13. Beş Yıllık Planı (2016-2020) öncelikler kısmında bilimsel ve teknolojik "inovasyon" ekonomik büyümenin yüzde 60'ına katkıda bulunmak üzere ulusal öncelik olarak birinci sırada yer alırken, yıllık GSYİH hedefi yüzde 6,5-7 olarak belirlenmiştir (Jain, 2014: 76).

Xi Jinping'in Ekim 2017'de 19. Çin Komünist Partisi (ÇKP) Kongresine sunduğu tam rapor, "sürdürülebilir kalkınma yoluyla yaşam standartlarını sağlamayı ve iyileştirmeyi" amaçlamaktadır. Jinping pazarın "yeniden biçimlenmesi ve açılmasına" göz yummakta ve Çinli işletmeleri bilhassa 21.yüzyıl Deniz İpek Yolu boyunca "dışarı çıkmaya" teşvik etmektedir (Garrick and Bennett, 2018: 99).

Dünya Bankası'na göre, Şili, Çin ve Brezilya gibi üst-orta gelirli ülkeler, kalkınma planlarında yeniliğe yüksek öncelik vermektedir. Çin ve Hindistan, diğer gelişmekte olan ülkelere göre ölçeklenebilecek kapsayıcı ve kademeli inovasyonda önemli aktörler haline gelmiştir. Banka'ya göre, Güney-Güney etkileşimi aracılığıyla kapsayıcı yeniliği teşvik etmek üzere umut verici fırsatlar oluşmaktadır. 2013 yılında, Brezilya, Çin, Hindistan ve Rusya Federasyonu dünyanın en iyi Ar-Ge performansları arasında yer almıştır (World Bank Group, 2013: 14, 21).

Günümüzde Çin, küreselleşmeyi devletin durumunu kötüleştiren bir şey olarak gören, "komuta eden devlet" perspektifinden uzaklaşmıştır. Çok uluslu şirketlerin siyasi olarak güçlendiği ve ekonomiyi yönlendirdiği ve kamu mülkiyetinin tamamıyla ortadan kalktığı bir sistemi ise tehdit olarak görmektedir. Pekin ve Microsoft arasındaki savaş, Çin'in Dünya Bankası tavsiyeleri doğrultusunda tüm alanların kapılarını tamamıyla açmadığını göstermektedir. Zira, Çin, dünyanın önde gelen başarılı yazılım şirketlerinden biri olan Microsoft'u Çinli satıcılarla çok sayıda büyük ölçekli satın alma anlaşmalarına ve Çinli firmalarla çok sayıda ortak girişime yönlendirmiştir. Dahası Çin hükümeti, Microsoft'u eğitim, öğretim ve araştırma alanlarında yüz milyonlarca 'yatırım' yapmaya zorlamıştır. Bilakis Çin, Microsoft ürünleri korsanlığının azaltılmasına ilişkin Microsoft firmasına karşı yetersiz geri dönüş yapmıştır. Aynı zamanda, Microsoft, Çin'deki ürünlerinin indirimli sürümlerini pazara sunmayı reddetmiştir. Nitekim, Çin hükümeti, Microsoft'un baskın programlarına anlamlı alternatifler sunabilecek yerel firmaları yetiştirme arayışına girmiştir (Blanchard, 2007: 69).

Dünya Bankası Grubu ve Çin Halk Cumhuriyeti, Araştırma ve Geliştirme Merkezi Devlet Konseyi işbirliği ile hazırlanan "Yenilikçi Çin" isimli araştırma, imalat sanayiinde artan endüstriyel robot kullanımının tıpkı ABD gibi Çin'inde geleneksel meslekler, yerel istihdam ve ücretler üzerinde olumsuz etkileri olabileceği tartışmaya açmaktadır. ABD'de, 2005-2014 yılları arasında, geleneksel meslekler imalatta toplam istihdamın yaklaşık yarısına düşerken, mimarlık, mühendislik, işletme, finans, yönetim, satış, bilgisayar ve matematik alanındaki daha yüksek beceri gerektiren meslekler en hızlı şekilde büyümüştür. Teknoloji, görevlerini otomatikleştirerek çalışanların yerini alabilir, ancak aynı zamanda üretkenliği artırarak ve yeni işler ile görevler

üretmek işgücü talebini de artırabilir. 2000'lerde diğer birçok ülkeden farklı olarak, Çin'in katipler, esnaf ve zanaatkarlar, fabrika ve makine operatörleri ile montajcılar gibi orta derece beceri gerektiren mesleklerde payı artmıştır (World Bank Group, 2019: 76).

3. ÇİN VE BEŞERİ SERMAYENİN GÜÇLENDİRİLMESİ

Günümüzde Çin, tüm sağlık sistemini modernize etmek, zorunlu ve ekstra eğitimi iyileştirmek ve seçkin akademik kurumları teşvik etmek üzere çalışmaktadır. Uluslararası olarak Çin hem ikili hem de çok taraflı desteğini artırmaktadır (Gåsemyr, 2020: 1). Çin'in uluslararası organizasyonlara artan katılımı, genişleyen gücünün bir kaynağı ve artan küresel taahhüt ile sorumluluklarının bir işaretidir. Çin örneğinde, uluslararası işbirliği ve karşılıklı bağımlılık genellikle iç istikrarın algılanan ihtiyaçları, Parti liderlerinin otoritesi ve yerel kültür normlarıyla çatışır (Kent, 2013: 132 ve 139). Nitekim, Çin'de büyük bir istihdam dönüşümü yaşanmıştır. Çin ekonomisinin modern sektörlere dönüşümü, 1980'lerin ortalarında başlamıştır. 1984'e kadar 14 büyük kıyı kenti yabancı yatırıma açılırken, 1980'de, Shenzhen, Zhuhai, Shantou ve Xiamen'de özel ekonomik bölgeler kurulmuştur. Nitekim, özel ekonomik bölgeler nedeniyle, Çin'de kırsaldan kente göçü etkileyen ikamet kuralları gevşetilmeye başlamıştır. Çinli çiftçiler için sosyal ve ekonomik göç tercihi bu dönemde olası bir seçenek haline gelmiştir. Devlet için, göçmen akışlarının kontrolünün kolaylaştırılması, istenen adımları etkilemede kilit bir araç olmuştur (Majid, 2015: 7).

2020 Dünya Kalkınma Raporu'nda Çin için aşağıdaki ifadeler vardır. Çin'in deneyimi, sanayileşmenin hala mümkün olabileceğini, ancak kalkınmaya yönelik yeni yaklaşımlar gerektirdiğini göstermektedir. Akıllı telefon pazarında yükselen Çinli firmalar iki strateji kullanmıştır. Bunlar: uluslararası teknoloji ekosistemlerine güçlü bağlantı ve tasarım ile pazarlama yeteneklerine yapılan yatırımlar. Bu stratejiler, pazar talebinde ve tüketici zevkinde değişikliklere hızla yanıt vermek üzere pazarlama ve tasarımda en son teknolojileri ve yetenekleri kullanarak firmaların küresel pazarlarla uyumlu, yenilikçi ve uygun maliyetli ürünler geliştirmelerine olanak tanımıştır. Birkaç başarılı şirket kendi AR-GE yeteneklerini ve yüksek teknoloji uzmanlığını geliştirmeye başlamış ancak bunu yalnızca yerel inovasyon yoluyla değil, küresel teknoloji ekosisteminin bir parçası olarak yapmışlardır (World Development Report, 2020: 78).

Landes (1998)'e göre, kültürün ekonomi üzerinde olumlu etkisi olmakla birlikte Batı Avrupa ekonomik başarısını ise kültür desteklemiştir. Oysa Ortadoğu veya Çin gibi dünyanın diğer bölgelerinde, mevcut kültürel koşullar Batı tarzı bir Sanayi Devrimi için elverişli değildir (Aktaran: Dobler, 2011: 61).

Oysa ki endüstriyel kapitalizmin gelişmesinden önce, üretken işletmenin hanehalkından ayrılması Batı'da çok daha fazla ilerdir. Örneğin Çin'de, genişletilmiş akrabalık birimleri temel ekonomik işbirliği biçimlerini sağlamış bu nedenle hem loncaların hem de bireysel girişimcilik faaliyetlerinin etkisini sınırlandırılmıştır. Buna kıyasla Kalvinizm, katı hukukçuluk ve burjuva-kapitalist teşebbüsün aktif girişimiyle daha yakından ilişkilidir. Batı Avrupa rasyonalizminden farklı olarak Doğu Almanya'nın ataerik gelenekçiliğinde girişimcilik ruhunu aramak nafiledir (Weber, 2005: 17. 88 ve 139). Nitekim, fikri mülkiyet hakları ve girişimcilik için gerekli olan risk alma kültürünün eksikliği gibi sorunlar, birçok kişinin Çin'in düşük maliyetli bir üreticiden katma değerli bir

yenilikçi olmaya başarılı bir şekilde geçip geçemeyeceğini sorgulamasına neden olmaktadır (Chow, 16.07.2015).

Bu bağlamda, Çin hükümeti, yenilik odaklı toplum oluşturmak üzere, fikri mülkiyet haklarının korunması için ek teşvikler yapılandırmıştır (Paradise, 2013: 312). Dünya Bankası ile Çin'in başarılı bütünleşmesinin arkasında pekçok neden bulunmaktadır. Çin'in Dünya Bankası'na katılımı ve Banka'nın bugün Çin'e katılımı, borç alan bir üye ülke ile uluslararası bir finans kurumu arasındaki normal ve uygun bir ortaklığı yansıtmaktadır. Bu başarılı bütünleşmenin nedenleri arasında Çin'in Banka'yı çok ihtiyaç duyduğu sermaye, bilgi ve uluslararası deneyime sahip, siyasi olarak tarafsız bir kurum olarak görmesi de vardır (Feinerman and Lichtenstein, 1996: 399). Nitekim Dünya Bankası istatistikleri arkasındaki politikayı inceleyen Wade (2012:17) için, Çin uluslararası alanda iki şekilde temsil edilmektedir. Dünya Bankası ve Çin arasındaki kredi ilişkisine göre, Çin hem küresel yönetişimin en üstünde bulunması gereken gelişmekte olan bir süper güç, hem de küresel sorumluluklar üstlenmesi beklenemeyen, ortalama gelir liginin çok altında, gelişmekte olan fakir bir ülke (Wade, 2012: 17-18).

Yueh'e göre, işletmeleri parçalayan ve üretim faktörlerini tarımdan kentsel alanlara kaydıran yapısal reformlar, teknoloji transferleri ve teknik bilgi gibi kilit önemlidir. Teknolojik değişim, eğitim ve öğretim gibi beşeri sermayeye yenilik ve yatırımın teşvikleri yoluyla artırılabilir. İçsel büyüme teorisi, katma değerli ürünlere ve bilgiye yapılan yatırımdan kaynaklanan yayılmaların bir teknolojik ilerleme biçimi olduğunu ve büyümeyi artırdığını öngörür. Çin'in ömürboyu istihdam stratejisi, üretken işçilerin her zaman kendileri için en uygun işlerle eşleştirilmemesi neticesinde işgücü hareketliliğini engellemiştir. Oysa ki beşeri sermaye yaklaşımı, Çin'de işçilerin kendi becerileri ile en uygun şekilde eşleşmesini ve etkileyici ekonomik büyümenin sürdürülebilirliğinin devamını sağlamada Dünya Bankası'na göre kilit faktördür (Yueh, 2013: R5).

Banka'ya göre beşeri sermaye, toplumun üretken üyeleri olarak potansiyellerini gerçekleştirmek üzere insanların yaşamları boyunca yatırım yaptıkları ve biriktirdikleri bilgi, beceri ve sağlıktan oluşmaktadır. İlâveten, insanlara beslenme, sağlık hizmetleri, kaliteli eğitim, işler ve beceriler yoluyla yatırım yapmak, beşeri sermayesinin geliştirilmesine yardımcı olmaktadır (The World Bank: Human Capital Project). Günümüzde, beşeri sermaye adını alan emek, otomasyon, dijitalizasyon gibi teknolojik ilerlemelerin çalışma alanında kullanılmasıyla oluşan ve Banka'ya göre yatırım yapılması gereken bir alandır. Zira "beşeri sermaye için yapılan yatırımlar, kayıt dışı istihdamı düşürmektedir." Kayıtlı işler (formal jobs), daha fazla öğrenme avantajları üretir. Güçlendirilmiş kadınlar, ekonomideki beşeri sermaye stokunu artırabilir. İlâveten, tarımsal alanlarda genişletilmiş tarımsal aktiviteler, fakirler için daha iye fırsatlar sağlayabilir. Nitekim, doğru vasıflarla donatılmış genç insanların daha fazla "formel iş" sahibi olma ihtimali vardır. Genç eğitimde nitelik geliştirme üzerine bir program ile şehirlerdeki emek piyasaları için yeni bir kazanç kapısı, düzenli maaş ve sosyal koruma sağlanabilir (World Development Report, 2019, ss.95 ve 102).

2018 beşeri sermayesi endeksine göre bazı petrol üreticileri (vurgulanmamış) beklenmedik şekilde düşük beşeri sermaye seviyelere sahipken. Çin ve Vietnam'ın gelir seviyeleri göz önüne alındığında beklenmedik bir şekilde yüksek beşeri sermaye endeksine sahip olmuşlardır (Collin ve Weil, 2018: 3).

Son zamanlarda Çin ve Amerika Birleşik Devletleri arasındaki ticaret ve teknoloji alanında sürtüşmeler giderek tırmanmaktadır. Oysaki, ABD ile Çin ekonomik ilişkilerinin bu hale gelmesinden önce, Çin dünyayı değiştirecek yeni bir inovasyon çağına adım atmıştı. Şangay sokaklarından Shenzhen'in teknoloji kuluçka merkezlerine, Pekin'in start-ups merkezlerine kadar, Çin'deki yenilik nosyonu, benzeri görülmemiş bir hızla 2000'li yıllarda başlamıştır. Çin hükümeti ulusunu bilim ve teknolojide küresel bir lidere dönüştürmeyi planlarken, ülke çapında araştırma ve geliştirme finansmanını artırmıştır. Çin üniversiteleri ve enstitüleri, büyük veriden biyokimyaya, nanoteknolojiden robotiğe kadar çeşitli teknolojiler üzerinde en son araştırmaları üstlenirken, bu yenilikleri ticarileştirmek için bilim parklarıyla ortaklık kurmaktadır. Çinli girişimciler, ister ürünlerde ister iş süreçlerinde olsun, inovasyonun giderek daha fazla öncüsü olurken, Çin tüketici pazarının sürekli değişen ve büyüyen taleplerine ise sürekli olarak adapte olmaktadır (Chow, 16.07.2015).

Nitekim, Çin hükümeti bilgi ve iletişim teknolojisindeki ilerlemelerden mümkün olan en iyi şekilde yararlanmak için teknolojik değişim ve yükselen beklentilerle uyumlu bir şekilde gücü zirvede yoğunlaştırmaktadır. Teknokratik otoriter yönetişimin Çin modeli, başarılı olursa, diğer modellerin performansları karşısında bir ölçüt olabilir (Maull, 2018: 51).

SONUÇ

Dünya Bankası, gelişmekte olan ülkelere özel sermaye sağlayan bir uluslararası finans kanalıdır. Banka, kredi kaynaklarının büyük bir kısmını borçlanmalardan temin etmektedir. Nitekim Banka, tahvillerini yabancı yatırımcılara satarak, kaynak sağlamaktadır ve dünyadaki yatırımlar için özel sermaye çekmektedir. Yirminci yüzyıla ait serbest piyasa felsefesinin merkezindeki geleneksel ABD yumuşak gücünün önemli unsurları olan kültürel ve ideolojik çekiciliği ile dünyanın teknolojik liderliğinin artık ikinci yarıda gösterdiği değişim nedeniyle Çin yeni bir güç olarak belirginleşmektedir. Çin'in ekonomik dönüşüm deneyimi, Washington Mutabakatına ciddi bir meydan okuma sunmaktadır. 1998'den bu yana, sorunlar karşısında ve ana akım politikalara karşı artan toplumsal direniş nedeniyle, Çin giderek “uyumlu bir toplum inşa etmeye” odaklanmaya başlamıştır.

Yirmi yıl içinde Çin, tarım ve ağır sanayinin hakim olduğu kapalı ve planlı bir ekonomiden enformasyon, bilgi ve becerilere dayalı açık bir ekonomiye dönüşmüştür. Yine de, Çin endüstrisinin ve yüksek teknoloji sektörünün büyümeyi gerçekten sürdürüp sürdüremeyeceği merak edilmektedir. Çin'in dünya pazarlarında rekabet edebilme kapasitesini desteklemek için yakın ve orta vadede yerli bir teknolojik yetenek geliştirip geliştiremeyeceği ise asıl meseledir.

Kovid-19 nedeniyle Trump yönetimi her şey için Çin'i günah keçisi yapmaya çalıştı. Nitekim tüm Çinlilerin ABD'yi ziyaret etmesini engellenirken, Çin'e seyahat eden Avrupalıları veya Amerikalıları engellemediler. Bu dönemde Çin ve ABD arasındaki ticaret savaşları yüksek seviyelere ulaşmış, 2021 yılında ABD, görünür şekilde Çin'den yaptığı mal ve hizmet ithalatlar için başka pazarlara yönelmiştir.

Reform ve açık kapı politikası uygulamasından 40 yılı aşkın bir süre sonra, Çin ekonomisi fakir bir ülkeden orta üst gelirli bir ülke haline dönüşmüştür. Diğer taraftan, reform öncesi daha eşit olan Çin, reformlar sonrası gerek beşikten mezara sosyal güvenlik sistemi gerekse gelir eşitliği

bakımından değişime uğramıştır. Aynı zamanda nüfusuna göre çok düşük tüketim miktarına sahip olan Çin, 2000'li yıllarda dünya tüketiminde hatırı sayılır bir düzeye yükselmiştir. Kovid-19 salgını bile Çin lüks tüketimini engelleyememiştir zira sanal tüketim hızla artmıştır.

AIIB, 25 Aralık 2015'te kuruluş tarihinde 57 Aday Kurucu Üyesi ile yapılandırılmış ve 20'den fazla ekonomi de katılmak üzere sıraya girmiştir. AIIB, çok taraflı kalkınma finansmanında, merkezde Çin olmak üzere, Asya'nın gelişmekte olan ülkelerinin başlatıcısı bir konuma gelmektedir. Zira Çin, Dünya Bankası ilişkilerinin evrildiği yerde alternatif kalkınma ve finans sağlayıcısı olma konumuna doğru ilerlemiştir. Çin, 2013 yılında Tek Kuşak, Tek Yol projesini başlatmıştır. Çin projesinin ilk hedefi, son on beş yılın dinamik Amerikan dış politikasına karşı korunmaktır. ABD'nin son yirmi yılda ki Büyük Stratejisi, NATO'nun kalıcı olarak genişletilmesini ve Trans-Pasifik Ortaklığı, Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı gibi girişimlerin başlatılmasını içermektedir. İkinci stratejik hedef ise Çin'in uluslararası finans sisteminde söz sahibi konuma taşımaktır. Nitekim Asya Altyapı Yatırım Bankası Yeni Kalkınma Bankası ve BRI (İpek Yolu Fonu) finansmanı, Çin'in pozisyonunu uluslararası para sisteminde güçlendirmektedir. Üçüncü bir husus, Tek Kuşak Tek Yol projesi yatırımları yoluyla Çinli firmaların merkezde olduğu küresel bir üretim sistemi kurularak küresel pazarlara ulaştırmaktır. Bununla beraber, ABD ve Çin'in Asya'da benzer hedefleri olduğundan çatışmadan kaçınıp işbirliği yapmak durumunda kalacaklardır.

Diğer yandan, ABD, yapay zekada küresel lider olmaya devam ederken Çin ise yenilikçi kapasitesini ve yerel yapay zeka endüstrisini geliştirmek için önemli kaynaklara yatırım yapmaktadır. Çin'in 2020 yılına kadar yapay zekada ABD ile gerçek bir pariteye ulaşmaya yönelik kısa vadeli hedefi, bugün buldukları yere bakıldığında iddialı görünmektedir. Mevcut büyüme oranlarında, 2030 yılına kadar dünyanın önde gelen yapay zeka gücü olmak, verili değilse de mümkündür. Zira İki ülke arasındaki teknolojik alışverişin 1990'lı yıllarda başlamasından bu yana bozulan ABD-Çin siber ilişkileri 2013 yılında doruk noktasına ulaştı. Zamanın Başkan Yardımcısı Joe Biden, Çin'den fikri mülkiyetin "kesin" hırsızlığına son vermesini isterken, Ulusal Güvenlik Danışmanı Tom Donilon, Çin siber saldırılarının "yalnızca bir ulusal güvenlik endişesi veya ABD hükümetinin bir endişesi olmadığını" söylemiştir. Nitekim Microsoft ile Çin devleti arasında sıkıntılı bir dönem söz konusu olmuştur. Diğer yandan Çin Dünya Bankası'nın beşeri sermayenin gelişimi üzerine verdiği önemi ile asimetric olarak eğitime ve AR-GE bütçesine ve fikri mülkiyet haklarına azımsanmayacak derece yatırım yapmakta ve aşırı rekabete uyumlu beşeri sermayenin geliştirilmesine dair uyumlu stratejiler geliştirmektedir.

KAYNAKÇA

Aigrain, P., Chan, L. Guédon, J-C., Willinsky, J. Benkler, Y. (2008). The Wealth of Networks Policy. *Futures in Education*, 6(2), 152-175.

Asianisms (2016). Regionalist Interactions and Asian Integration. Marc Frey and Nicola Spakowski, (Ed). Singapore: NUS Press.

Bach, A., Shaffer, G. and Wolfson, T. (2013). Digital Human Capital: Developing a Framework for Understanding the Economic Impact of Digital Exclusion in Low-Income Communities. *Journal of Information Policy*, DOI: 10.5325/JINFOPOLI.3.2013.0247.

Birsay, C. (09.07.2021). Can Birsay'la Tekno-N, Erişim Tarihi: 13.07.2021. <https://www.ntvradio.com.tr/program/tekno-n/468>.

Birsay, C. (23.02.2021). Can Birsay'la Tekno-N, Erişim Tarihi: 12.03.2021. <https://www.ntvradio.com.tr/PodcastDetay/59763/vw8u8bxm/can-birsayla-tekno-n>.

Blanchard, J-M.F. (2007). China, Multinational Corporations, and Globalization: Beijing and Microsoft Battle over the Opening of China's Gates. *Asian Perspective*, 31(3), 67-102.

Bottelier, P. (2006). China and the World Bank: How a Partnership Was Built. *Stanford University, Working Paper*, (277), 1-30.

Cammack, P. (2002). *Neoliberalism, the World Bank, and the New Politics of Development*. In: *Development Theory and Practice* book, 157-178.

Cao, C. (2004). Challenges for Technological Development in China's Industry. *China Perspectives*, 54, 1-20.

Cheng, J.Y.S. (1988). China's Relations with The Two Superpowers in the Context of Modernization Diplomacy. *Asian Perspective*, 12(2), 157-192.

China and the world: Inside the dynamics of a changing relationship (2019). McKinsey Global Institute. <https://www.mckinsey.com/featured-insights/china/china-and-the-world-inside-the-dynamics-of-a-changing-relationship>

China's Economic Rise: History, Trends, Challenges, and Implications for the United States. CRS Report (25.06.2019), Erişim Tarihi: 19.03.2021, <https://www.everycrsreport.com/reports/RL33534.html>

Chow, S. (16.07.2015). How will China's innovation change the world? Erişim Tarihi: 29.03.2021, <https://www.weforum.org/agenda/2015/07/how-will-chinas-innovation-change-the-world/>

Çin "aile politikasını"değiştirdi: Üç çocuğa izin çıktı. Trt Haber (31.05.2021). Erişim: 06.05.2021, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/cin-aile-politikasini-degistirdi-uc-cocuga-izin-cikti-584944.html>

Clemens, M.A & Kremer, M. (2016).The New Role for the World Bank. *Journal of Economic Perspectives*, 30(1), 53-76.

Collin, M and Weil, D. (2018). The Effect of Increasing Human Capital Investment on Economic Growth and Poverty. Background Paper to the 2019 World Development Report.

Cursaru, A. (2019). What do past power transitions reveal about whether the U.S. and China are headed for war?

Çin 2020'de büyüyen tek ekonomi oldu. DW Türkçe (18.01.2021). Erişim Tarihi: 25.04.2021, <https://www.dw.com/tr/%C3%A7in-2020de-b%C3%BCy%C3%BCyen-tek-ekonomi-oldu/a-56261618>

Çin'de lüks tüketimde patlama. NTV (14.01.2021). Erişim Tarihi: 05.02.2021, <https://www.ntv.com.tr/video/ekonomi/cinde-luks-tuketimde-patlama,RhJJHxsEXkeiGMmFSFAZMg>

Çin'de tek çocuk politikası resmi olarak sona erdi. NTV (27.12.2015). Erişim Tarihi: 18.03.20221, <https://www.ntv.com.tr/dunya/cinde-tek-cocuk-donemi-sona-erdi,CAvLvYBhkSs78LcvIplow>

Çin uzaktan algılama özellikli "Yaogan-34" uydusunu fırlattı. *Msnhaber* (30.04.2021). Erişim Tarihi: 01.05.2021, <https://www.msn.com/tr-tr/haber/dunya/%c3%a7in-uzaktan-alg%c4%blama-%c3%b6zellikli-yaogan-34-uydusunu-f%c4%blatt%c4%bl/ar-BB1gefOk?ocid=wispr&li=BBpmdUa>

Dernberger, R.F. (2015). Economic Realities and China's Political. <https://doi.org/10.1080/00963402.1969.11455172>, 33-42.

Dobler, C. (2011). The Impact of Formal and Informal Institutions on Economic Growth: A Case Study on the MENA Region. Frankfurt: Peter Lang International Academic Publishers.

Dollar, D. (September 14, 2020). Reluctant Player: China's approach to international economic institutions. Erişim: 08.08.2020, <https://www.brookings.edu/articles/reluctant-player-chinas-approach-to-international-economic-institutions/>

Drysdale, P. and Hardwick, S. (2018). China and the global trading system: Then and now. In China's 40 Years of Reform and Development. Ross Garnaut, Ligang Song and Cai Fang (Ed.). 543-575.

Dychtwald, Z. (2021). China's New Innovation Advantage. <https://hbr.org/2021/05/chinas-new-innovation-advantage>

Feinerman, J.V. and Lichtenstein, N. (1996). China and the World Bank. In: Are International Institutions Doing Their Job? *Cambridge University Press*, 397-401.

FT: Çin'de nüfus son 50 yılda ilk kez düştü: Uzmanlardan ekonomik kayıp uyarısı. NTV (28.04.2021). Erişim Tarihi: 04.04.2021, <https://www.ntv.com.tr/ekonomi/ft-cinde-nufus-son-50-yilda-ilk-kez-dustu-uzmanlardan-ekonomik-kayip-uyarisi,ZVf2VsFJ50CyOrzUb8BliQ>

Garrick, J. and Bennett, Y.C. (2018). Xi Jinping Thought. *China Perspectives*, 1-2 (113), 99-106.

Gåsemyr, H.J. (2020). China in the Sustainable Development Agenda:: Key Institutions for International Engagement. Research Report, Published by: Norwegian Institute of International Affairs (NUPI), 1-20.

Global Capital (2015). One Belt One Road: The Future for Infrastructure and Sustainable Financing. Sponsored by HSBC.

Godement, F., Rudolf, M., Julienne, M., Schwoob, M.H. and Isenring-Szabó, K. (2018). The United Nations of China: A Vision of The World Order, European Council on Foreign Relations, <http://www.jstor.com/stable/resrep2>, (1647), 1-34.

Govindarajan, V. and Bagla, G. (25.05.2020). As Covid-19 Disrupts Global Supply Chains, Will Companies Turn to India. . Erişim Tarihi: 25.05.2020, <https://hbr.org/2020/05/as-covid-19-disrupts-global-supply-chains-will-companies-turn-to-india>.

Habertürk (13.10.2021). ABD ile Çin'in arası bozuldu, İnegöllü mobilyacıların Amerika hayâli gerçek oldu. <https://www.haberturk.com/bursa-haberleri/91288318-abd-ile-cinin-arasi-bozuldu-inegollu-mobilyacilarin-amerika-hayali-gercek-oldu>

Harper, J.(25.02.2021). Çin'de 4.500 dolarlık elektrikli aracın satışı Tesla'yı ikiye katladı. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-56191840>

Hong Vo, D., The Vo, A. and Minh Ho, C. (2020). Does Financial Integration Enhance Economic Growth in China? *Economies*, 8(3), 65, 1-18.

Hopper, P. (2006). Living with Globalisation. New York: Berg Publishing.

Huang, W. (2017). How does the one child policy impact social and economic outcomes? *IZA World of Labor* (387), doi: 10.15185/izawol.387, 1-11.

Huawei Çin'de geçildi: Pazarın yeni lideri Oppo. NTV (09.03.2020), Erişim Tarihi: 12.03.2020, <https://www.ntv.com.tr/teknoloji/huawei-cinde-gecildi-pazarin-yeni-lideri-oppo,d8XmYO4eD0qLYVFWFeEnJQ>

Huenemann, R.W. (2013). The World Bank and China: Future Prospects. *Asia & the Pacific Policy Studies*, 1(1), 251–256.

Innovative China New Drivers of Growth (2019).World Bank Group Development Research Center of the State Council, the People's Republic of China

Jain, R. (2014). China's March to Consumption-Based Growth: Compulsion, Measures and Constraints. *Journal of Third World Studies*, 31 (1), 219-234.

Joe Biden raises minimum wage to \$15 an hour for federal contractors. The Guardian, 27.04.2021, Erişim: 06.06.2021, <https://www.theguardian.com/us-news/2021/apr/27/joe-biden-minimum-wage-raise-federal-contractors>

Kagarlitsky, B., (2000). *The Twilight of Globalization*. Translated by Renfrey Clarke. USA: Pluto Press.

Kent, A. (2013). China's participation in international organisations. In *Power and Responsibility in Chinese Foreign Policy*. Y. Zhang and G. Austin (Ed.), 131-166.

Kenton, W. (2021). International Bank of Reconstruction and Development (IBRD). <https://www.investopedia.com/terms/i/international-bank-of-reconstruction-and-development.asp>

Kharas, H and Gertz, G. (2010). *The New Global Middle Class: A Cross-Over from West to East*. Draft version of Chapter 2 in "China's Emerging Middle Class: Beyond Economic Transformation" (Cheng Li, editor), Washington, DC: Brookings Institution Press, 1-14.

Knight, J. (2014). Inequality in China: An Overview. *The World Bank Research Observer*, 29(1), 1-19.

Küçük, Ö. (2019). Dünya Bankası ve İktisadi Büyüme Formülü: Yabancı Sermayenin Harekete Geçirilmesi. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(3), 501-523.

Lawder, D. (2020, 16th September). U.S. readies bans on cotton, tomato imports from China's Xinjiang. Access date: 19.02.2020, <https://www.reuters.com/news/picture/us-readies-bans-on-cotton-tomato-imports-idUSKBN25Z29N>

Lewin, A.Y, Kenney, M. & Murmann, J.P. (2016). *China's innovation challenge: an introduction*. In the book *China's Innovation Challenge Overcoming the Middle-Income Trap* Edited by Arie Y. Lewin, Martin Kenney and Johann Peter Murmann, England: Cambridge University Press. 1-31.

Li, H., Loyalka, P., Rozelle, S. ve Wu, B. (2017). Human Capital and China's Future Growth. *The Journal of Economic Perspectives*, 31(1), 25-47.

Lo, D. (2009). China versus the Washington Consensus: The Anomaly for World Bank Advocacy Research. School of Oriental and African Studies University of London, No.164.

Magri, P. (2019). Introduction. In: *China's Race to Global Technology Leadership Report*. Alessia Amighini (Ed.) DOI 10.14672/67059614, Milan: ISPI.

Majid, N. (2015). The Great Employment Transformation in China. ILO Working Paper No. 195, 1-75.

Maull, H.W. (2018). Autism in Foreign Policy In the book named *New Realities in Foreign Affairs: Diplomacy in 21st Century*. (Ed. Volker Stanzel). SWP Research Paper 11, 50-57,

Nairn, T. ve James, P. (2005). *Global Matrix: Nationalism, Globalism and State-Terrorism*. USA: Pluto Press.

Özdemir, Ö. (10.12.2021). Çin, Türkiye'nin örnek aldığı ekonomi modelini neden değiştirmek istiyor? BBC News, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-59601815>

Paradise, J.F. (2013). The New Intellectual Property Rights Environment in China: Impact of WTO Membership and China's "Innovation Society" Makeover. *Asian Journal of Social Science* (41), No. 3/4, 312-332.

Park, S. (2007). The World Bank Group: Championing Sustainable Development Norms? *Global Governance*, 13(4), 535-556.

Patnaik, P. (1995). Nation-State in the Era of 'Globaliaton. *Economic and Political Weekly*, 30 (33), 2049-2053.

Promoting Innovation and Market Competition are key to China's Future Growth. The World Bank (17.09, 2019). Erişim Tarihi: 27.08.2021, <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2019/09/17/promoting-innovation-and-market-competition-are-key-to-chinas-future-growth>

Ravallion, M. (2008). Are There Lessons for Africa from China's Success against Poverty? The World Bank Development Research Group, *Policy Research Working Paper 4463*, 1-31.

Roland, G. (2000). *Transition and Economics*. Cambridge, Massachusetts, London, England: The Mit Press.

Scott, Morris and Zhang Haibing (2017). Sustainable Development. Parallel Perspectives on the Global Economic Order (Report Title). Center for Strategic and International Studies (CSIS) (2017) Report Editor(s): Daniel Remler, Ye Yu

Sezen, S. (2007). Çin Halk Cumhuriyeti'nde sosyalist piyasa ekonomisinde dönüşüm. *Amme İdaresi Dergisi*, 40(1), 27-56.

Steinbock, D. (2012). The Case For Huawei In America Erişim Tarihi: 26.03.2021, https://www.researchgate.net/publication/265426201_THE_CASE_FOR_HUAWEI_IN_AMERICA

Sun, Y., & Cao, C. (2020). The dynamics of the studies of China's science, technology and innovation (STI): a bibliometric analysis of an emerging field. *Scientometrics* (124), 1335–1365.

The China Effect on Global Innovation. McKinsey Global İnstitute (October, 2015), https://www.mckinsey.com/~media/mckinsey/business_functions/strategy_and_corporate_finance/our_insights/chinas_innovation_imperative/the_china_effect_on_global_innovation.ashx

The Human Capital Project: Frequently Asked Questions. World Bank (2021). <https://www.worldbank.org/en/publication/human-capital/brief/the-human-capital-project-frequently-asked-questions>

The impact of new technologies on the labour market and the social economy. European Parliamentary Research Service (01.03.2018). Erişim Tarihi: 19.03.2021, https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_STU%282018%29614539.

The White House (25.09.2015). FACT SHEET: U.S.-China Economic Relations. <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2015/09/25/fact-sheet-us-china-economic-relations>

The World Bank (November 11, 2019). World Bank Statement on Review of Project in Xinjiang, China. Erişim Tarihi: 22.06.2021, <https://www.worldbank.org/en/news/statement/2019/11/11/world-bank-statement-on-review-of-project-in-xinjiang-china>

The World Bank in China. (2021). Erişim Tarihi: 25.07.2021, <https://www.worldbank.org/en/country/china/overview>.

UNCTAD (2021). Technology and Innovation Report 2021. United Nations Publications, eISBN: 978-92-1-005658-8

Vermeiren & Dierckx (2012). Challenging Global Neoliberalism? The global political economy of China's capital controls. *Third World Quarterly*, 33(9), 1647-1668.

Wade, R. (2003). Japan, the World Bank, and the Art of Paradigm Maintenance: *The East Asian Miracle* in Political Perspective.1-34. *Economic and Political Weekly*, 47(25), 17-18.

Wade, R. H. (2012). The Politics behind World Bank Statistics: The Case of China's Income.

Wang, Y. Li, X., Abdou, H.A. and Ntim, C.G. (2015). Financial development and economic growth in China. *Investment Management and Financial Innovations*, 12(3), 8-18.

Weber, M. (2005). The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism. (Translator: Talcott Parsons), London and New York: Routledge.

Wei, S-J., Xie, Z and Zhang, X. (2017). From "Made in China" to "Innovated in China": Necessity, Prospect, and Challenges. *Journal of Economic Perspectives*, 31(1), 49-70.

World Bank Group (2010). Innovation policy: a guide for developing countries: Main report (English). Washington, Erişim Tarihi: 24.06.2021, <http://documents.worldbank.org/curated/en/251181468340760891/Main-report>

World Bank Group (2013). Support for Innovation and Entrepreneurship. Erişim Tarihi: 31.03.2021, <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/16665>

World Development Report (2019).The Changing Nature of Work. Erişim Tarihi: 23.05.2021, <https://documents1.worldbank.org/curated/en/816281518818814423/pdf/2019-WDR-Report.pdf>

World Development Report (2020). Trading for Development In the age of Global Value Chains. Erişim Tarihi: 25.04.2020, <https://www.worldbank.org/en/publication/wdr2020>

Xia, H., Tan, Q., and Bai, J. (2018). Corruption and Technological Innovation in Private Small-Medium Scale Companies: Does Female Top Management Play a Role? *Sustainability* 10(7), DOI: 10.3390/su10072252

Xiaomi ABD'de kara listeye alındı! (16.01.2021). CNN Türk, Erişim Tarihi: 12.03.2021, <https://www.cnnturk.com/teknoloji/xiaomi-abdde-kara-listeye-alindi>

Xing, Y. (2011). China's High-Tech Exports: The Myth and Reality. *Asian Economic Papers*. 13(1). 1-13.

Xinhuanet (28.09.2021). China's economic strength increases significantly: white paper. http://www.news.cn/english/2021-09/28/c_1310214211.htm

Xu, W., Qin, X., Li, X., Chen, H., Frank, M., Rutherford, A., Reeson, A., ve Rahwan, I. (2021). Developing China's workforce skill taxonomy reveals extent of labor market polarization, *Humanities And Social Sciences Communications*, 187, 1-10.

Yueh, L. (2013). What Drives China's Growth? *National Institute Economic Review*, February 2013, No. 223 (February 2013), R4-R15

Zhang, S., Zhao, X., Yuan, C., Wang, X. (2020). Technological Bias and Its Influencing Factors in Sustainable Development of China's Transportation. *Sustainability*, 12, doi:10.3390/su12145704

Zhu, Z. (2005). Power Transition and U.S.-China Relations: Is War Inevitable? *Journal of International and Area Studies*, 1(12), 1-24.

Zou, M. & Lansbury, R.D. (2009). Multinational corporations and employment relations in the People's Republic of China: the case of Beijing Hyundai Motor Company. *The International Journal of Human Resource Management*, 20(11), 2349–2369.

EGE STRATEJİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

EGE STRATEGIC
RESEARCH
JOURNAL

NEO-GRAMSİYAN HEGEMONYA KAVRAMI ÇERÇEVESİNDE ÇİN'İN SİSTEM İÇERİSİNDE ARTAN ETKİSİNE YÖNELİK ANALİZ

THE ANALYSIS OF THE CHINA'S INCREASING IMPACT IN THE SYSTEM WITHIN
THE FRAMEWORK OF NEOGRAMCIAN HEGEMONIA

Seda Gözde TOKATLI[†]

Öz

Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD'nin realist kuramın ilkeleri doğrultusunda aldığı kararlar pozitivist geleneğe dönüş vurgusu yaparken, Çin'in uluslararası sistem içerisinde yürüttüğü akıllı güç politikaları post-pozitivist geleneği ön plana çıkarmaktadır. Soğuk Savaş sonrası dönemde iki kutuplu dünya düzeninin sona ermesi sonucunda Amerikan yönetimi belirli bir süre sistem içerisindeki üstünlüğünü devam ettirse de 9/11 terör olayları sonucunda yaşanan siyasi kriz ve 2008 küresel mali kriz sonucunda sistem içerisindeki hegemonyası daha yüksek sesle sorgulanmaya başlanmıştır. Amerika'nın sistem içerisindeki gerileyişi rakip güç olan Çin'in ikame güç olabileceği yönündeki söylemleri arttırmıştır. Çin'in 2000'li yıllardan itibaren süreklilik gösteren yükselişi, sistem içerisinde daha belirgin rol oynamasına yol açmıştır. Bu çalışma da, uluslararası ilişkilerde hegemonya olgusu ele alınarak, uluslararası sistem içerisinde gücün dönüşümü Realist ve Neo- Gramsiyan hegemonya kavramı çerçevesinde ABD ve Çin rekabeti temellinde incelenecektir. Çalışmanın ana sorunu olan Çin'in artan ekonomik ve sosyo politik gücünün sistem üzerinde dönüşüm etkisi yaratacağı argümanını Neo-Gramsiyan hegemonyaya kavramı çerçevede analiz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Sistem, Hegemonya, Çin, ABD, Neo-Gramsiyan Teori

Abstract

In the post-Cold War period, the decisions taken by the United States in accordance with the principles of realist theory emphasize a return to the positivist tradition, while the smart power policies carried out by China in the international system bring the post-positivist tradition to the forefront. Although the American administration maintained its superiority in the system for a certain period of time as a result of the end of the bipolar world order in the post-Cold War period, the political crisis as a result of the 9/11 terrorist events and the 2008 global financial crisis led to a louder question of the existence of America's hegemony in the system. America's decline in the system has increased the rhetoric that China, a rival power, can be a substitute power. China's continuous rise since the 2000s has led to a more prominent role in the system. In this study, by discussing the phenomenon of hegemony in

[†] Doktorant, Ege Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, E-posta: sedagozde@hotmail.com Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-1880-1338>

international relations, the transformation of power within the international system will be examined on the basis of the competition of the United States and China within the framework of the realist and Neo - Gramscian hegemony concept. The main problem of the study, the argument that China's growing economic and socio-political power will have a transformative effect on the system, will be analyzed within the framework of the concept of Neo-Gramscian hegemony.

Keywords: *International System, Hegemonia, China, USA, Neo-Gramscian Theory.*

1. GİRİŞ

Soğuk Savaş Sonrası düzende aktörlerin sayısının her geçen gün arttığı çok kutuplu yapı içerisinde devletlerarasındaki güç geçişi hızlanmış ve sistem içerisindeki düzen yeniden tanımlanmıştır. Uluslararası yapı içerisinde güç geçişinin hızlanması, yeni bir güç ve ya güçlerin ortaya çıkmasına yol açarken, sistem içerisindeki güç dengesinin de değişikliğe uğramasına yol açmıştır. Devlet merkezli tehdit unsurunun ortadan kalkması ile devletlerin düşmanlarını direkt olarak tanımlayamadığı yeni bir döneme geçiş yapılmıştır. ABD'nin hegemonyal yönetimde dönüştürücü rol oynayan 9/11 krizi sert güç politikalarına geçiş yapmasına yol açmıştır. ABD, özellikle 11 Eylül sonrası müttefiklerine gereksinim duymadan askeri çözüm temelli stratejilere yönelmiş, hegemonyasının en önemli unsuru olan rıza yaratma ve uluslararası işbirliği oluşturma gayretinden uzaklaşmıştır. Bu durum, ABD'nin hegemonya konumundan uzaklaşmasına yol açmaktadır, çünkü hegemonya sadece güç ve zora dayanan askeri güçten oluşmamaktadır, gücün rıza ile birleştirilmesi gerekmektedir (Eralp,2014:180). ABD'nin askeri operasyonlarının çözüme kavuşturması konusunda yaşadığı başarısızlığı, sert güce yönelik artan eğiliminin yanında 2008 finansal krizi de ekonomik gücünün de gerilemesine yol açmıştır. ABD'nin, ulusal ve uluslararası yapıda gerilemeye başlayan askeri, ekonomik ve düşünsel gücü uzun yıllardır inşa ettiği meşru gücünün ve mevcut prestijinin gerilemesine yol açmıştır. ABD içerisinde içe yönelik artan uygulamalar, anti küreselleşme ve milliyetçilik politikalarının zemin kazanması küresel düzelmeye oluşan güç boşluğunun ise Çin tarafından doldurulmasına yol açmaktadır. ABD hegemonyasının inşasında büyük öneme sahip olan normatif değerlerin önemini zamanla kaybetmesi çıkar odaklı güç politikalarının daha fazla önem kazanmasına ve ittifak ilişkilerinin zedelenmesine sebebiyet vermiştir. Örneğin, 2018 yılında ABD'nin Birleşmiş Milletler Daimi Temsilcisi Nikki Haley, Washington'da düzenlediği basın toplantısında Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü UNESCO'dan ayrılacağını, Birleşmiş Milletler fonunu keseceğini ve BM İnsan Hakları Konseyinden çekilme kararı da sert eleştirilere yol açmıştır (Made for Minds, 2018). Örneğin, Donald Trump'ın 2018 yılında G-7 Zirvesi'ni erken terk etmesi, Paris İklim Sözleşmesi'nden geri çekilmesi, Brexit sürecini destekleyerek AB bütünleşmesi konusunda sergilediği olumsuz tavır ve Rusya'ya karşı izlediği ılımlı politikalarda görüldüğü üzere öngörülemeyen politikalara yönelmesi de ittifak içerisindeki güven duygusunu zorlamaktadır (Kocamaz, 2020). Soğuk Savaş sonrası dönemde Çin'in sistem içerisinde artan katılımcı rolü mevcut güç olan ABD'ye alternatif bir güç olma statüsü kazandırmıştır. Örneğin, 2019 NATO zirvesinde Çin "stratejik bir zorluk" olarak tanımlanırken, 2021 yılında yapılan NATO zirvesi öncesinde ABD Ulusal Güvenlik Danışmanı Jake Sullivan, "Çin, şimdiye kadar gördüğümüzden çok daha kararlı bir şekilde bildiride yer alacaktır" ifadelerini kullanmıştır

(Şişman,2020: 118). NATO 2030: United for a New Era” (NATO 2030: Yeni Bir Çağ için Birliktelik) başlığı taşıyan raporda, Çin’in yükselişinin bir tehdit olduğu ve sistem içerisinde rekabete geri dönüş yapıldığı önemle vurgulanmıştır (NATO,2020: 64-65). Çin’in bölgesel düzlemde yürüttüğü düzen ve istikrar inşası küresel alanda yeni alternatif kurum ve değerler bütünü arayışı içerisine sokmuştur. Çin bölgesel düzeyde istikrar ve güven sağlarken, küresel düzeyde ekonomik ve siyasi çıkarlarını da gerçekleştirmektedir.

Bu çalışmanın amacı, Uluslararası sistem içerisinde yaşanan sistemik dönüşüm Hegemonya kavramı çerçevesinde ele alınarak, Realist ve Neo-Gramsiyan bakış açıları ile analiz edilecektir. Uluslararası sistem içerisinde yaşanan sistemik dönüşüm ve yükselen güç olan Çin’in sistem içerisinde artan önemi Neo-Gramsiyan kuram çerçevesinde incelenecektir. Günümüzdeki hegemonik dönüşüm, bir güç geçişinden daha fazlasını ifade ediyor; yeniden yapılanmakta olan küreselleşme süreci çok-düzenli ve parçalı bir uluslararası sistemin ortaya çıkış evresini oluşturmaktadır. (Öniş ve Kutlay, 2020: 42) Eleştirel Kuram’da kullanılan ve Robert Cox’un Antonio Gramsci’den alarak Uluslararası İlişkiler disiplinine uyarladığı hegemonya kavramı, uluslararası sistemde devletlerin zorlama sonucu değil, bir devletin etrafında onun etkisini kabul ederek kendi rızalarıyla oluşturdukları ilişki sistemini anlatmak için kullanılmaktadır. (Şener,2014: 405)

Bu alışmada, Realizm kuramı alt başlığı altında uluslararası sistemin istikrarı için önemli olan hegemonya kavramının önemine değindikten sonra, Çin’in sistem içerisinde süreklilik arz eden yükselişi ve artan önemi Neo-Gramsiyan Kuram çerçevesinde incelenecektir. Klasik Marksist kuramın yapısal analizinden yola çıkan Gramsiyan yaklaşım alt yapı ile üst yapının tarihsel blok çerçevesinde bir bütün olarak incelemektedir (Gramsci, 1971: 360). Bu makalede Çin’in sistem içerisindeki yükselişi Gramsiyan yaklaşım çerçevesinde hegemonya’nın en önemli bileşenleri olan ekonomik (alt yapı) ve sosyo-kültürel (üst yapı) kavramları ile açıklanacaktır. Bu makalenin amacı, ABD ve Çin rekabeti çerçevesinde uluslararası sistem içerisinde yaşanan değişimi hegemonya kavramı çerçevesinde ele alarak, potansiyel güç olan Çin’in küresel hegemonyaya dönüşebilmesi için gerekli olan ekonomik, politik ve kültürel gücün sistem içerisindeki önemini incelemektir. Bu alışmada Antonio Gramsci’nin “rıza-güç ilişkisi” çerçevesinde uluslararası seviyede “küresel hegemonya” kavramını tanımına yer verilecektir. Küresel Hegemonya kavramı egemen sınıfın, karşıt gruplar üzerinde zorunlu olarak uygulayacağı zorlama manasına gelirken aynı zamanda proletarya ile işbirliği yapmaya razı olan müttefiklerinin fikir ve kültür alanında da yönetilmesi anlamına da gelmektedir (Gramsci, 2014: 33). ABD’nin en büyük rakibi olan Çin, bölgesel bir hegemon olma yolunda başlattığı dış politika vizyonunu küresel bir aktör olma yolunda da devam ettirmektedir. ABD, uluslararası politika da materyal yeteneklere dayalı yürüttüğü stratejileri ile ön plana çıkarken, Çin, sosyal ve kültürel sermayeyi de içine alan ve ideolojik yeteneklerini ön planda tutan politikalara yönelmiştir. Bu araştırma makalesinde, nitel araştırma yöntemi kullanılarak, parçalara değil bütüne; yani değişkenlere değil, her biri kendine özgü olan olay ya da olgulara odaklanılacak ve araştırma konusu tümevarımsal bir yaklaşımla belirlenecektir. Nitel veri toplama teknikleri kullanılarak toplanan veriler üzerinden özömlenmeler yapılacak ve elde edilen verilere uygun teorik açıklama getirilecektir.

2. REALİZM KURAMI ÇERÇEVESİNDE HEGEMONYA KAVRAMI

Hegemonya kavramı ilk olarak eski Yunan'da bir devletin askeri ve politik liderliği olarak tanımlanmıştır. Antik Yunan'da gücü elinde bulunduran bir devletin diğer devletler üzerinde kurduğu diplomatik ve askeri kontrol olarak kullanılan kavrama sadece askeri gücü içeren bir anlam yüklenmiş, iktisadi ve ahlaki boyutu ihmal edilmiştir. Günümüzde ise hegemonya kavramı iktisadi, toplumsal, kültürel ve ahlaki unsurları da bünyesinde bulunduracak şekilde genişletilmiş bunlara ek olarak baskı ve rıza unsurları da içeriğe dahil edilmiştir. Örneğin, Gramşçıyan kuram devleti tanımlarken politik toplum ve sivil toplum bileşeni olarak ifade etmektedir. Bu kurama göre, zorlama zırhıyla korunan bir hegemonyadır ve rıza tahakkümü meşrulaştırmaktadır (Portelli, 1982: 33).

Hegemonya fikri ilk defa Plehanov'un 1883–1884 yazılarında yer alan, Rus işçi sınıfının işverenlerine karşı verdiği ekonomik mücadele ile yetinmeyip siyasi mücadele de verilmesi noktasında ön plana çıkmıştır. Realist uluslararası ilişkiler kuramında “hegemonya” kavramı, hegemon gücün, başta askeri gücünü kullanarak, dünyanın geri kalan kısmına kendi siyasetini dayatması anlamında bir “tahakküm” ilişkisi anlamında kullanılmaktadır (Çiftçi,2009:216) Realizm, uluslararası sistemi güç ve çıkar ilişkileri üzerinde incelerken, büyük güçlerin uluslararası sistem içerisinde düzenin devamlılığına sağladığı katkının önemini vurgulamaktadır.

Hegemonya ile ilgili olarak ilk ortaya atılan ve uluslararası ilişkiler disiplininin Realizm literatüründeki en önemli teorisi olan Hegemonik İstikrar Teorisi, Charles Kindleberger'in “The World in Depression- 1929-1939” başlıklı çalışmasıyla öne sürülmüştür (Özen, 2005: 7). Kindleberger, Britanya'nın 1929'daki ekonomik bunalım sırasında uluslararası parasal istikrarın korunması için istekli olduğunu fakat ekonomik gücünün bu istikrarı korumak için yeterli olmadığını ileri sürmektedir. Hegemonik İstikrar Teorisi, uluslararası politikada lider devletin varlığı sistem içerisinde yer alan diğer devletler için kolektif olarak arzulanan ve aynı zamanda mevcut aktörün sistem içerisinde daha fazla işbirliği kanallarını inşa ettiğini kabul etmektedir. Hegemon bir devletin varlığı, uluslararası norm ve kuralları garanti altına alırken, uluslararası sistem içerisindeki işbirliklerini de ayakta tutmaktadır. Yapısal realist kuramında başlıca aktörleri olarak kabul edilen devletler, içinde buldukları anarşik nitelikli yapıda, “maddi kaynakların üstünlüğü” anlayışına göre bir rekabet söz konusudur. Hegemonya için gerekli olan şartlar hammadde, askeri güç, sermaye, pazar ve üstün teknoloji ile sağlanmaktadır. Hegemon bir devletin koyduğu kuralların işlerlik kazanması uluslararası sistem içerisindeki düzenin devamlılığına da büyük katkı sağlamaktadır. Hegemon devletin aldığı kararlar tüm devletlerin ortak çıkarına ve memnuniyetine dayanmaktadır. Hegemonya, uluslararası sistemin kurallarını ve normlarını kendi motivasyon ve isteklerine göre değiştireme yeteneğine ve gücüne sahip olma konumudur (Thomas, Kanthak ve Ingersoll,2005:1-2).

Hegemonik İstikrar Teorisi (HİT), yükselen güçlerin uluslararası sistem üzerinde dönüştürücü etkisi olduğunu ve dünya ekonomisinin tek bir güç altında istikrara ulaşabileceğini savunmaktadır. HİT göre, uluslararası sistem içerisinde yer alan tüm devletler ekonomik ve siyasi alanda uluslararası sistem içerisinde düzen ve istikrarı sağlayacak güçlü bir devlete ihtiyaç duymaktadır. HİT teorisi, uluslararası rejimi yaratacak ve idare edecek bir egemen gücün yokluğunda uluslararası ekonomik düzende istikrarsız doğacaktır. Böyle bir durumda, liberalizm ve serbest ticaret yerine ekonomik milliyetçilik güçlenecektir (Gilpin, 2011: 99-100). Robert Gilpin,“Savaş ve Değişim”adlı eserinde uluslararası sistemdeki istikrarsızlığın

hegemonik savaşlara yol açtığını ve bu savaşlardan sonra ise yeni bir hegemonyanın tesis edildiğini göstermiştir (Gilpin,1984:8). Realistlere göre, önemli olan uluslararası sistem içerisindeki düzendir, değişim geçicidir (Rosenau,1990). Yapısal realistlere göre, hegemon bir devlet uluslararası sistemi kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirir ve kendi barışını tasarlar ise, uluslararası sistemde ve ya geçici olarak oluşturulan güçler dengesinde belirli süreli de olsa barışı tesis edebilir.

Hegemon bir devletin kriz esnasında yürüttüğü başarılı politikalar, liberal sistemin devamlılığına büyük katkı sağlamaktadır. Küresel krizler esnasında hegemon bir devletin varlığı ortak çıkarlara hizmet etmesi açısından diğer devletler tarafından daha kolay kabul görmektedir. Hegemon devletin oynadığı yapıcı rolün ortadan kalkması ile uluslararası ekonomik düzenin nasıl dağıldığını açıklayan Kindleberger, hegemonun düzenleyici rolü ile "ekonomik ve siyasi istikrar" arasındaki doğrudan ilişkiyi vurgulamıştır (Kindleberger, 1973: 191-308). Örneğin, İkinci Dünya Savaşı sonrasında, uluslararası ekonominin yeniden canlanması ve barış ortamının yeniden inşa edilmesi amacıyla ABD öncülüğünde kurulan küresel sistem, ABD'nin hegemon güç olarak diğer devletler tarafından daha kolay kabul görmesine yol açmıştır. Örneğin,19.yy.'da İngiltere hegemonyası ekonomide altın standardı ve politik zeminde güçler dengesi ile sağlarken, 20.yy.'da Amerikan hegemonyası Bretton Woods Sistemi altında inşa edilen uluslararası kurumlar ve çok uluslu şirketler aracılığıyla inşa etmiştir (ıtak ve şen,2014: 212).

HİT'in en önemli temsilcilerinden olan Robert Gilpin ve Stephen Krasner, Kindleberg'in görüşünden farklı olarak, hegemon, güçlü bir devletin daha az güçlü devletleri kontrol etmesi veya bunların üzerinde hâkimiyet kurması olarak tanımlanmaktadır (Gilpin,1999: 29). Hegemon devletler oluşturdukları istikrarlı düzenden en fazla faydayı kendileri sağlamaktadır. Gilpin, 1970'li yılların karmaşık ortamlarını açıklarken uluslararası işbirliği ve rızanın istikrar ile olan yakın ilişkisine vurgu yapmıştır. ABD ve ya İngiltere'nin serbest ticaret sistemi bu ülkelerin dış politikaları doğrultusunda aldığı kararlar doğrultusunda yeniden şekillenmiş ve çok uluslu şirketlerin sermayelerinin bu doğrultuda yayılmasını sağlamıştır. 19.yy.'da İngiltere, 20.yy.'da ise Amerikan hegemonyası siyasi aktörlerin sermayesinindeki etkin rolü sayesinde mevcut pozisyonlarını devam ettirmiştir. Kindleberger, Gilpin ve Krasner, 19.yy.'da istikrar sağlayıcı bir güç olarak İngiltere'nin uluslararası ekonomiyi liberalleştirme çabalarının benzerini ABD'nin II. Dünya Savaşı sonrası on yılda aynı özelliği taşıdığını ifade etmişlerdir (Michael ve Krasner,1989: 183). İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD, Truman Doktrini ve Marshall Yardımları aracılığıyla savaş sonrasında kötü durumda olan ülkelere çok yönlü destek politikaları yürüterek ülkelerin yeniden ekonomik ve siyasi güçlerini geri kazanmasına büyük katkı sağlamıştır.

Soğuk Savaş Sonrası dönemde ABD, uluslararası sistemi hem siyasi hem de ekonomik hem de kültürel anlamda yeniden şekillendirmeyi başarmıştır. 1945-1970 yılları arasında altın çağını yaşayan Amerikan hegemonyası,1970'li yılların başında yaşanan petrol krizi sonrasından ekonomik gücü düşüşe geçmiştir. Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından, yeni bir ekonomik sistem ve üretim yöntemi ile toparlansa da dünyadaki iki kutuplu sistemin dağılmasının yarattığı istikrarsızlık ve ekonomik gerileyişinin de etkisiyle, yeni krizlerle karşılaşmaya başlamıştır (Wallerstein, 2015: 23-25). Özellikle, 9/11 krizi sonrasında yaşanan siyasi kriz ve sonrasında 2007-2009 yılları arasında yaşanan ve tüm dünyayı etkileyen küresel

mali kriz, Amerikan hegemonyasının geleceğinin daha yüksek bir sesle sorgulanmasına neden olmuştur (Heywood, 2013: 146).

3. NEO-GRAMSİYAN KURAM ÇERÇEVESİNDE HEGEMONYA KAVRAMI

Eleştirel Kuram'da Antonio Gramsci'nin ortaya koyduğu ve Robert W. Cox'un uluslararası ilişkilere taşıdığı "hegemonya" kavramı, zorlama sonucu değil, devletlerin güç odakları etrafında o gücün etkisini kabul ederek kendi rızaları ile oluşturdukları bir ilişki sistemi anlamında kullanılmaktadır (Çiftçi,2009: 216). Gramsıyan hegemonya pozitivist uluslararası ilişkiler yaklaşımından ayrılarak, eleştirel bakış açısıyla analiz etmektedir. Eleştirel bakış açısı, birey yerine toplumsal sınıfları ön planda tutarken, etik temellere dayanan bir anlayışla devleti analiz etmektedir. Devlet-toplum temelli yaklaşım olan Gramsıyan bakış açısı hegemonya kavramını daha geniş olarak ele alırken, realist teorinin dışına çıkmamaktadır. Realist teorinin yok saydığı "ahlaki ve düşünsel boyut" daha fazla ön planda yer alırken, devlet yerine toplumsal güçlerin önemi vurgulanmaktadır. Hegemonya kavramı hakim olan sınıf kendi ahlaki ve kültürel değerlerini, dünya görüşlerini ve buna bağlı uygulamalarını kendisine tabi olan sınıflar tarafından içselleştirilmesi ile tanımlamıştır. Hegemon devletler zorlama yerine, uluslararası işbirliğine dayanan politikalar izlemektedir. Gramsıyan kurama göre hegemon sınıf sosyal güç ve ya sınıflar üzerinden kendisine tabi kıldığı gruplar üzerindeki hakimiyetini güçlendirecektir (Egan, 2001: 76-77).

Hegemonik devletin sistem içerisindeki mevcut üstünlüğünün rızaya dayanması lider devletin üstünlüğünü garantilerken diğer devletlerinde bu mevcut düzenden tatmin olmasını sağlamaktadır. Büyük güçlerin sürdürülebilir olması için gücün ikna ve meşruiyet kalkanı ile beraber dengelenmesi gerekmektedir (Murphy,1998: 417). Hegemon bir devletin mevcut konumunu korumak ve kendi çıkarlarını ortak çıkarlar olarak göstermesinin en ideal yolu rızaya dayalı yönetim anlayışıdır. Zoraki bir yönetim olmayan hegemonya daha çok burjuvazi değerlerine göre işleyen kültürel ve ideolojik bileşenlerden oluşmaktadır (Aydilek, 2015: 3). Hegemon devlet sahip olduğu gücün devamlılığını sağlamak ve gücünü diğer devletlere kabul ettirebilmek için yumuşak güç unsurlarından olan kültürel/ideolojik güce daha fazla önem vermesi gerekmektedir.

Robert Cox'a göre, ortak değer ve algıların sağlanmadığı hegemonik düzen tüm katılımcıların rızasına dayalı olduğu için meşrudur. Sivil toplum ile siyasal toplumu birbirine bağlayan partiler, alt yapı ile üst yapının ilişkilerinin güçlenmesinde ise organik aydınlar büyük rol oynamaktadır. Böyle bir yapı hegemonyanın meşrutiyetini artırır, toplumun hegemon gücü kabul etmesini kolaylaştırır ve uluslararası düzen ve barışın devamlılığına katkı sağlar. Gramsıyan kuram, bir devletin hegemon olması için ekonomik ve politik gücün yeterli olmadığını, bağımlı grupların rızasına da gereksinim duyulduğunu belirtmiştir (Cox, 2010: 216-217). Hegemon güce sahip olan devlet, politik ve sivil toplumun sentezinden oluşmaktadır (Gramsci, 2007: 328). Immanuel Wallerstein'a göre, devletlerarası sistemde hegemonya, süper güçler arasında sürekli mücadelenin olduğu bir durumda güçlerden birinin ekonomik, politik, askeri, diplomatik ve hatta kültürel alanlardaki kurallarını ve isteklerini diğerlerine empoze ettiği son derece dengesiz bir duruma göndermede bulunmaktadır (Wallerstein,1983: 101)

Neo-Gramsıyan kurama göre, "ortak çıkar" fikrine dayalı hegemonik düzenin yaratılmasının önsel koşulu toplumsal sınıflar arasındaki geçici ittifakın temelini oluşturacak hegemonik

fikirler ya da bir egemen ideoloji etrafında bir “tarihsel blok” inşa edilmesidir (Kaymak,2016: 71). Gramsciyan kuram içerisinde tanımlanan tarihsel blok içerisinde doğrudan doğruya üretim güçlerine bağı sosyo-ekonomik bir alt yapı ile politik ve sivil toplumdaki meydana gelen bir üst yapı görülmektedir (Karacasulu,2009: 60). Baskı yerine rızanın hakim olduğu, siyasal toplum yerine sivil toplumun etkin olduğu bir düzende hegemon devletin meşruluğu uzun süreli olmaktadır. Sivil toplum ikna mekanizmasına dayanmaktayken, politik toplum ise baskı ve denetim mekanizması ile işlevsellik sağlamaktadır. Bu bağlamda politik toplum, “yönetme ve zorlama aygıtından, yani devlet ya da geniş anlamda hükümetten oluşur” (Duverger, 2002: 256). Sivil toplum hegemon gücün ideolojinin ve kültürünün yayılmasında etkili olan tüm kurumları, kararları ve biçimleri yeniden şekillendirmektedir. Rıza kavramı, hegemonyanın inşası ve yeniden üretilmesinde etkili rol oynamaktadır.

Robert Cox, uluslararası alandaki hegemon gücün faaliyetlerinin uluslararası düzen ile olan ilişkisini açıklamaktadır. Marksist kuram, maddi kapasiteler ile güç arasındaki ilişkiyi analiz ederken, Robert Cox, maddi kapasitelere ilave olarak fikirlerin ve kurumların sistem içerisindeki önemini vurgulamıştır. Hegemon dünya düzeninin kurulması için gerekli olan maddi yetenekler, fikirler ve kurumların bir araya gelmesi gerekmektedir (Gale,1998: 272). Robert Cox, İkinci Dünya Savaşı sonrasında “Bretton Woods” sistemi ile kurulan dönemi “Pax Amerikana” olarak tanımlarken, sistem içerisinde inşa edilen kurumların, fikirlerin ve üretim faaliyetlerinin hegemonik güce hizmet ettiğini dile getirmektedir. Üretim ve tüketim faaliyetlerinin iç içe geçmesi sonucunda inşa edilen hegemonik güç toplumsal ilişkilerin ve uluslar arası istikrarın yeniden düzenlenmesine büyük katkı sağlamaktadır.

Robert Cox, dünya düzeninin açıklarken toplumsal güçlerin rolüne ve tarihsel değişime rol açan faktörlere değinmektedir. Kapitalist sınıfların arasında gün geçtikçe artan ekonomik işbirliğinin devamlılığı için uluslararası toplumun rızasının sağlanması gerekmektedir: aksi takdirde talep edilen reformlar tepkilere sebebiyet verecektir. Hegemon gücün uygulamaya koyduğu reformların benimsenmesi ve fikirlerinin herkes tarafından kabul edilmesi için toplumsal güçlerin rızasının sağlanması önemlidir. Robert Cox, “tarihsel blok” içinde hegemonyanın oluşturulmasında toplumsal güçler, devlet biçimleri ve dünya düzenleri arasındaki karşılıklı etkileşimi vurgulamıştır (Karacasulu,2009: 62).Toplumsal güçlerin oluşmasında üretim biçimleri rol oynarken, üretim biçimlerinin oluşmasında devlet yapıları etkili olmaktadır. Devlet biçiminin değişikliğe uğraması sonucunda ise dünya düzeni yeniden şekillenmektedir.

Neo-Gramsciyan kuram, hegemonya kavramındaki etik, moral ve ideolojik kavramların önemine değinmektedir. Hegemonya kavramında önemli rol oynayan rıza kavramı tahakkümü meşrulaştırmaktadır. Örneğin, kilise, eğitim kurumları ve medya araçları rıza faktörünün kazanılmasında büyük rol oynayan ve ulusal çıkarın ortak çıkar başlığı altında sunulmasına destek veren en önemli ideolojik araçlardır. Gramsciyan kuram kurumlar, fikirler ve maddi kabiliyetler yolu ile sağlanan hegemonyal yönetim anlayışı çerçevesinde hegemon gücün ekonomik sisteme öncülük etmesi, bu sisteme uygun sosyo-kültürel ve politik yapıyı oluşturması ve bu yapı içerisinde uluslararası örgütler aracılığıyla kendi değerler ve normlarını inşa etmesi gerektiğini savunmaktadır (Gramsci, 1971: 366). Rızanın kabulü için fikirlerin benimsenmesi, fikirlerin örgütsel olarak kabul edilmesi için maddi kabiliyetlere ve hegemon devletin gücünün meşruluğunu sağlaması için uluslararası kurumlara ihtiyaç bulunmaktadır. Uluslararası örgütler hegemon gücün değer ve ilkelerinin yayılmasında

önemli rol oynayan kuruluşlardır. Robert Gilpin'e göre, bir devletin hegemon konuma erişebilmesi için başat gücün evrensel norm ve kurallardan oluşan bir dünya düzeni kurması gerekmektedir (Gilpin,1999:186-187). Hegemonik düzen içerisinde başat güç diğer devletleri sömürü yöntemiyle yönetmek yerine, diğer devletlerin çıkarlarını kendi çıkarlarıyla uyumlu hale getirerek yeni bir yol izlerse başarılı olacaktır. Neo-Gramscyan kurama göre hegemonya kavramı rıza ile yönetim anlayışına dayandığı için lider devletin üstünlüğünü garantilemekte ve diğer devletlerin de bu mevcut düzenden memnun olmasını sağlamaktadır. Devletin kendi sınırları içerisinde başlayan rızaya dayalı hegemonya diğer devletler ile artan etkileşim sonrasında daha geniş boyutlara ulaşmaktadır.

Yapısal realizm teorisi, hegemonya kavramını askeri güç, maddi güç ve kabiliyetler çerçevesinde tanımlarken, ahlaki ve rıza unsuru göz ardı etmektedir. Yapısal realistler, hegemonyal gücü maddi kapasiteye göre belirlerken, ideoloji unsurunu dışlaması, Gramscyan hegemonya tanımına göre daha dar kapsamlı kalmasına ve mevcut dünya düzeninin değiştirilmesi noktasında yeterince açıklayıcı olmamasına yol açmaktadır.

4. NEO-GRAMSİYAN HEGEMONYA KAVRAMI ÇERÇEVESİNDE YÜKSELEN GÜÇ ÇİN'İN SİSTEM İÇERİSİNDE ARTAN ÖNEMİ

Soğuk Savaş sonrasındaki tek kutuplu yapı içerisinde gücü elinde bulunduran ABD yönetimi diğer ülkeler üzerinde hakimiyet alanını genişletmek ve bu ülkeleri kendisine bağımlı hale getirmek için "Washington Konsensüs" kavramı altında çok yönlü stratejiler yürütmüştür. ABD dış politikasında büyük öneme sahip evrensel değerleri (demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü) diğer ülkelere yayma amacını başarılı bir şekilde yürütmüştür. Soğuk Savaş sonrasında iki kutuplu yapının sona ermesiyle, "Doğu Bloğu" ülkelerinde otorite boşluğu ortaya çıkmıştır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde tehdit ve güvenlik kavramı tamamen değişmiş, dünya politikasında yaşanan siyasi ve ekonomik gelişmeler, uluslararası kavramların yeniden tanımlanmasına yol açmıştır. Savaş sonrası döneminde iki kutuplu yapının sona ermesi ile oluşan bu güç boşluğu ABD tarafından ikame edilmiş olup, yeni bir dönemin temelleri atılmıştır (Fukuyama, 2003: 22). George W.H. Bush, 1991 yılında "Ulusal Güvenlik Strateji Belgesinde" bu dönemi "Yeni Dünya Düzeni" olarak tanımlamıştır (NSSA,1991). Yeni Dünya düzeni içerisinde Batılı güçlerin sistem içerisindeki mevcut konumunun gerilmeye başlaması sonucunda yeni güçler yükselişe geçmeye başlamıştır. Batı karşısında yükselişe geçen yeni güçler sistem içerisinde var olan güçlerini daha fazla göstermeye başlamıştır. Dünya sisteminde yaşanan ekonomik, politik ve askeri gelişmeler uluslararası sistem içerisindeki güç dengesinin yeniden tanımlanmasına yol açmıştır. ABD, 11 Eylül sonrasında, eskiye nazaran kendi politikalarını diğer devletlere kabul ettirme konusunda meşruiyet krizi ile karşı karşıya kalmıştır. Uluslararası sermaye ve finans politikaları üzerinde önemli bir role sahip olan ABD, yaşadığı 2008 ekonomik krizi sonrasında da karşılaştığı yapısal ve mali sorunların üstesinden gelmeye çalışmıştır. Yükselen güç Çin'in Asya kıtasında artan hakimiyeti sistem içerisindeki hakim güç olan ABD için bir tehdit oluşturmaktadır. Çin artan ekonomik gücü, etkili bölgesel politikaları, uluslararası örgütler üzerinde artan etkisi ve dev ekonomik projeleri ile küresel düzlemde ulusal çıkarlarını gerçekleştirme kapasitesini arttırmıştır. Örneğin, ABD zamanında Avrupalı büyük güçleri Batı Yarım Küreden nasıl

çıkardıysa, gücünü arttırmaya devam eden Çin de muhtemelen ABD'yi Asya'dan çıkarmayı isteyecektir (Mearsheimer, 2005: 32).

Güç geçişinde, yükselen güçlerin yapısal değişim üzerinde etkili olabilmesi için materyal ve düşünsel gücü aynı oranda desteklenmesi gerekmektedir. Çin, güç geçişinde ve küresel gücün dengelenmesinde kilit bir ülkedir. Çin'in çok yönlü devam eden yükselişu uluslararası sistem içerisinde alternatif bir dünya düzeni algısını da beraberinde getirmiştir. Çin'in süreklilik arz eden yükselişu ekonomik temelli başlayıp, askeri, siyasi ve kültürel alanlarda da zamanla etkisini göstermektedir. Çin'in sistem içerisinde hegemon güce karşı ikame güç inşa etme kabiliyeti yeni bir hegemonyal düzenin oluşabilme imkânını sunmaktadır. Çin'in ekonomik büyümesi, uluslararası sistem içerisinde artan diplomatik etkinliği ve savunma gücündeki yükselişu güç dengelerinin yeniden inşa edilmesinde etkili bir rol oynamaktadır. Sistem içerisinde yeni bir gücün hızla gelişmesi sistem içerisinde var olan güç dengesinin değişmesine ve çatışma olasılığının artmasına yol açmaktadır.

Çin'in, 2000'li yıllardan itibaren önemli bir güç haline gelmesi küresel sistem içerisinde hegemon konuma sahip olabileceği ve ya yakın gelecekte bu güce ulaşıp ulaşamayacağı Neo Gramsian kuram çerçevesinde ele alınacaktır. ABD Ulusal İstihbarat Konseyi'nin hazırladığı "Küresel Eğilimler 2025: Dönüşen Dünya" isimli raporda, ABD'nin çok kutuplu dünya düzeni fikrini benimsediğini göstermektedir (Global Trends:2025, 2008: 37-45). Günümüzdeki hegemonik dönüşüm, bir güç geçişinden daha fazlasını ifade ediyor; yeniden yapılanmakta olan küreselleşme süreci çok-düzenli ve parçalı bir uluslararası sistemin ortaya çıkış evresini oluşturuyor (Öniş ve Kutlay, 2020: 42). Immanuel Wallerstein, "Amerikan Gücünün Gerileyişu, Kaotik bir Dünyadan ABD adlı eserinde "ABD gücü geriliyor mu?" sorusuna cevap ararken, ABD'nin gücündeki gerileyişine yol açan çok yönlü faktörlere değinmektedir. "ABD hegemonyasının azalıp azalmadığı değil, ABD'nin zarafetle dünyaya ve kendisine asgari zararı vererek düşmanın bir yolunu bulup bulamayacağıdır" (Wallerstein, 2003: 11). Çin'in yükselişinin sistem içerisinde yarattığı güvenlik ikilemi mevcut gücün tehdit algısını arttırırken sistem içerisinde ki mevcut düzenin değişimini tetiklemektedir.

21.yy.'da ABD küresel gücünün düşüşu ve Çin'in yükselişu uluslararası arenada güç mücadelesinin belirleyicisi olmaya devam etmektedir. Çin'in dünya sistemi üzerinde artan çok yönlü etkisi sistem içerisinde jeopolitik, ekonomik, coğrafik, teknolojik ve kültürel güç kapasitelerindeki artış ile doğru orantılı olarak ilerlemektedir. Neo-Gramsian kuram çerçevesinde hegemon olan bir devletin küresel bir hegemon olması için gerekli gördüğü ekonomik sisteme öncülük etmesi ve bu sisteme uygun bir sosyo-kültürel ve politik bir yapı oluşturması ve bu yapı içerisinde kendi değer ve ilkelerini uluslararası örgütler aracılığıyla meşruluğunu sağlaması gerekmektedir. Çin'in hegemon güç konuma yükselebilmesi için gerekli olan alt yapı ve üst yapı arasındaki sentezi sağlayarak, uluslararası örgütler aracılığıyla değer ve ilkelerinin yayılmamasını sağlamalıdır.

5. YÜKSELEN GÜÇ ÇİN'İN EKONOMİK (ALT-YAPI) ANALİZİ

Uluslararası sistem içerisinde ekonomik temelli büyüme oranlarında yaşanan farklılıklar sistem içerisinde güç hiyerarşisinin bozulmasına yol açmaktadır. Askeri, teknolojik ve politik güç unsurların değişiminde rol oynayan ekonomik güç sistem içerisinde devletlerin güç dağılımını yeniden inşa edilmektedir. Devletlerin maddi kapasitelerinde ortaya çıkan değişiklikler güç unsurlarında çok yönlü değişimi tetiklemesi müttefiklerinin yeniden denge

politikalarını gözden geçirmelerine yol açmaktadır. Devletler sistem içerisinde gücü elinde bulunduran devlete karşı denge oluşturarak kendi bağımsızlıklarını korumaya çalıştıkça tek kutuplu yapı erozyona uğramaya başlar ya da yükselen bir devlet sonunda lider olan devlete karşı meydan okumaktadır (Nye and Welch, 2010: 64).

1949 yılında Mao liderliğinde kurulan ÇHC parti ideolojisine uygun olarak ekonomik sistemi yeniden şekillendirmiştir. Mao iktidarı döneminde (1949-1976) benimsenen planlı ekonomik model merkezi yönetim anlayışına dayanırken, yerine geçen Deng Xiaoping yönetimi devlet kapitalizmi modelini benimseyerek Çin tarzı sosyalist pazar ekonomisini ortaya koymuştur. Deng Xiaoping döneminde benimsenen reform ve dışa açılım politikası sonrasında sahip olduğu tarihsel, kültürel, sosyo-ekonomik potansiyelini harekete geçirerek yükselişe geçen Çin için literatürde “devin uyanışı”, “yeni bir süper gücün ortaya çıkması” gibi ifadelerin kullanılması yaygınlaştı ve bu ‘eksen kayması’ tartışmalarının yoğunlaşmasına neden oldu (Sandıklı,2013: 41). Küreselleşmenin hızla artan etkisi karşısında Çin yönetimi planlı ekonomik modelden vazgeçerek devlet kapitalizm modeline geçiş yapmıştır. Çin yönetiminin içe dönük politikalarından vazgeçmesi ekonomik, toplumsal ve siyasi politikalar içerisinde büyük dönüşümün belirleyicisi olmuştur.

Çin, Deng Xiaoping’in başlattığı reform süreci sonrasında hızlı ekonomik, sosyal ve kültürel büyüme gerçekleştirmiştir. Çin yönetimi tarafından serbest ekonomik modele geçiş yapılması sonucunda ekonomik kısıtlamalar kaldırılmış, yabancı sermayenin girişi hızlanmış ve ortak fayda prensibi benimsenmiştir. Çin yönetiminin merkezi ekonomik modelden sosyalist piyasa modeline doğru geçiş yapması uluslar arası sistem içerisinde yer alan devletlerin üretim hacmini ve hammadde maliyetlerinin olumsuz yönde etkilenmesine yol açmıştır. Çin yönetimi kendi kendine yetebilen ekonomik ve siyasi modelden vazgeçerek, küresel sistemin bir parçası olma yolunda önemli adımlar atmaya başlamıştır. Deng döneminde artan yabancı yatırımlar, üretim kapasitesi ve dış ticaret fazlası yerine geçen Zemin döneminde de başarılı sonuçlar ortaya çıkarmıştır. 1990’da %2,3 olan net dış yatırımın üretimdeki payının 2003’te %35,9’a çıktığını, 2017’de ise %46,8’lik bir orana ulaşmıştır (FDI, 2021). 1978 yılından itibaren, sosyalist piyasa ekonomisi altında ekonomik reformlara hız vermeye başlayan Çin, 1989 yılında IMF’ye üye olarak uluslararası finans ve mali politikalar üzerinde söz sahibi olmaya başlamıştır.

Çin, 2001 yılında Dünya Ticaret Örgütü’ne üye olması sonucunda da örgütün kural ve hükümlülüklerine kabul ederek, ılımlı ve barışçıl bir yükseliş projeksiyonu göstermeyi başarmıştır. Çin, DTÖ üyeliği sonrasında dış dünyaya kapılarını açarak, küresel ekonominin önemli bir parçası haline gelmiştir. Çin ihracatının uluslararası ekonomi ile entegrasyonu Çin’in uluslararası arenada daha aktif bir rol oynamasını sağlamıştır. Örneğin, Çin’in 2002 yılında dış ticaret rakamları 621 milyar dolara ulaşarak, önceki yıla göre %21,8 artış göstermiştir. İhracat rakamları bir önceki yıla göre %22 seviyelerinde artış gösterirken, ithalat rakamları %21 oranında artış göstermiştir. (Koçakoğlu,2020: 122). Çin, DTÖ üyeliği kapsamında uluslararası ticaretin norm ve ilkelerine uyum göstererek küresel yönetim alanında önemli avantajlar elde etmiştir. Çin, DTÖ üyeliği sonrasında liberal politikalar ile eş değerde kararlar alarak uluslararası sistem içerisinde daha kolay adaptasyon sağlamaya başlamıştır. Çin’in, DTÖ üyeliği sonrasında piyasa ekonomisine geçiş yapmasıyla yabancı sermaye ve finansal yatırım alanlarında da büyük artış meydana gelmiştir. Çin’in mevcut vergi ve kota engellerini kaldırması dış dünyaya kapılarını açmasına ve uluslararası ticarete

daha aktif rol oynamasına yol açmıştır. HC, iç politikada köklü reformlar gerekleştirmese de, dış politikada benimsediği dışa açık kapı politikası ile ekonomik dönüşüm yaşamıştır. Çin dış pazardaki konumunu güçlendirmek için ikili ve çoklu anlaşmalar yapmaya daha fazla önem vermiştir.

Çin yönetimi karşılaştığı iki ekonomik krizden (1997 Asya Krizi ve 2008 ekonomik krizi) ok fazla etkilenmeden çıkararak gerek ABD ve AB gibi büyük glerle kurduğu stratejik partnerlik ilişkileriyle, gerekse kalkınmakta olan ülkelerle kurduğu ekonomik bağlantılarla tüm dünya tarafından yeni bir yükselen g olarak tanımlanmıştır (Ergenç, 2015: 661). 2008 finansal krizi sonrasında Amerikan ekonomisinde yaşanan durgunluk 2019 yılında negatif yönde bir büyümeye (-2,54%) yol açarken, Çin %10,64 oranında pozitif bir büyümeye yol açmıştır (World Bank, 2021.).

2008 ekonomik krizi sonrasında Çin ekonomisi sürdürülebilir ve kayda değer bir yükseliş göstererek dünyanın en büyük ekonomik gücü olma yolunda hızla ilerlerken Amerikan ekonomisi karşısında ise en güçlü rakip ülke olmayı başarmıştır. 2008 ekonomik krizi sonrasında uluslararası ticaretteki talebin azalmaya başlamasıyla, Çin’li yerel şirketlerin gelişmekte olan ülkelerin piyasalarına olan bağımlılığı da daha fazla arttırmıştır. Çin’in yerel firmalara olan güveninin artması sonucunda, yabancı sermayeye verdiği önem de azalmaya başlamıştır. Çin’in 2008 ekonomik krizi sonrasında yaşadığı ekonomik ve toplumsal dönüşüm yabancı sermayeli şirketlerin kar paylarını azaltırken yerel şirketlerin ise önünü açmıştır. Örneğin, Çin’in toplam küresel ihracat içindeki payı 2003 yılında %5,9 iken 2019 yılında %13,2 oranına ulaşırken, aynı yıllar içerisinde ABD’nin payı %9,8 den %8,5 oranına gerilemiştir (BBC News, 2020).

Çin’in yabancı yatırımlar için cazip üretim, ortam ve koşulları (ucuz iş gücü, toprak, yasalar) sağlaması doğrudan yabancı yatırım girişlerinde önemli rol oynamıştır. Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) tarafından Ocak 2021’de yayınlanan Dünya Yatırım Raporuna göre, Çin, 2020’de yüzde dört olarak 163 milyar ABD dolarına yükselerek dünyanın en büyük doğrudan yabancı yatırım alıcısı olmuş ve ABD’yi geride bırakmıştır (UNCTAD, 2020). Çin’in yabancı yatırımlarındaki süreklilik arz eden yükselişinde Çin’li firmalar ve kamu şirketleri de önemli rol oynamaktadır. Çin’in küresel piyasalar içerisinde yerel firmaların sayısındaki artış Çin ekonomisi için önemli avantajlar sağlamaya devam etmektedir. Çin’e 2020 yılında yapılan yabancı doğrudan yatırımların girişimleri yıllık yüzde %4 artarken, ABD’ye yapılan yabancı yatırım girişinde %49 azalma grlmektedir (UNCTAD, 2020). Çin, 2020 yılında hizmet sektöründe yıllık %51,5 artışla 237.79 milyar Yuan (36.6 milyar ABD doları) değerinde yabancı yatırım çekmeyi başarmıştır. Çin, yüksek teknoloji sektörüne DYY oranı yıllık bazda yüzde 32,1 seviyesinde arttırmış, yüksek teknoloji hizmetleri ve yüksek teknoloji üretimindeki yabancı yatırım oranları ise yıllık bazda sırasıyla yüzde 43,9 ve %32,1 seviyesinde artış göstermiştir (Asia Briefing, 2021). ABD’nin 2021 yılı verilerine göre toplam dış borcu 28 trilyon dolar iken, Çin’de bu 3 trilyon dolar seviyelerindedir (CEIC, 2021). Özellikle, ABD yönetiminin pandemi sürecinde yürüttüğü başarısız ekonomik politikaları, en büyük rakibi olan Çin’e büyük avantajlar sağlamıştır. Çin dış borcunun ABD karşısında avantajlı olması, doğrudan yabancı yatırımlarında süreklilik arz eden yükselişi, Çin’in lehine işleyen dış ticaret dengesi ve işsizlik oranlarında ABD’ye kıyasla görülen gerileme Çin’in ekonomik sistem içerindeki yükselişini ön plana çıkarmaktadır.

Çin üretim sektörünün önemini ortaya koyarken, diğer önemli alanlarda da gelişimini sürdürmektedir. Örneğin, Çin, dünyanın en büyük ihracatçısı olma yönünde ilerlerken, sanayileşme ve Ar-ge alanlarında da önemli adımlar atmaya büyük önem vermiştir. Örneğin, Çin, Dünyada Ar-ge harcamaları açısından 1991 yılında dünyada sekizinci sıradayken 2016 itibarıyla ikinci sıraya yükseldi. Çin'in Ar-ge yatırımlarına yaptığı toplam harcamaların bir yıl öncesine göre %10,3 artarak 2.44 trilyon Yuan'a (377.8 milyar\$) yükseltmiştir (Dünya News, 2021). Çin'in yerli inovasyon çalışmalarına yönelmesi yabancı firmalar ile rekabet edebilme yeteneğini ortaya çıkarmıştır. Özellikle bilgi ve iletişim teknolojisi alanında dünyadaki diğer ülkelerle yoğun bir yarış içerisinde olan Çin, Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü (DFMÖ) verilerine göre, 2020 yılında en çok patent başvurusu yapan ülkeler sıralamasında birinci sırayı alırken, firmalar sıralamasında ise Huawei liderlik koltuğuna oturmuştur. DFMÖ verilerine göre, Çin'de 2020 yılı içerisinde 68 bin 720 patent başvurusu yapılırken ABD'de içerisinde toplam 60 bin patent başvurusu yapılmıştır (DFMÖ, 2020). Çin'in ucuz emek üretim modelinde katma değeri ve ileri teknoloji odaklı büyüme modeline geçişi iç ve dış piyasa içerisindeki rakiplerini geride bırakmaktadır.

Çin'in Yürüttüğü Kalkınma ve Bölgeselleşme Stratejileri

Çin, gelişmekte olan ülkeler içerisinde artan çok yönlü yatırım faaliyetleri bu ülkelerin iktisadi yönde kalkınmasına hizmet etmektedir. Çin yatırımlarının gelişmekte olan ülkelere yönelik yapılması yoksulluk döngüsünün kırılması açısından büyük önem taşımaktadır. Çin ekonomik gücünün politik yapı üzerindeki etkisi uluslararası sistem içerisindeki dengelerin değişmesinde önemli rol oynamaktadır. Çin'in bölgesel temelde artan rekabet politikaları küresel sistem içerisinde büyük etki yaratmaktadır. Çin, 1990'lı yıllardan itibaren çoklu ve ya ikili anlaşmalar çerçevesinde sistem içerisinde daha fazla rol oynayarak gelişmekte olan ülkeler ile işbirliğine yönelmiştir. Çin yönetimi Batı tarafından tanımlanan Kuzey -Güney ilişkisini Güney-Güney ilişkisi boyutuna taşımıştır. Çin'in Asya Pasifik, Afrika, Latin Amerika, Orta Doğu ve Orta Asya'da artan etkisi karşısında ABD, Çin'in artan etkisini önlemeye yönelik politikalara yönelmiştir. Çin, üçüncü dünya ülkeleri ile yaptığı ticaret anlaşmaları ile hammadde ihtiyacını karşılarken, aynı zamanda bu ülkelerin de kalkınmasına destek olmaktadır. Çin'in Asya, Latin Amerika ve Afrika ülkeleri ile yaptığı serbest ticaret anlaşmaları bu ülkelerin Çin ekonomisine olan bağımlılığının daha çok artmasına sebep olmuştur.

Çin'in Asya ülkeleri ile yaptığı serbest ticaret anlaşmaları Çin'in bölgesel anlamda ekonomik büyümesinin altında yatan en önemli sebeplerden biridir. Çin Batı pazarında yer alan uluslararası firmalarından uzaklaşarak Doğu pazarlarına doğru yönelmesi uluslararası ticaretin yönünün Batı'dan Doğu'ya doğru kaymasına yol açmaktadır. Çin'in, Afrika ve Latin Amerika ülkeleri ile yaptığı ikili anlaşmalar kazan-kazan politikası çerçevesinde karşılıklı fayda prensibi altında yürütülmektedir. Çin yönetimi, Batılı ülkelerinin gelişmekte olan ülkelere talep ettiği demokratik yönetim ve serbest pazar gibi ön şartlar sunmadan karşılıklı işbirliği ilişkisi kurmakta ve desteklediği yardım paketleri ile de gelişmekte olan bölgeler içerisinde söz hakkı elde etmektedir. Çin yönetiminin mevcut davranış kalıpları dışında bir duruş sergilemesi, Batı tarzı dışında bir yönetim anlayışı yürüttüğünün göstergesidir. Örneğin, Çin'in Latin Amerika ülkeleriyle ticaret hacmi 2000'de 10 milyar, 2012'de ise 270 milyar dolara kadar çıkmıştır (AA 100.Yıl News, 2018). Çin, ABD'den farklı olarak bölgesel gücünü

arttırırken askeri bir güç olarak değil ekonomik ortak olma yolunu seçmektedir. Örneğin, Çin Brezilya, Şili, Peru ve Ekvator'daki otoyol inşaatlarından, Panama'daki liman projelerine, Meksika'daki hızlı tren projesinden Arjantin'in Patagonya Santa Cruz nehri bölgesindeki Çinli Shantui ve Gezhouba Grubu tarafından yapılan iki hidroelektrik santrale kadar diğer mega projeleri hayata geçirmeye çalışmaktadır (AA 100.Yıl News,2018). Çin'in piyasa ekonomisine geçiş yapması ile değişen ticaret dengesi, komşu ve bölge ülkelerin ekonomileri üzerinde de olumlu yönde etki yaratmıştır. Çin'in ortak çıkar ve fayda prensibi altında geliştirdiği karşılıklı ticari ilişkileri komşu ve bölge ülkelerin ekonomilerinin daha istikrarlı hale gelmesine yol açmıştır. Çin'in piyasa ekonomisine geçiş yapması rekabet alanlarının gelişmesine, yeni müttefiklik ilişkileri kurmasına ve uluslararası örgütlerin içerisinde daha fazla söz hakkı elde etmesine yol açmıştır.

Çin, 2020 yılında Avrupa Birliği Ülkeleri'nin en büyük ticaret ortağı olarak ABD'yi geride bırakmıştır. Çin ve AB ülkeleri arasındaki ticaret hacminde görülen artış Çin'in Avrupa ülkelerinde yönelik artan yatırım stratejilerinin bir yansımasıdır. 2019 yılında ABD, AB ülkelerinde toplamda 268 milyar dolar ihraç ederken, 452 milyar dolar ithalat gerçekleştirmektedir (USTR,2020). Çin, Afrika'nın en büyük ticaret ortağı olarak yer almaktadır. Afrika ürünlerinin %90'ını deniz yoluyla ihraç etmektedir. Çin Afrika'daki limanlarda altyapı yatırımlarının arttırması kıtadaki ticaret ortaklarının nakliye maliyetlerinin azalmasına yol açmıştır. Örneğin, Çin'in Sahra altı Afrika'da yaklaşık 46 tane liman projeleri yer almaktadır. Çin'in Afrika kıtasında en çok borç veren ülke konumundadır. Çin hükümeti tarafından Afrika kıtasına bugüne kadar 148 milyar dolardan fazla kredi temin etmiştir. Afrika'da altyapısal faaliyetlerde artan Çin'li firmaların etkisi diğer rakip firmaların bölgedeki etkisini olumsuz yönde etkilemiştir. Örneğin, 2011 yılından bu güne altyapısal faaliyetlerin inşasında Avrupa tedarikçilerin varlığı yüzde 44'ten yüzde 34 'e doğru gerilerken, ABD'li mütahitlerin kıta içerisindeki payı yüzde 24'ten yüzde 6,7 oranına doğru gerilmiştir (TRT, 2021).

Çin'li şirketler doğal kaynak ihtiyaçlarını karşılamak amaçlı gelişmekte olan ülkeler ile 'altyapıya karşı kaynak' anlaşmalarına yönelmiştir. Çin, özellikle Afrika, Latin Amerika ve Orta Doğu ülkelerinden sağladığı ulaşım ve altyapı desteği karşılığında, petrol ve maden kaynaklarına olan ihtiyacını karşılamaktadır. Çin, artan doğalgaz talebi karşısında Orta Asya'daki farklı üretici ülkeler ile uzun süreli anlaşmalar yapmıştır. Örneğin, Türkmenistan, Kazakistan ve Özbekistan üzerinden Çin'e üç farklı noktadan botu hatları döşemiş, 2019 yılı itibarıyla toplamda %38 olan boru hattı ile gaz ithalatının %25'ini Türkmenistan'dan sağlanmıştır (EİA, 2020).

Çin'in Uluslararası Örgütler İçerisinde Artan Önemi

Uluslararası örgütler, hegemon devletin sistem içerisinde sahip olduğu ayrıcalıklı gücünün devamlılığında büyük rol oynamaktadır. Uluslararası örgütler sistem içerisinde ki başat gücün değer ve ilkelerin diğer devletler tarafından daha kolay kabul görmesini ve yayılmasını sağlarken, ulusal çıkarların uluslararası arenada rıza yoluyla kabul görmesini sağlamaktadır. Örneğin, ABD hegemonyasının temelini oluşturan ekonomik altyapı içerisinde yer alan önemli kuruluşlardan IMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü aynı zamanda ABD'nin hedef ve politikalarının sistem içerisinde meşrulaştırılmasında ve yayılmasında önemli rol oynamaktadır. Soğuk Savaş döneminde, ABD'nin Bretton Woods sistemi şemsiyesi altında

uluslararası kurumlar aracılığıyla inşa ettiği düzenin benzer örneğini bugün Çin yönetiminin küresel avantajı manipüle etmek amacıyla kurduğu alternatif kurumsal yapılar içerisinde aramak mümkündür. ÇHC, Mao döneminde yürüttüğü içe dönük politikalar sonucunda uluslararası kurumlar içerisinde pasif bir rol oynamıştır. 1970'li yıllardan sonra ABD tarafından uluslararası sistem içerisinde tanınırlığının artması ile BM içerisinde üye devlet statüsünü elde etmiş ve uluslararası gelişmeleri yakından takip etmeye başlamıştır. Çin'in uluslararası ticarete artan etkinliği, Dünya Ticaret Örgütüne üye olması ile daha belirgin hale gelmiştir.

Bölgesel güçler, uluslararası yapıda yeni düzen inşası ve istikrarın sağlanmasında önemli rol oynamaktadır. Çin'in öncülüğünde inşa edilen bölgeselleşme modelleri arasında yer alan BRICS, ASEAN ve ŞİÖ vb kurumlar uluslararası düzene alternatif işbirlikleri oluşturmaktadır. Örneğin, SSCB'nin dağılması sonrasında Varşova Paktı'nın çökmesi nedeniyle rakipsiz kalan ABD'nin öncülüğündeki NATO'nun askeri alandaki etkisini sınırlandırmak ve dengelemek isteyen Çin, 2001 yılında Şanghay İşbirliği Örgütü'ne (ŞİÖ) dönüşecek olan Şanghay Beşlisi'nin kuruluşuna öncülük etmiştir. Çin'in ŞİÖ'nün yanı sıra Doğu Asya Zirvesi ülkelerine ilave olarak Japonya ve Güney Kore ile birlikte katılım gösterdiği ASEAN+3 forumunda yer alarak ABD'nin bölgedeki etkisini kırmayı da amaçlamaktadır. Çin'in Asya kıtasında ASEAN ve APEC oluşumları içerisinde yer alması bölge güçleri tarafından var olan algının değişmesine yol açmıştır. Çin'in Afrika, Asya ve Latin Amerika'da ki etki alanının kısa sürede genişlemesi Çin'in bölgesel düzlemde artan etkisinin küresel güç üzerinde dönüştürücü etkisini göstermektedir. Çin, gelişmekte olan devletlerin ekonomileri, teknolojileri ve kaynakları üzerinden yürüttüğü hakimiyet politikası ile yetki alanlarını genişletmeye devam etmektedir. Çin'in kazan-kazan prensibi çerçevesinde ilerleyen gelişim stratejileri yenedünya düzeninde güç kapasitesini yayılmasına katkı sağlamaktadır.

Çin'in, Asya Kalkınma ve Yatırım Bankası'nın IMF'i çağrıştıran finansı regüle etme kurumları ve ABD'nin Marshall Planını andıran Çin'in'' Kuşak ve Yol''projesi ile komşu bölgeleri hem kendi ittifak bloğuna çekmekte hem de ülkelere alt yapı, finans ve ticaret anlamında destek sağlayarak kendi ittifak sistemini oluşturmaktadır. Çin, Kuşak ve Yol Projesi ile enerji, ulaşım ve ticaretle ilgili konuları da içine alarak farklı kıtalarda ki önemli devletleri bir zincirin halkası gibi birbirilerine bağımlı ve bağlı hale getirmektedir. Kuşak ve Yol ağı, 4.4 milyar insanı (dünya nüfusunun %63'ü), 65 ülkeyi ve 21 trilyon dolarlık (Çin'in yıllık gayrisafi yurt içi hasılasının iki katı) ya da küresel GSYİH'nin %29'unu oluşturan toplam ekonomik üretimi desteklemektedir (Tekir, 2018: 201). Çin, Kuşak ve Yol projesi ile üye ülkeler arasında kurduğu örümcek ağı ile karşılıklı ortak çıkarlar üzerinden bir politika yürütmektedir. Çin proje kapsamında kendi üretim fazlasını diğer ülkelere ihraç edebilmesi ve diğer ülkelerin bu kapsamda altyapı eksikliklerini de giderebilecek olması iki taraflı kazanç temelli bir girişim örneğidir.

Kuşak ve Yol girişimi projesinin finans ayağını oluşturan Asya Altyapı Bankası, uluslararası mevcut finans kuruluşlarına karşı bir alternatif güç olma özelliği taşımaktadır. Asya Pasifik Bölgesinde ki üye devletlerin finansal altyapı politikalarının yürütülmesi, proje kapsamında gerekli olan kaynak fonunun sağlanması ve küresel ekonominin iyileştirilmesi amacıyla kurulmuştur. Çin'in, ''Kuşak ve Yol Girişim''projesi dünya ekonomisine nüfus edebilmesi yönünde önemli bir basamak olarak algılanmaktadır. Çin'in ekonomik amaçlı çizdiği bu yeni

rota aynı zamanda askerler, silahlar, düşünceler, değerler ve insanlar içinde yeni bir göç rotası görevi görmektedir. Çin, Kuşak ve Yol Projesi ile kalkınma stratejilerini diğer ülkelere ihraç ederken, küresel yapıda ki meşru yönetim gücünü de her geçen gün arttırmaktadır. Çin bu proje doğrultusunda üye ülkeler ile geliştirdiği finansal işbirliği, yeni yatırım olanakları ve ticari imtiyazlar küresel ekonominin yönünü belirlemede de etkili olmaktadır.

Çin, uluslararası kurumlar aracılığıyla yeni kuralların oluşumuna, uluslararası toplum tarafından bu kuralların benimsenmesine ve mevcut kurum ve kuralların elimine edilmesi çerçevesinde sistem içerisindeki dönüşüm üzerindeki etki yaratacaktır. Çin'in Batı karşısında yer aldığı alternatif oluşumlar, serbest ve ya ikili ticaret anlaşmaları, gelişmekte olan ülkeler ile yürüttüğü karşılıklı işbirliği politikaları ABD merkezli Batı hegemonyasının uluslararası sistem içerisindeki mevcut gücünü olumsuz yönde etkilemektedir. Çin'in uluslararası sistem içerisindeki devam eden paralel kurumsallaşma girişimleri küresel finans ve para düzeninin değişmesine yönelik bir etki yaratırken, çevre ülkelerin üzerindeki diplomatik etkinlik kurmasını sağlamıştır. Çin yönetimi, küresel ekonominin merkezini ve yönünü değiştiren projeler ile yeni hegemonik rekabetin başlamasına katkıda bulunmaktadır.

Çin'in büyüyen ekonomisi karşısında yaşanan adaletsiz gelir bölüşümü, orta gelir tuzağı ve nüfusun yaş ortalamasının her geçen gün artması önemli sorunlar arasında yer almaktadır. Çin'in küresel dünya düzeni içerisinde artan rekabet politikaları ve ticaret savaşları karşısında yüksek katma değerli ürünlerin üretimine, çok yönlü işbirliği kanalları inşa etmeye ve ar -ge yatırımlarını arttırması gerekmektedir. Çin ekonomisinin devamlılığı küresel ekonominin sürekliliğine göre ilerlemesi diğer önemli sorun olarak yer almaktadır. Örneğin, 2008 finansal kriz sonrasında yaşanan küresel durgunluk ve ekonomik gerileme Çin ekonomisi içerisinde de derinden hissedilmiştir. Çin'in ihracatının ve küresel üretim kapasitesinin küresel ekonomiye olan bağımlılığı ve Çin ekonomisinin uluslararası gelişmeler karşısındaki kırılganlığı geleceğe yönelik belirsizlikleri de ortaya koymaktadır.

6. YÜKSELEN GÜÇ ÇİN'İN SOSYO-KÜLTÜREL (ÜST YAPDI) ANALİZİ

Soğuk Savaş sonrası dönemde devletlerarasında artan bölgeselleşme modelleri karşılıklı bağımlılık ilişkisini derinden etkilerken, değer ve fikirlerin kurumlar aracılığıyla sistem içerisinde nüfus edebilmesi yükselen gücün sistem üzerindeki etkisini arttırmasına yol açmaktadır. Uluslararası sistem içerisinde devlet temelli politikalar yerine insan temelli politikaların yer almaya başlamasıyla, yumuşak gücün sert güce göre daha fazla önem kazandığı yeni bir döneme giriş yapılmıştır. Yumuşak güç, herhangi bir açık tehdit ya da değer tokuş olmadan, diğerlerinin amaçlarını kabul etmeye ikna eden soyut cazibe tarafından kararların şekillendirilmesidir (Nye, 2005: 14-16). Soğuk Savaş sonrası dönemde, liberal ekonomik modelin hakim olduğu yeni düzende teknoloji ve iletişim ağının genişlemesiyle beraber bilginin diğer bölgelere rahatlıkla ulaşabildiği yeni bir küresel düzen içerisinde girilmiştir.

ABD yönetimi içerisinde özellikle Trump yönetimi ile artan içe yönelik uygulamalar, anti küreselleşme eğilimi ve milliyetçilik politikalarının zemin kazanması küresel düzlemde oluşan güç boşluğunun Çin tarafından doldurulmasına yol açmaktadır. Amerika'nın tek yönlü ve çıkar odaklı aldığı kararlar rakip ülke olan Çin'e büyük avantaj olarak geri dönmüştür. Çin dış politikası içe dönük, reaktif ve doğası gereği uluslararası sistemi tehdit eden bir dış politikadan; "yumuşak güç" unsurlarının ağır bastığı, dışa dönük ve "proaktif" bir karaktere

sahip bir dış politikaya doğru evrim göstermektedir (Dedekoca, 2011: 135). Günümüzde Çin hükümetleri, Çin'e sadece uluslar nezdinde değil bölgeler, örgütler ve şahıslar nezdinde de daha iyi bir imaj kazandırmak için "yumuşak gücü" önemli bir enstrüman olarak görmektedir(Lahtinen, 2015: 201). Çin hedef ve stratejileri doğrultusunda kendi çıkarlarını sürdürmek ve kamuoyu içerisinde cazip bir ülke olarak anılmak adına yumuşak güç kullanımını yaygınlaştırmıştır. Yumuşak gücün geliştirilmesi, Çin'in yükselen bir güç olarak uluslararası maddi ve ahlaki statükoyu bozguna uğratacağı yönündeki korkuları hafifletmenin bir yolu olarak da önemli görülmüştür (Suzuki,2010: 200-201). Çin'in sistem içerisinde sahip olduğu kısıtlar ve avantajları Joseph S. Nye, yumuşak gücün üç unsuru olan kültür, dış politika ve siyasi değerler boyutunda değerlendirmektedir (Nye, 2005: 5).

Kültür

Kültürün uluslararasılaşması, yumuşak gücün inşasında en temel bileşenleri arasında yer almaktadır. Konfüçyüscülük ilkesinin temelini oluşturan barış içerisinde bir arada yaşama, barışçıl gelişim ve uyumlu dünya kavramları yumuşak gücün en önemli araçları arasında yer almaktadır. Bu çerçevede, Konfüçyüsçülük'ün son yıllardaki yeniden dirilişi ve tüm dünyada hızlı bir şekilde Konfüçyüs enstitülerinin kurulması Çin'in yumuşak gücünün ve dış politikasının bir parçası olarak görülmektedir (Lahtinen, 2015: 201). Çin, kendi medeniyetini diğer ülkelere Konfüçyüs enstitüleri aracılığıyla ihraç etmektedir. Örneğin, 2020 yılında 162 ülkede toplam 548 Konfüçyüs Enstitüsü açılmıştır ve buralarda 2,7 milyon kişiye Çin dili ve kültürü öğretilmektedir (AA News, 2021).

Çin hükümeti film, radyo ve benzeri kuruluşlara önemli teşvikler sağlayarak, Çin dil ve kültürünün küresel platformda ses getirmesi için çaba göstermeye devam etmektedir. Çin hükümeti, 2009 yılında medyayı uluslararasılaştırma kararı alarak medya sektörüne yaklaşık 6 milyar Amerikan doları finansman sağlamıştır (Hu,2012: 32-37). Çin hükümeti ulusal ve uluslararası gelişmeleri kendi bakış açısıyla uluslararası toplumlara anlatabilmesi amacıyla medya unsurunu yumuşak güç aracı olarak kullanmaktadır. Öğrenci değişim programlarının kültürel etkileşime yönelik sağladığı katkı da yumuşak gücün en önemli araçları arasında yer almasını sağlamıştır. Örneğin, Çin, 2018 yılında eğitim almak için yurtdışına çıkan öğrenci sayısı 662.100 kişi olmuştur. Yurt dışında çıkan öğrencilerin %50'den fazlası ise ABD'de okumaktadır (Statista, 2020).

Çin kültürünün uluslararası alanda daha fazla tanınması, yumuşak güç araçlarının daha etkin kullanılması ve kültür bileşenlerine uluslararası pazarda daha çok yer verilmesi var olan olumsuz algının iyileştirilmesinde önemli rol oynamaktadır.

Dış Politika

Joseph Nye'a göre, yumuşak gücün kaynağını oluşturan en önemli bileşenlerden biri dış politikadır. Çin dış politikasında ki en önemli gelişmeden biri Joshua Cooper Ramo tarafından tanımlanan "Pekin Uzlaşısı,"Batı hegemonyal ekonomik modeline karşı geliştirilmiş bir yumuşak güç örneğidir. Ramo'ya göre, Çin'in gelişimi Çin'i değiştirdiği ölçüde önemlidir, ancak daha da önemli olan bu yeni fikirlerin ve uygulamaların Çin dışında bir etkiye sahip olmasıdır. Çin'in gelişmekte olan ülkelere ve ya uluslararası kuruluşlara yönelik sağladığı kalkınma programları, altyapısal destekleri ve hibe yardımları bu bölgeler üzerindeki ekonomik gücünün politik alanda dönüşümünü de hızlandırmaktadır.

Çin'in uluslararası sorunlar karşısında her geçen gün artan duyarlılığı, uluslararası sorunlar karşısında izlediği insancıl dış politika yaklaşımı BM içerisindeki operasyonlarda yürüttüğü aktif politikaları ile daha belirgin hale gelmiştir. Çin'in insani müdahale başlığı altında yürüttüğü devletin yeniden inşası ve barışı koruma faaliyetleri küresel imajına olumlu yönde katkı sağlamaktadır. Örneğin, Xi Jinping yönetimi 2015 yılında BM Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmada, Çin'in BM çalışmalarını desteklediğini ve çok taraflı işbirliğini teşvik etmek için 10 yıl süre için ve 1 milyar dolar değerinde Barış Kalkınma Formu kurma kararını açıklamıştır (UN, 2015). 2019 yılında Çin, BM Güvenlik Konseyinde barış gücüne en fazla bütçe konusunda destek sağlayan ülkeler arasında Amerika'dan sonra ikinci sırada yer almaktadır. Evrensel değerler çerçevesinde yürütülen politikalar sistem içerisinde öncü rol oynayan devletleri diğer devletler karşısında daha çekici kılmaktadır. Örneğin, 2019 yılında Pew Research tarafından 32 ülkede 34,904 kişinin katıldığı ankette, Çin'in dünya ekonomisinde ve siyasetinde önemli bir ülke olduğunu belirtmiştir (PEW, 2019).

Siyasi Değerler

Joseph Nye'in belirttiği gibi yumuşak gücün en önemli unsurları arasında yer alan siyasi değerler bütünü bir devletin güç kazanmasında büyük öneme sahiptir. Çin'in küresel bir lider konumuna ulaşması ya da sistem içerisinde ulusal değerlerinin kabul görmesi için siyasi ve sosyal yapıda ki imajını revize etmesi gerekmektedir. Örneğin, Sincan- Uygur özerk bölgesindeki artan yasa dışı faaliyetleri, ülke içi idam cezası uygulamaları, insan hakları ihlalleri, basın ve bilgi özgürlüğünün kısıtlanması gibi ülke içi kısıtlamaların varlığı Çin'in sistem içerisindeki cazibesini yitirmesine yol açmaktadır. Çin uluslararası sözleşmelere katılım sağlamasına rağmen, bu sözleşmelerin uygulanışını zayıflatmaya yönelik eylemlerde bulunması uluslar arası imajını olumsuz etkilemektedir. Basın özgürlüğü, açık tartışma ortamının yaratılması, ideolojik telkin gibi kavramlar Çin yönetimi içerisinde negatif bir sürecin içerisine girmiştir. Çin'in demokratik yönetim bileşenlerini oluşturan insan hakları, özgürlük ve adil yönetim konusunda önemli adımlar atması gerekmektedir. Örneğin, Pekin Olimpiyatları ile Şanghay Fuarı'na yapılan yatırımlara rağmen, 2010 yılında Nobel Barış Ödülü'ne layık görülen Çinli insan hakları savunucusu Liu Xiaobo'yı tutuklayıp, ödülünü almasını engelleyerek, inşa ettikleri yumuşak güçlerini kendi elleriyle yıkmaktadırlar (Nye, 2011:9). Çin bu konuda, Konfüçyan felsefeye dayalı dış politika iddialarına karşın, uluslararası olarak tanınmış tüm norm ve değerleri ihlal etmektedir (Sayın, 2014).

Çin yönetimi içerisinde artan otoriteleşme eğilimlerinin yanında dış ilişkiler kapsamında diğer ülkeler ile yaşadığı sorunlarda da artış görülmektedir. Son yıllarda, Çin'in Güney Çin Denizi'nde izlemiş olduğu saldırgan politikaları, Tayvan sorunu karşısında yürüttüğü revizyonist tavır ve ticaret savaşlarında izlediği müdahaleci yaklaşım önemli örnekler arasında yer almaktadır. Ülkelerin yumuşak gücünü etkileyen parametreleri (hükümet hedefleri, dijital yetenek, işletme, kültür, katılım ve eğitim) hesaplayan "Soft Power 30" Endeksine göre, Çin, 2019 yılında yapılan değerlendirme içerisinde 27.sırada (51,25) yer alırken, ABD (77,40) ise ilk beş ülke içerisinde yer almaktadır (Kamali-Chirani, 2020). Çin'in yumuşak güç siyasetinin kültür ve dış politika boyutlarıyla ciddi mesafe kaydetmesine rağmen sahip olduğu siyasi dinamikler nedeniyle önemli kısıtları da bulunduğunu ortaya koymaktadır (Demirtepe ve Özertem,2013: 95).

Çin'in küresel bir güç olabilmesi için hegemonyanın altyapısını oluşturan ekonomik temelli güç bileşenleri, üst yapıda yer alan ve yumuşak gücün temelini oluşturan evrensel ve normatif değerler bütününe sahip olması gerekmektedir. Örneğin, Çin, afet yardımı projeleri, aşı diplomasisi, arabuluculuk ve insani yardım gibi konularda son zamanlarda önemli adımlar atsa da, Xi yönetiminin insan hakları ihlalleri konusunda yürüttüğü çıkar odaklı stratejileri var olan algının olumsuz yönde değişmesine yol açmaktadır. Çin'in sistem içerisinde ekonomik ve politik gücünü aynı orantıda devam ettirebilmesi ve potansiyel gücünü arttırabilmesi için gücünün meşrulaştırabileceği kanalları iyi bir şekilde kullanması gerekmektedir. Çin'in koruma sorumluluğu, insan hakları ve bilgi özgürlüğü gibi dış müdahaleyi meşrulaştıran normlara karşı çıkması mevcut otoritesinin zayıflatmasına yol açmaktadır.

Çin sistem içerisindeki yükselişini mevcut düzen içerisinde yürüttüğü başarılı ve ılımlı politikalar ile garanti altına alırken, barış içerisinde bir arada yaşama ilkesi çerçevesinde yeni bir uluslararası düzenin kurulmasında başrol rolü oynamaktadır. Çin'in sistem içerisinde ortak fayda prensibi çerçevesinde yürüttüğü ekonomik politikaları, artan kurumsallaşma girişimleri, yumuşak gücü destekleyen söylemleri diplomasi gücünün arttığını ve statükoya karşı yeni bir gücün yükselişe geçtiğini göstermektedir. Çin'in uluslararası düzlem içerisinde artan gücünün meşru olabilmesi için ulusal politikalarının uluslararası politikalar ile uyumlu ve paralel bir şekilde ilerlemesi gerekmektedir. Çin, kısa vadeli olarak yürüttüğü politikalar ile uluslararası kurumlar ve örgütler içerisinde kendi çıkarlarını temsil ederken, uzun vadede Pekin Yönetimi'nin alternatif bir sistem kurması ve ya mevcut düzeni reform etmeye yönelik stratejileri henüz netlik kazanmamıştır.

7. SONUÇ

21.yy.'da Batı hegemonyasında yaşanan askeri operasyonlar, ekonomik krizler ve meşru yönetim algısında ki belirsizlik içe dönük politikaların ön plana çıkmasına ve küresel yönetim üzerindeki sorunların arka plana atılmasına yol açmıştır. ABD hegemonyasının inşasında büyük öneme sahip olan normatif değerlerin yerini çıkar odaklı güç politikalarının yer almaya başlaması, ABD'nin küresel yönetim üzerinde rol model olma görevini zamanla kaybetmesini tetiklemiştir.

ABD'nin transatlantik ilişkilerinde yaşanan güvenlik temelli kriz, Çin'in AB ülkeleri ile ikili ilişkilerini yürütmesi noktasında bir fırsat niteliği oluşturmaktadır. Çin'in böl ve yönet politikaları karşısında artan ikili ilişkileri, Kuşak ve Yol Projesi kapsamında yürüttüğü çok yönlü yayılmacı politikaları, 5G teknolojisi ile yürüttüğü Ar-ge çalışmaları ve son zamanlarda pandemi nedeniyle artan insani müdahale diplomasisi sistem içerisindeki güç ağını yeni müttefikler kazanarak genişletmesine yol açmıştır. ABD gücünün sistem içerisinde düşüşü rakip güç olan Çin'in yükselmesine ve uluslararası sistemdeki dengelerin yeniden tanımlanmasına yol açmıştır. Çok kutuplu uluslararası sistem içerisinde etkili olan Çin, uluslararası sistem içerisinde yürüttüğü rasyonel dış politikasını maddi yetenekler, kurumlar ve fikirler çerçevesinde Gramsciyan kuramın benimsediği ilkelere uygun olarak yürütmektedir. Çin'in uluslararası sistem içerisinde artan inşa edici rolü, yükselen güçler arasındaki ayrıcalıklı konumu ve diğer devletler tarafından gördüğü destek sistem içerisinde ki gücünün her geçen gün arttırmasına yol açmaktadır. Çin'in meşruiyet çalışmaları doğrultusunda artan yatırımları, dünya görüşü üretebilme kapasitesi ve uluslararası diplomaside ki artan yetkileri uluslararası yapıdaki düzen inşa edici rolüne büyük katkı sağlamaktadır. Çin'in uluslararası

sistem içerisinde uluslararası kurumlar ile beraber yürüttüğü işbirlikçi, katılımcı ve yapıcı politikaları küresel g olmasına katkı sağlamaktadır.

Neo-Gramisiyan kuram çerçevesinde, Çin uluslararası sistem içerisindeki ekonomik güç(alt yapı) ve ya maddi yeteneklerini arttırmaya çalışırken uluslararası toplum içerisinde sosyalleşme sürecine katılarak diyalog geliştirmeye, işbirliği ağları inşa etmeye ve çeşitli kurumlar içerisinde katılımcı rol üstlenme (st yapı) büyük önem vermektedir. Çin dış politikasında alınan kararların uluslararası toplum içerisinde kolayca kabul görmesi Çin'in sistem içerisindeki meşruiyetini arttırırken uluslararası statüsünün güçlenmesine de önemli katkı sağlamaktadır. Çin'in, uluslararası sisteme uyum sağlama çabası, diyaloga açık ve uzlaşmacı tavrı sistemin devletler üzerindeki dönüştürücü etkisine karşı sağlam bir duruş sergilediğini göstermektedir. Çin, uluslararası kurumlara aktif katılımı, finansal gücü ve yumuşak güç diplomasisinin çok ötesinde büyüyen ulusal gücünün uluslararası etkinliğe dönüştürülmesinde 'akıllı g' gibi hareket ederek, yükselen güçler arasında ayrıcalıklı bir yer edinmiştir (Tüter, 2018: 378)

Çin'in g arttırma yolunda devam eden çok yönlü eğilimi, gelişen ekonomisi, artan bölgesel oluşumları ve yürüttüğü dış yardım/yatırım politikaları mevcut g karşısında ikame g olarak ilerlemesine yol açmaktadır. Çin sistem içerisinde kabul görmek ve yükselen güçler karşısında konumunu her geçen gün arttırmak adına "değer" prensibi çerçevesinde bir dış politika yürütmektedir. Çin, uluslararası yapı içerisinde bölgesel işbirliği modellerine yönelerek küresel dengelerin yeniden tanımlanmasını sağlamıştır. Uluslararası sistem içerisinde Çin'in rolü tanımlanırken statkocumu yoksa revizyonist mi olduğu konusunda yapılan tartışmalarda küresel değerlere olan bağlılığı, komşularıyla olan sınır anlaşmazlıklarını barışçıl yollarla zme kavuşturması uluslararası ticaret ve silahsızlanma rejimini kabul edişi ve uluslararası kurumlarla çalışmalarındaki uyuma dikkat çekenler, bu ülkenin statkoculuğuna vurgu yapmaktadır (Johnstone,2003: 5-56)

Neo-Gramsiyan perspektiften yaklaşıldığında bir aktörün hegemon haline gelebilmesi için hem ekonomik hem de politik olarak bir g merkezine dönüşmesi ve ekonomik ve politik değerlerini kurguladığı uluslararası örgütler aracılığıyla tüm dünyaya yayarak, meşrulaştırması gerekmektedir (Kurt,2018: 69). HC'nin sürekli olarak arz eden büyümesinin tetiklediği ekonomik gücünün büyük oranda dışarıdan finanse edilen bir ihracat ekonomisine dayanması ekonomik büyümenin belirsizliğini ve kırılganlığını ortaya koymaktadır. Neo Gramisiyan kurama göre, küresel hegemonyal düzenin oluşumunda ekonomik alt yapıya uygun sosyo-kültürel bir st yapının oluşması da gerekmektedir. Çin'in her ne kadar ahlaki unsurları ön plana çıkartan bir dış politika yürütmesi, barışçıl yükseliş modeline uygun bir çizgiden ilerlemesi ve Konfcysclğ devlet politikası olarak yrtse de Çin'in otoriter yapısı, Sincan-Uygur zerk bölgesinde devam eden şiddet temelli yaklaşımı, Güney Çin Denizi ve Tayvan'da artan kışkırtıcı faaliyetleri ve ülke içi devam eden insan hakları ihlalleri uluslararası prestijini olumsuz yönde etkilemeye devam etmektedir. Çin'in hegemon bir g olabilmesi için ekonomik, askeri, siyasi ve kültürel gücünü paralel oranda arttırması, sahip olduğu akıllı g politikalarını hem ulusal hem de uluslararası düzlemde aynı oranda meşrulaştırması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Asia Briefing Ltd, China FDI Growth by Sectors. Erişim Kaynağı: <https://www.china-briefing.com/news/chinas-fdi-inflow-surge-in-q1-2021-an-explainer/>

AA.100.Yıl.(2018).Çin'in Latin Amerika Politikası, Karmaşık Gerçekçilik.Erişim Kaynağı: <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/cin-in-latin-amerika-politikasi-karmasik-gercekcilik/1285213>

AA News.(2021). Kovid 19 gölgesinde Konfüçyüs Enstitülerinin Akibeti,2021. Erişim Kaynağı: <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/kovid-19-golgesinde-konfucyus-enstitulerinin-akibeti/1839803>

Aydilek, Emre.(2015).Antonia Gramsci'nin Marksist Düşünceye Katkıları,Selçuk Üniversitesi, *Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*.Sayı :9.

ABD Ulusal İstihbarat Konseyi,(2008). UN Global Trends 2025: A Transformed World ABD.

BBC News. (2020).ABD-Çin ilişkileri: Erişim Kaynağı: <https://t24.com.tr/haber/abd-cin-iliskileri-iki-super-guc-ayni-hat-uzerinde-giden-iki-trene-benziyor,930883>

Ceic Data,(2020).United States Foreign Direct Investment Bureau of, Economic Analysis, <https://www.ceicdata.com/en/indicator/united-states/foreign-direct-investment>

Çiftçi,K.(2009).Soğuk Savaş sonrasında ABD Rıza'ya Dayalı Hegemonya'dan İmparatorluk Düzenine, *Zonguldak Karaelmas University Journal of Social Sciences*. Vol. 5 Issue 10.

Çıktak E.ve Şen, O.(2014).Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Teorik derlemeler, *Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi*.

Duverger,M. (2002). Siyaset Sosyolojisi. (Çev. Ş. Tekeli), İstanbul: *Varlık Yayınları*.

Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü (DFMÖ), 2020. Erişim Kaynağı: <https://tr.sputniknews.com/ekonomi/202103041043948575-huawei-ve-cin-2020-yilinin-patent-liderleri-oldu/>

Demirtepe,T. ve Özertem,H.(2013).Yükselen Tehdit Algısı Karşısında Çin'in Yumuşak Güç Siyaseti, Politikalar ve Sınırlılıkları, *Bilgi Yayınları*, Sayı 65.

Dedekoca, A.E.(2011).ABD-Çin ilişkilerinin Ekonomi-Politigi ve Yenedünya Düzeni Oluşumuna Katkıları, Kadir Has Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.

Dünya News,(2021).Erişim Kaynağı: <https://www.dunya.com/kuresel-ekonomi/cinin-ar-ge-harcamaları-372-milyar-dolara-ulasti-haberi-612628>

Ergenç,C.(2014).Uluslararası İlişkilere Giriş, (Çev.Şaban Kardaş ve Ali Balcı:) 2015, Çin'in Yükselişi, İstanbul,4.Basım.

Egan, Daniel,(2001).The Limits of Internationalization: A Neo-Gramscian Analysis of the Multilateral Agreement on Investment", *Critical Sociology*, Cilt 27, No 3, s. 76-77.

EİA,(2020).U.S. Energy Information Administration. <https://www.eia.gov/international/overview/country/CHN>.

Foreing Direct Investment,(2021). Invest in China, Erişim Sayfası: <http://www.fdi.gov.cn>

Fukuyama, F. (2003). The End of History 20 years Later New Perspectives Quartely, 31-39.

Gilpin,R.(1984).War and Change in World Politics.*Cambridge University Press*.

Gale, F.(1998). Cave ‘cave! Hic dragones’: a neo-Gramscain Deconstruction and Reconstruction of International Regime Theory. *Review of International Political Economy*, 5 (2).

Gramsci, A.(1971).Selection From The Prison Notebooks, Q. Hoare ve G.N. Smith, (Edt. /Çev.), London: *Lawrence and Wishart*

Gramsci, A (2007).Hapishane Defterleri: Felsefe ve Politika Sorunları – seçmeler. (Çev. A. Cemgil). İstanbul: *Belge Yayınları*.

Gramsci, A.(2014).Hapishane defterleri. (A. Cemgil Çev.) İstanbul: *Belge Yayınları*

Gilpin, R. (1999).War and Change in World Politics, Cambridge: *Cambridge University Press*.

Gilpin, R. (2011).Uluslararası ilişkilerin Ekonomi Politikği, Ankara, *Kripto Yayınları*.

Kaymak,M.(2016).Hegemonya Tartışmaları Işığında 19.Yüzyıl İngiliz ve 20. Yüzyıl Amerikan Hegemonyaları, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 34, Sayı 1.

Karacasulu, N.(2009).Hegemonik Düzen Tartışmaları’’ Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Cilt: 11, Sayı:4.

Kurt,S.(2019).Neo-Gramşiyen Perspektiften Çin Halk Cumhuriyeti’nin Küresel Hegemonya Durumuna İlişkin Eko-Politik Bir Değerlendirme’’, *Journal of Political Sciences*.

Koçakoğlu,A.(2020). Kuşak ve Yol Bağlamında Çin’i Anlamak, *Truva Yayınları*.

Kamali-Chirani ve Khalid, (2020).2019 Soft Power 30 Index.

Kocamaz, Sinem(2020). Batı’nın Yeniden İnşa Etmenin Zorluğu Üzerine, *Panorama Dergisi*.

Kindleberger. C.(1973). An Explanation of the 1929 Depression The World in Depression, 1929-1939, Berkeley, *University of California Press*.

Lahtinen,A.(2015). China’s soft power: challenges of confucianism and confucius institutes, *Journal of Comparative Asian Development*. 14(2), <https://doi.org/10.1080/15339114.2015.1059055>

Michael C. ve Stephen D.(1989).Hegemonic Stability Theory: An Empirical Assessment, *Review of International Studies*, 15.

Made for Minds, Deutsche Welle Türkçe, 2018. <https://www.dw.com/tr/abd-bm-insan-haklar%C4%B1-konsejinden-%C3%A7ekildi/a-44301477>

Murphy, Craig N.(1998).Understanding IR:Understanding Gramsci", *Review of International Studies*, Cilt 24.

Mearsheimer. J.(2005).An offensive realist between geopolitics and power, *Journal of International Relations and Development* volume, 381-408.

National Security Report of USA Archive,1991. <https://nssarchive.us/>

Nye,J.(2005).Soft Power, *Foreign Policy*, No 80, 1990b: 166; Joseph Nye, Yumuşak Güç, Dünya Siyasetinde Başarımın Yolu,çev.R.İ.Aydın ,Ankara, *Elips Kitap*.1.Baskı.

Nye and Welch.(2010),Understanding Global Conflict and Cooperation, Pearson Education

Iain Johnston,A.(2003) Is China a Status Quo Power, *International Security*, vol.27.

NATO 2030, (2020). United for a New Era, https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2020/12/pdf/201201-Reflection-Group-Final-Report-Uni.pdf. (Erişim Tarihi: 25.11.2020.)

Office of the United States Trade Representatives (2020).<https://ustr.gov/countries-regions/europe-middle-east/europe/european-union>

Öniş, Z. ve Kutlay, M.(2020).Otoriter Kapitalizmin Yükselişi: Değişen Küresel Dengeler ve Demokrasinin Geleceği Üzerine'', *İktisat ve Toplum Dergisi*, Ekim,(120).

Özen, Ç.(2005).Neogramşiyen Hegemonya Yaklaşımı Çerçevesinde Güç ve Global Finans: Pax Britannica'daki Büyük Dönüşüm, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, s.3-31.

Pew Research Center, 2019.

Portelli, Hughes (1982), Gramsci ve Tarihsel Blok , Ankara, *Savaş Yayınları*.

Rosenau,J.N.(1990).Turbulence in World Politics,*Princeton University Press*.

Suzuki,S.(2010). The Myth and reality of China's 'soft power, Ed. I.Parmar and M. Cox, Soft power and US Foreign policy: Theoretical, historical and contemporary perspectives New York: *Routledge Press*.

Statista, 2020.

Sandıklı,A.(2013). Geleceğin Süper Gücü Çin, China: Future's Super Power, *Bilge Strateji*, 2013.

Şener,B.(2014).Uluslararası İlişkilerde Hegemonya Olgusu ve ABD Hegemonyasının Siyasal ve Kültürel Kaynağı: "Amerikan İstisnacılığı "ya da "Açık Kaçınılmaz Yazgı", *International Journal of Social Science*, 405-420.

Şişman, Deniz.(2020).Çin'in Küreselleşme İçerisindeki Rolü:Yeni Bir Hegemon mu? *Journal of Life Economics*.

Thomas V.Kanthak J.F. Kristin, Ingersoll D.ve Robert S. (2005). Resistance to Hegemony within the Core, Matthew B. Ridgway Center for International Security Studies, *University of Pittsburgh*.

TRT.(2021).Yükselen Kıta Afrikasında Güç Mücadelesi. <https://www.trthaber.com/haber/dunya/yukselen-kita-afrikada-guc-mucadelesi-cin-549983.html>

Tekir,O. ve Tekir,N.(2018).The Impact of the New Silk Road Project on the Global System as an Economic and Political Instrument, *Sosyo-Ekonomi Dergisi*.

Tüter,M.(2018).Çin Gücü, Statükoya Karşı Yeni Güç Arayışları, *Kopernik Yayınları*

Türker,H.(2019). Yeni Soğuk Savaşa Doğru, Yükselen Çin, ABD ve NATO, *Cinius Yayınları*

UNCTAD,(2020).Chances in 2020 FDI Inflows for selected top 2019 recipient economies. <https://unctad.org/news/global-foreign-direct-investment-fell-42-2020-outlook-remains-weak>

United Nations,(2015).China's Power to Charge for Common Development of Mankind people.com.cn, Sept 29, 2015, <http://cpc.people.com.cn/xuexi/n/2015/0929/c385474-27646713.html>

Wallerstein,I.(2003).Amerikan Gücünün Gerileyişi, Kaotik Bir dünyada ABD, *Metis Yayınları*.

Wallerstein, I.(1983).The three instances of hegemony in the history of the capitalist world-economy. *International Journal of Comparative Sociology*, 24(1-2), 100-108.

World Bank.(2021). GDP Year on Change, 2007-2020.

Z. Hu, D. Ji.(2012). Ambiguities in communicating with the world: the ‘Going-out’ policy of China’s media and its multilayered contexts, *Chinese journal of communication*, Vol. 5, No. 1.

EGE STRATEJİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

EGE STRATEGIC
RESEARCH
JOURNAL

STRATEJİK YÖN FARKINDALIĞININ KURUMSAL EVET ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

THE EFFECT OF STRATEGIC DIRECTION AWARENESS ON ORGANIZATIONAL
YES

Yunus Emre TAŞGİT*
Öznur ŞAMANDAR**
Merve TAŞKIN***

Öz

Bu araştırmanın amacı, çalışanların “kurumsal evet” davranışları üzerinde “stratejik yön farkındalığı” düzeylerinin etkisini incelemektir. Araştırmada nicel araştırma yöntemi kullanılmış, veriler yüz yüze ve online anket tekniği ile elde edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre; çalışanların stratejik yön farkındalığı ile kurumsal evet davranışları arasında genel anlamda orta düzeyde pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Spesifik anlamda ise stratejik anlamda genel farkındalık düzeyi, motive etme & ilişki kurma ve ödünleşme davranışı ile nispeten daha fazla ilişkiliyken kritik farkındalık düzeyi, sıkı taraftar olma ile daha fazla ilişkilidir. Dolayısıyla çalışanların stratejik yön farkındalık düzeyindeki artışın kurumsal evet davranışının güçlenmesinde önemli bir yordayıcı olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: *Stratejik Yön Farkındalığı, Kurumsal Evet, Motive Etme - İlişki Kurma, Ödünleşme, Sıkı Taraftar Olma*

Abstract

The purpose of this study is to examine the effect of “strategic direction awareness” levels on the “organizational yes” behavior of employees. Quantitative research method was used and data were obtained by face to face and online survey technique in the research. According to the research results; a moderately positive relationship was determined between the strategic direction awareness of employees and organizational yes behavior. Specifically, the level of general awareness in the strategic sense is relatively more associated with motivating-engaging and compromising behavior, while the level of critical awareness is more associated with tight adherence.

Keywords: *Strategic Direction Awareness, Organizational Yes, Motivating-Engaging, Compromising, Tight Adherence*

---

*.Doç.Dr. Düzce Üniversitesi İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü. yunusemretasgit@duzce.edu.tr , ORCID ID: 0000-0003-2176-1733

** Doktora Öğrencisi. Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme A.B.D oznursamandarr@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-3155-3965

*** Bağımsız Araştırmacı. merve.taskin93@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-2122-9109

1. GİRİŞ

Günümüzde kurumların sahip olabileceği en kritik kaynaklardan birisi olarak “kurumsal özellikleri benimsemiş, uyum ve sadakati yüksek çalışanlar” gösterilmektedir (DeCenzo, Robbins ve Verhulst, 2016). Bu kritik kaynağın nicelik ve niteliksel var oluş miktarı ve özellikleri, kurumsal performansa doğrudan yansımaktadır. Dolayısıyla kurumlar, entellektüel sermaye olarak kabul ettikleri bu kaynağı korumak ve geliştirmek için ciddi bir çaba içerisine girmektedirler (McConnachie, 1997).

Literatürde kurumların başarısına doğrudan katkıda bulunan çalışan davranışları ile ilgili çeşitli faktörler (hedef belirliliği, kararlara katılım, adalet algısı, iş tatmini, örgütsel kıvanç, bağlılık, vatandaşlık gibi) tartışılmaktadır (Uluğ, 2012; Çekmecelioğlu, ve Dinçel, 2013). Çalışanların “stratejik yön” farkındalığı ve “kurumsal evet” yönlü davranışının da bu faktörler arasında öne çıkan unsurlar arasında yer alması beklenmektedir. Stratejik yön farkındalığı, çalışanların kurumsal yöne rehberlik eden yol haritasını bilme durumu ile ilgiliyken; kurumsal evet, çalışanların bu ilkeleri ve haritayı kabul etme ve benimseme düzeyi ile ilgilidir.

Literatür incelendiğinde genelde yapılan araştırmaların, çalışanların kurumsal ilkeleri ve yön haritasını bildiği varsayımından hareketle gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu araştırmada ise böyle bir varsayımın varlığı ve düzeyi ile ilgili durum tespiti yapılarak çalışan davranışlarına yansımaları inceleme konusu edilmektedir. Dolayısıyla yürütülen araştırmanın literatüre en temel düzeyde, orijinal nitelikte bulgular sunduğu savunulabilir. Ayrıca literatürde stratejik yön farkındalığı ve kurumsal evet konularıyla ilgili halihazırda içerik ve kapsam itibarıyla yönlendirici nitelikte yeterli düzeyde çalışmaların olmaması bu araştırmayı öncü çalışmalar sınıfına dahil edebilecek durumdadır.

Çalışanların örgütsel uyum ve sadakatının artırılması noktasında ekonomik, sosyolojik ve psikolojik birçok motivasyonel unsurdan bahsedilebilir (Adedeji, 2018). Bu araştırma kapsamında dikkate alınan unsur, daha çok psikolojik temeli olan “çalışanların bilişsel farkındalık durumu” ile ilgili yansımaları içermektedir. Araştırmanın temel varsayımı “eğer en üst kademedeki en alt kademeye kadar örgütün bünyesinde yer alan tüm üyeler kurumun stratejileri, vizyonu, misyonu, amaçları/hedefleri ve değerlerinin farkında olur (bilir), kabul eder ve gerçekleştirebilmek için gerekli çabayı gösterirlerse kurumun birlikte hareket etme yeteneğine önemli ölçüde katkı yapabileceklerdir” şeklinde kurgulanmıştır. Diğer taraftan kurumların stratejik yönlerinin ne kadar farkında oldukları, örgüt üyelerinin stratejik yönü ne oranda bildikleri, kabul ettikleri ve bunu gerçekleştirmek için kurumsal evet anlamında ne tür tepkiler verdikleri bu çalışmada cevabı aranan sorular olarak ele alınmaktadır. Bu doğrultuda “çalışanların stratejik yön farkındalıklarının kurumsal evet davranışları üzerindeki etkisi nedir?” genel sorusu araştırmanın problemini oluşturmaktadır.

Araştırmada öncelikle literatür taraması başlığı altında kurumsal evet ve stratejik yön farkındalığı konuları tanımlayıcı bakış açısıyla ele alınmıştır. Daha sonra yöntem bölümü altında araştırmanın örneklem gurubu, veri toplama araç ve yöntemi paylaşılmıştır. Sonrasında veri analizi sonucunda elde edilen betimleyici istatistikler ve keşifsel bulgular (faktör analizi, korelasyon ve regresyon analizleri) sunulmuştur. Sonuç kısmında ise bulguların literatür ve uygulama açısından yorumlanmasına ve önerilere yer verilmiştir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

2. 1. Kurumsal Evet

Kurumsal evet, çalışanların kurumsal amaçlara kendilerini adadıkları, amacı gerçekleştirme konusunda yapılması gereken her türlü değişikliğe gönüllü oldukları, “bunu yapacağız veya yapmanın bir yolunu bulacağız” şeklinde odaklanma (inatçılık) yönlü refleks sergiledikleri bir davranış biçimini ifade etmektedir (Kirby ve Stewart, 2007). Böyle bir atmosferin oluşturulması kurumsal anlamda bir takım kurallar, normlar, değerler ve beklentilerin oluşturulması ile mümkündür. Bu unsurların doğru bir şekilde oluşturulmamış olması çalışanların kendilerini endişeli, karmaşık ve kararsız hissetmelerine sebep olurken, kabul edilebilir ve uygulanabilir nitelikte olması belirsizliğin ortadan kalkmasına, uyum sorununun aşılmasına ve örgütsel amaçların gerçekleşmesine yardımcı olmaktadır (Marcourse vd., 2014: 70). Böylelikle kurumsal hedefleri gerçekleştirme gayesine sahip, üyelerinin birbirlerini bir şekilde tamamladıkları ve karşılıklı olarak sorumluluk hissettikleri çalışanlardan oluşan örgütler (Ferrell vd., 2017: 151) başka bir ifadeyle güçlü örgütler ortaya çıkmaktadır. Bu örgütlerde çalışanların kuruma adanmışlıkları ve yaptıkları işlere yönelik motivasyonları yüksek, kuruma bağlılıkları oldukça güçlüdür (Riggio, 2018: 217). Bu değerlendirmeler neticesinde kurumsal evet; çalışanların kuruma yönelik pozitif algı geliştirmeleri, kurumu sahiplenmeleri, kuruma uyum sağlamaları ve kuruma bağlılık-sadakat göstermeleri şeklinde tanımlanabilir.

Elsbach’a göre (2003: 299) çalışanların kuruma yönelik algısı; kurumsal imaj, itibar ve kimlik yönlü şekillenmektedir. Kurumsal imaj, bireyin örgüt içindeki diğer kişilere olan inancını ve bu inancın yönünü belirtirken (Dutton ve Dukerich, 1991: 520 ; Riordan vd., 1997: 406), kurumsal itibar; örgütsel çıktı ve davranışların ön plana çıkan görünürlüğüne ilişkin farkındalık ve tüm kuruma atfedilen –iyilik, çekicilik, uygunluk vb.- kabul görmüş algıları ifade etmektedir (Lange vd., 2011: 155). Kurumsal kimlik ise, kurumun kendini diğerlerinden farklılaştırdığı isim, logo, personel üniformaları gibi unsurlardan (Güzelcik Ural, 2006: 137) kurumun ritüelleri, inançları, efsaneleri, değerleri, anlamları, normları ve dili aracılığıyla yaşatmaya çalıştığı (Marcourse, 2016: 106) özdeşleştirici özellikleri kapsamaktadır.

Çalışanın kurumu sahiplenme -psikolojik sahiplenme- olgusu bireyin kurum içerisindeki bir takım nesnelere kendininmiş gibi sahiplenme veya kurum hedefinin bir parçası olma gayesi (Pierce vd., 2003: 5) şeklinde ifade edilmektedir. Böyle bir durumda kişi yasal herhangi bir sahipliğe ihtiyaç duymamakta (Mayhew vd., 2007: 477) adeta kendi zihninde ve kendi duyguları neticesinde bir sahiplenme oluşmakta (Kalyoncuoğlu, 2018: 977), hedeflerle çok yoğun psikolojik bir bağ kurmaktadır (Ökten, 2015: 117). Bu bağlılık iş odaklı veya örgüt odaklı psikolojik sahiplenme şeklinde ortaya çıkmaktadır. Örgüt odaklı psikolojik sahiplenme, çalışanın bir bütün olarak kuruluşla bağlantılı olan psikolojik duygularını ifade ederken, iş odaklı psikolojik sahiplenme ise çalışanın kendi yaptığı şahsi işlere karşı hissettiği duyguları yansıtmaktadır (Mayhew vd., 2007: 478).

Hem çalışanlar hem de kurum açısından çok kritik bir koşul olarak kabul edilen kurum ve çalışanlar arasındaki uyum (Gutierrez vd., 2012: 1604) ise bireyin kişisel özellikleri ile çalıştığı iş çevresinin niteliklerinin uygunluğu şeklinde ifade edilmektedir (Lindholm, 2003: 127). Çalışanın “grup normlarına bağlanma süreci” (Riggio, 2018: 314-315) ve “kişinin sosyal farkındalık edinme ve örgütsel bir rol üstlenme süreci” (Van Maanen ve Schein, 1979:

3) olarak ele alınmaktadır. Uyum davranışı, düzen ve birliğin, istikrar ve tutarlılığın oluşum ve devam etmesine katkı sağlarken uyumsuzluk grup baskısını ve çatışmayı ortaya çıkarmaktadır (Riggio, 2018: 314-315; Pech, 2001: 559). Çalışanların uyum davranışları genelde çalışanın mesleğiyle uyumu, işiyle uyumu, kurum yapısıyla uyumu ve çalışma arkadaşlarıyla uyumu şeklinde dört farklı boyutta değerlendirilmektedir (Lindholm, 2003: 128). Nowday ve arkadaşları (1979: 226) grup bağlılığını 3 şekilde karakterize etmektedir; a) örgüt amaçlarına güçlü inanç ve kabul, b) örgüt adına çaba gösterme, gönüllülük ve c) örgütün bir üyesi olarak kalmak için güçlü bir istek (sadaikat). Genel olarak bağlılığın performans üzerinde etkisi görülmekle beraber; bunun tam tersi olarak kurumsal bağlılığa sebep olan şeyin aslında performans olduğu da düşünülmektedir (Mullen ve Copper, 1994). Demircan Çakar ve Ceylan'a göre (2005: 63-64) çalışanların örgütün değer ve amaçlarına olan inanç ve bağlılığı artış eğilimi gösterdikçe çalışanlar örgütü terk etme konusunda ahlaki sorumluluk hissetmekte ve hissedilen bu sorumluluk derecesiyle örgütün değer ve amaçlarına olan inanç ve bağlılığın derecesi paralellik göstermektedir. Dolayısıyla bir çalışanın kuruma yönelik bu özelliklere ilişkin algısı pozitif yönlü bir eğilim sergiliyorsa, o çalışandan kurumsal süreçlere daha aktif katılım sağlaması beklenebilir. Buraya kadar yapılan tartışmalar dikkate alınarak bu araştırmada kurumsal evet, çalışanların kurumsal amaç-hedef, misyon-vizyon, değer-inanç, ilke ve politikaları kabul etme ve benimseme durumlarını açıklayacak; motive etme-ilişki kurma, ödünleşme ve sıkı taraftar olma şeklinde üç boyutlu bir olgu olarak tanımlanmaktadır.

2. 2. Stratejik Yön Farkındalığı

Stratejik yön farkındalığı, kurumun üstün performans sergilemek ve bunu sürdürülebilir kılmak için gerçekleştirdiği uygun davranışlara ilişkin stratejik doğrultuları yansıtmaktadır (Gatignon ve Xüerebh, 1997: 3). Diğer bir ifadeyle stratejik yön farkındalığı; uzun vadeli rekabet üstünlüğü kazanmak amacıyla değerleri, inançları, normları temel alan ve stratejiye uygun davranışların oluşturulmasına yardım eden davranışsal eğilimler olarak tanımlanmaktadır (Şensözlü, 2015: 60).

Literatürde stratejik yön farkındalığının kurumsal sonuçlar üzerindeki etkilerine yönelik önemli araştırmalar bulunmaktadır. Örneğin; Berry (1996) tarafından yürütülen araştırmada stratejik farkındalığının, firmanın uzun vadeli başarılarının kritik belirleyicisi olduğu sonucuna varılmıştır. Çıkmak (2012), işletmelerde stratejik yönetim sürecinin yeniden incelenmesi ve yeniden yapılandırılmasını konu aldığı çalışmasında, stratejik farkındalığın sağlanabilmesi için kritik öneme sahip olan vizyon ve misyonun çalışanlar tarafından tam olarak benimsenemediğini saptamıştır. Karakaya ve Gürel (2015), işletmelerdeki stratejik yönelimi konu alan çalışmalarında, stratejik farkındalığın gerçekleştirilmesi konusunda vizyon kavramının ön plana çıktığını, ardından misyonun, amaçların ve hedeflerin de etkili olduğunu saptamışlardır. Konuya ilişkin literatürdeki araştırmalarda stratejik yönü oluşturan/şekillendiren stratejik yönetim sürecinin başlangıç noktaları olarak; kurumun amaç-hedef, strateji, vizyon-misyon, değerler gibi temel yönlendirici mekanizmalar tartışılmaktadır (Oghojafor vd., 2011). Stratejik yön farkındalığı, çalışanların kurumsal yöne rehberlik eden bu temel yönlendirici mekanizmaları (yol haritasını) bilme durumu ile ilgilidir. Farkındalığın derecesi bilme derecesiyle yakından ilişkilidir. Yol haritasına ilişkin genel anlamda bir

farkındalığa sahip çalışan ile yol haritasının ayrıntılarına ve kritik noktalarına hâkim bir çalışanın davranışları arasında farklılık olması beklenmektedir.

Amaçlar, bir kurumun ana misyonlarını gerçekleştirmeye ulaşmak istediği neticelerdir (Porter, 2004; 44). Gelecekteki bir durumu veya mevcut durumda gerçekleştirilen bir takım uğraşların sonucunu temsil etmektedirler (Kazmi, 2002; 76). Amaçlar, g ya da kaynakların hangi yöne doğru harekete geçirileceğine ilişkin tercihleri tanımlar (Sucu, 2010: 66), ölçülebilir nitelikte ve zaman boyutludur (etin, 2005: 98). Hedefler ise amaçlara oranla daha net ifadelerle belirtilebilmekte ve zaman bakımından sınırlı bir süreyi kapsamakta, amaçlara nasıl ulaşabileceğini açıklayan sonuçlardan oluşmaktadır (Schermerhom, 1996). Amaç ve hedeflerin yararlı bir yönetim aracı olabilmesi için gelişiminin nasıl ölçüleceğini kapsayarak gerçekçi ve ulaşılabilir olmaları gerekmektedir (Efil, 2010: 285). Aksi taktirde çalışanları motive ederek onların performansını arttırmak yerine onları umutsuzluğa sürükleyerek motivasyonlarının düşmesine, başarısızlık ve yetersizlik hissine kapılmalarına neden olabilmektedir. Çalışanlarda amaç-hedef farkındalığının oluşması; kurumda nelerin yapılmak istendiği, niçin yapılmak istendiği ve gerçekleşmesi durumunda ulaşılacak sonuçlara ilişkin daha bilinçli hareketliliği ve motivasyonu doğuracaktır.

Geleceğe dönük olarak sürdürülebilir değer oluşturma eylemi olarak kabul edilen strateji (Kapaln ve Norton, 2014: 28); kurumun gelecekteki temel istikametini, amaçlarını, hedeflerini ve kaynaklarını konu almakta, aynı zamanda faaliyette bulunan çevreyle etkileşimini de kapsamaktadır (Lynch, 2003: 5). Belirlenen bu amaç ve hedeflere hangi araçlarla, nasıl ulaşılacağını göstererek örgütün içinde bulunduğu durumu analiz etmekte, rgt yeleri arasından amaçlara ulaşmak için kimin hangi araçları nasıl kullanacağını belirlemektedir (Andrews, 1971: 26). Bir örgütün rakiplerine karşı rekabetçi üstünlük sağlaması, örgütün kendisini rakiplerinden farklılaştıracak bir strateji geliştirmesi ve bu stratejiyi uygulayabilmesi ile mümkündür (Hurst, 2000: 50). Etkili bir strateji uygulaması, kuruluş üyelerinin mevcut stratejilerin içeriği hakkında açık ve ortak bir kanıya varmalarına dayanmaktadır (Al-Khatib ve Salih, 2018: 12). Çalışanlarda strateji farkındalığının oluşması: kurumun temel istikametine yönelik eylem birliğinin sağlanmasına ve yn karmaşasının ortadan kalkmasına ve üstün performans için uygun davranış profillerinin ortaya çıkmasına imkân tanyacaktır (Gatignon ve Xuerebh, 1997: 3).

Vizyon ise örgütün ulaşmak istediği mevcut konumundan daha iyi, daha başarılı, gerçekçi, güvenilir ve çekici geleceğini kapsamaktadır (Awamleh ve Gardner, 1999: 346). Böylece ngrlen geleceği işaret ederken bir rehber görevi görerek örgütün srekliiliğini korumakta ve onu ayakta tutmaktadır (James ve Jerri, 1996: 66). Misyon ise örgütün faaliyetlerini ve varlık sebebini, nihai amaçlarını, rakiplerinden farklı yanlarını, neden tercih edilmesi gerektiğini açık ve net bir şekilde belirtir (Lamba, 2014: 85) ve vizyona oranla öncelik olarak organizasyonun mevcut sorunlarına yönelik tepkilerine ve yanıtlarına odaklanmaktadır (Steiss, 2003: 64). “Ne için varız?”, “Amacımız nedir?”, “Neyi başarmayı istiyoruz?” gibi temel sorulara cevap aramaktadır (Gharleghi vd., 2011: 118). Çalışanlarda vizyon farkındalığının oluşması: kurumun gelecekteki potansiyel görüntüsüne dair somut bir fikrin oluşmasına, canlı çekici bir resim belirmesine neden olduğu için motive olmuş davranışı ortaya çıkaracaktır. Misyon farkındalığının oluşması ise ortak kimlik olgusunun oluşumuna katkı yaparak günlük çalışmaları kuruluşun amacına bağlayan birleştirici bir aracı görevi

görecektir (Lim, Cho ve Curry, 2008: 25) ve performans odaklı davranış biçimlerini özendirir.

Kurumsal değerler, bir örgütün güvenli şekilde yaşamını sürdürebilmesi için örgüt çalışanları tarafından paylaşılan düşünme ve davranış tarzını, olaylar karşısındaki tepkilerini belirleyen, örgütün bünyesinde barındırdığı özelliklerden oluşmaktadır (Rue ve Byars, 1995; 64). Değerler, bir örgütün gerekli ve kalıcı ilkeleridir (Collins ve Porras, 1999; 51). Çalışanlara güç ve enerji vermekte (Akdemir ve Yılmaz, 2005; 40) ve çalışanların inandığı olguları, önemseydiği ilkeleri ve önceliklerini kapsamaktadır (Dinçer, 1998; 13). Çalışanların en iyi performansı sergileyebilmeleri için gerekli olan temel inançları belirleyerek çalışanları güdülemektedir (Steiner, 1989). Değer farkındalığının oluşmasıyla birlikte örgütün tüm kademesinde çalışanlar, kuruma ait vazgeçilemez ilkeleri ve öncelikleri öğrenmiş, kendisinden beklenenin farkına varmış ve davranış tarzını bu ilkelere göre geliştirmeye çalıştığı için ilke odaklı daha uyumlu davranışların sergilenmesi kolaylaşacaktır. Buraya kadar yapılan tartışmalar dikkate alınarak bu araştırmada stratejik yön farkındalığı; çalışanların kurumsal yöne rehberlik eden yol haritasını (kurumsal amaç-hedef, misyon-vizyon, değer-inanç, ilke ve politikaları) bilme düzeyine ilişkin farkındalık durumunu açıklayacak, genel farkındalık ve kritik farkındalık olmak üzere iki boyutlu bir olgu olarak tanımlanmaktadır.

3. YÖNTEM

Araştırmada değişkenler arasındaki ilişki ve etki düzeylerini incelemek amaçlandığı için nicel araştırma yöntemlerinden korelasyonel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Araştırma deseni olarak ilişki tarama modeli şeklinde ele alınan bu araştırma; bilgi elde etme süreci itibarıyla nicel; kullanılan verilerin özelliğine göre birincil, veri toplama tekniği ve zamanına göre ampirik ve kesitsel (anlık) veriler üzerinden yürütülmüştür.

3.1. Örneklem Grubu

Araştırmada, olasılığa dayalı olmayan örnekleme tekniklerinden Kolayda Örnekleme Tekniği kullanılmıştır. Araştırmacılar, araştırma konusu ile ilgisi olduğunu düşündükleri, kolayca ulaşabildikleri kamu kurumu ve özel sektör çalışanlarından veri toplamışlardır. Analizlerin yapılmasında istatistiksel açıdan sorun yaşamamak için örneklem büyüklüğünün anket formunda yer alan madde sayısının en az 5 katı olması gerektiğinden (Tavşancıl, 2002) hareketle en az 450 katılımcı sayısına ulaşma yönlü bir sınır belirlenerek veri toplama işlemi yürütülmüştür. Veri toplama süreci sonunda 306'sı kamu çalışanı, 186'sı özel sektör çalışanı olmak üzere toplam 492 katılımcıdan veri elde edilmiştir. Katılımcıların çoğunluğu erkeklerden oluşmakta ve yaş grubu itibarıyla 31 yaş ve üstü yaş grubunda yer almaktadır.

3.2. Veri Toplama Tekniği ve İşlemler

Araştırmada veri toplama tekniği olarak anket kullanılmıştır. Araştırma konusuyla ilgili gerekli literatür taraması yapıldıktan sonra araştırmanın hedef gruplarının yapısal özellikleri dikkate alınarak araştırmacılar tarafından madde yazım işlemi gerçekleştirilerek anket formu oluşturulmuştur. Bu kapsamda araştırmada bağımsız değişken olarak kurgulanan stratejik yön farkındalığı ile ilgili 15 madde, bağımlı değişken kurumsal evet ile ilgili 24 madde literatür ve gözleme dayalı olarak belirlenmiştir. Oluşturulan anket alanında uzmanlaşmış akademisyenler ile birlikte değerlendirilmiş ve öneriler doğrultusunda üzerinde bazı düzenlemeler yapılarak

anket formuna son hali verilmiştir. Katılımcılar ile ilgili demografik özellikleri belirlemek için kategorik ölçekler kullanılırken kurumsal evet ve stratejik yön farkındalığı değişkenleri ile ilgili özellikleri belirlemek için 5’li Likert Tipi ölçek kullanılmıştır. Hazırlanan ankete ilişkin etik kurul raporunun alınmasıyla birlikte 50 kişi üzerinden elde edilen verilerle pilot çalışma gerçekleştirilmiştir. Pilot çalışma için Cronbach's Alpha Katsayısı, Ortalama ve Standart Sapma skorları değerlendirilmiştir. Olumlu bulgular sonucunda veri toplama sürecini devam ettirmek ve tamamlamak için ilgili kişilere anketler yüz yüze anket ve e-posta yoluyla iletilmiş, ankete cevap verme konusundaki isteklilik gösteren kişilerden veriler toplanmıştır.

4. BULGULAR

Verilerin istatistiksel çözümlenmesinde SPSS 18 paket programı kullanılmıştır. Katılımcıların demografik özelliklerini incelemek için betimsel analizler yapılmıştır. Araştırma modelinin oluşturulması amacıyla “Stratejik Yön Farkındalığı” ve “Kurumsal Evet” değişkenleri ile ilgili ifadeler açımlayıcı (exploratory) faktör analizine tabi tutulmuştur. Değişkenler arasındaki ilişi ve etki ölçümleri için kolerasyon ve regresyon analizleri gerçekleştirilmiştir. Demografik özellikleri incelendiğinde erkeklerin oranını (%65.7) kadınlara oranla (%33.7) daha fazla olduğu görülmektedir. Yaş grubu itibariyle katılımcıların büyük bir çoğunluğu 31 yaş ve üstü yaş gruplarında (%68.1) yer almaktadır. Öğrenim düzeyi açısından lisans (%36.8) mezunu katılımcılar çoğunlukta görülürken yüksek lisans (%23.6) ve doktora (%25) mezunu katılımcıların oranı birbirine oldukça yakındır. Lise mezunu katılımcı sayısı (%13.8) düşük miktardadır. Kurumdaki çalışma süresi açısından katılımcılara çoğunlukla 11-20 yıl grubunda (%31.1) ve 6-10 yıl grubunda (%29.9) yer almaktadırlar. Kurumdaki pozisyonu itibariyle ise katılımcılar çoğunlukla yönetici olmayan çalışanlardan (%70.3) oluşmaktadır. Araştırma modelinin oluşturulması ve testi için önce çalışanların stratejik yön farkındalığı ve kurumsal evet davranışlarına yönelik açımlayıcı (keşifsel) faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Bulgulara ilişkin ayrıntılar Tablo 1 ve Tablo 2’de sunulmaktadır.

Tablo 1: Stratejik Yön Farkındalığı Faktör Analizi Sonuçları

Boyutlar	Stratejik Yön Farkındalığı	Faktör Yüğü	Açıklanan Varyans	Öz Değer
Kritik Farkındalık	Kurumun stratejisinin kritik noktalarını biliyorum.	,882	43,758	6,594
	Kurumun amaçlarının-hedeflerinin kritik noktalarının farkındayım.	,863		
	Kurumun vizyonunun kritik noktalarının farkındayım.	,846		
	Kurumun değerlerinin kritik noktalarını biliyorum.	,843		
	Kurumun misyonunun kritik noktalarının farkındayım.	,836		
Genel Farkındalık	Kurumun amaçları-hedefleri hakkında genel bir fikrim var.	,806	32,579	1,040
	Kurumun misyonuyla ilgili genel bir bilgim var.	,804		
	Kurumun stratejilerine genel olarak hâkimim.	,755		
	Kurumun değerlerini genel olarak biliyorum.	,746		
	Kurumun vizyonu hakkında genel olarak bilgim var.	,544		
Değerlendirme Kriterleri:				
Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) Measure of Sampling Adequacy: ,931. Approx. Chi-Square: 4481,999. Bartlett's Test of Sphericity: ,000. Extraction Method: Principal Component Analysis. Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization. Açıklanan Toplam Varyans: 76,337				

Literatürde veri setinin faktör analizine uygunluğu için KMO değerinin en az 0,50 ve Bartlett testi sonucu istatistiksel olarak anlamlı olması gerekmektedir. Tablo 1 incelendiğinde, çalışanların stratejik yön farkındalığını belirlemek için gerçekleştirilen faktör analizi sonucunda KMO değeri ve Bartlett testi sonuçlarının çok iyi düzeyde olduğu görülmektedir. Diğer taraftan varimax yönteminin kullanıldığı rotasyon sonucunda, düşük eşdeğerlik (communalities) gösteren ifadeler (0,45'nin altında olanlar) ve aynı zamanda birden fazla faktörde yüksek faktör yükü alan maddeler ölçekten çıkarılmıştır.

Bu doğrultuda analize alınan 15 maddeden; birden fazla faktörde yüksek faktör yükü veren (çakışan) 3 madde ve düşük eşdeğerlilik gösteren 2 madde yapıdan çıkarılmıştır. Geriye kalan 10 madde iki faktör altında toplanmıştır. Birinci faktörde yer alan maddeler çalışanların stratejik yön farkındalığı konusundaki unsurlara ilişkin kritik bilgi düzeyine sahip olmaları ile ilişkili olduğu için bu faktör “Kritik Farkındalık” olarak adlandırılmıştır. İkinci faktörde yer alan maddeler ise stratejik yön konusundaki genel bilgilere ilişkin farkındalıkla ilişkili olduğu için bu faktöre “genel farkındalık” ismi verilmiştir. Her iki faktörün ölçeğe ilişkin açıkladıkları toplam varyans oldukça iyi düzeydedir (%76,337). Ayrıca faktörlerde yer alan maddelerin faktör yükü değer aralıkları birbirine oldukça yakın olduğu için içsel tutarlılığında iyi düzeyde olduğu söylenebilir.

Tablo 2: Kurumsal Evet Faktör Analizi Sonuçları

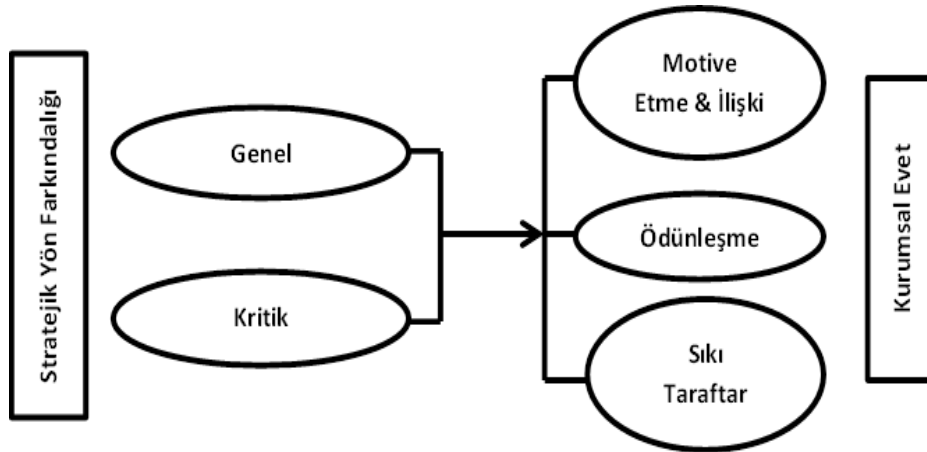
Boyut	Kurumsal Evet Davranışı	Faktör Yükü			Açıklanan Varyans	Öz Değer
Motive Etme-İlişki Kurma	Kurumumun vizyonu beni motive ediyor.	,842			10,729	37,264
	Kurumumun amaçları daha istekli çalışmamı sağlıyor.	,828				
	Kurumun hedefleri çalışma motivasyonumu artırıyor.	,815				
	Kurumumun misyonu çalışma isteğimi artırıyor.	,800				
	Çalıştığım kurumun vizyonu kendi vizyonumla çok yakından ilişkili.	,799				
	Çalıştığım kurumun değerleri sahip olduğum değerlerle oldukça uyumlu.	,795				
	Çalıştığım kurumun misyonunu kendi misyonuma çok yakın görüyorum.	,777				
	Çalıştığım kurum hedeflerine ulaşmak için uyguladığı strateji çalışma motivasyonumu artırıyor.	,759				
	Çalıştığım kurumun değerleri ile kendi değerlerimin uyumlu olması yüksek motive ile çalışmamı sağlıyor.	,740				
	Kurumun hedeflerini kendi hedeflerim gibi görüyorum.	,732				
Çalıştığım kurumun amaçları bireysel amaçlarımla ciddi şekilde örtüşmekte.	,732					
Ödünleşme	Kurumumun hedefleri için sosyal hayatımdan ödün verebilirim.		,837		1,923	20,037
	Çalıştığım kurumun stratejileri için sosyal hayatımdan ödün verebilirim.		,830			
	Çalıştığım kurumun amaçları için sosyal hayatımdan ödün verebilirim.		,822			
	Kurumumun misyonu için sosyal hayatımdan ödün verebilirim.		,820			
	Çalıştığım kurumun değerleri için kendi değerlerimden vazgeçebilirim.		,662			
Sıkı Taraftarlık	Çalıştığım kurumun amaçlarının eleştirilmesi kabul edemem.			,776	1,575	13,831
	Çalıştığım kurumun stratejilerini sorgulamadan çalışma alanıma uygulayım.			,757		
	Çalıştığım kurumun vizyonunun sorgulamasını iyi niyetli görmem.			,750		
	Konu kurumumun hedefleri ise gerisi teferruattır.			,700		

Değerlendirme Kriterleri:

Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) Measure of Sampling Adequacy: ,951. Approx. Chi-Square: 8371,057. Bartlett's Test of Sphericity: ,000. Extraction Method: Principal Component Analysis. Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization. Açıklanan Toplam Varyans: 71,132

Tablo 2 incelendiğinde, çalışanların kurumsal evet davranış eğilimlerini belirlemek için faktör analizine dahil edilen maddelerin KMO ve Bartlett testi değerlerinin yeterli düzeyde olduğu görölmektedir. Analiz sonucunda düşük eşdeğerlik gösteren ve birden fazla faktörde yüksek faktör yükü veren (akışan) 4 ifade yapıdan çıkarıldıktan sonra geriye kalan 20 madde 3 faktör altında toplanmıştır. Araştırma başlangıcında “ilişki kurma” ve “motive etme” ayrı boyutlar olarak düşünölmüş fakat faktör analizi sonucunda bu yapılar aynı faktör altında toplanmıştır. Dolayısıyla birinci faktöre “motive etme & ilişki kurma” ismi verilmiştir. İkinci faktördeki maddeler çalışanların ödünleştirme yönlü eğilimlerini içerdiği için bu faktör “ödünleşme” olarak adlandırılmıştır. Üçüncü faktör ise daha çok çalışanların sıkı taraftarlık yönlü davranışları ile ilgili olduğu için bu faktör “sıkı taraftar” olarak isimlendirilmiştir. Üç faktörün ölçeğe ilişkin açıkladıkları toplam varyans oldukça iyi düzeydedir (%71,132). Dolayısıyla ortaya çıkan 3 faktör birlikte, varyansın çoğunu açıklamaktadır. Diğer taraftan analiz sonucunda her bir faktörde yer alan maddelerin faktör yükü değer aralıklarının birbirine yakın olması faktörlerin içsel tutarlılığının da oldukça iyi olduğunu göstermektedir. Analiz sonuçlarına göre çalışanların kurumsal evet davranışlarını en iyi düzeyde temsil eden boyutun motive etme & ilişki kurma eğilimi olduğu, bunu sırasıyla ödünleşme ve sıkı taraftar olma eğilimlerinin takip ettiği görölmektedir.

Faktör analizleri sonucunda araştırma probleminin çözümü için ilişkisel tarama modeli aşağıdaki gibi (şekil 1) kurgulanmıştır.

şekil 1: Araştırma Modeli

Araştırma modeli, literatür taraması ve bireysel gözlemlerden hareketle keşifsel model kurgulama mantığına dayalı olarak değişkenler arası tüm ilişkiler serbest bırakılacak şekilde tasarlanmış, araştırma genel hipotezi: *H1: Stratejik yön farkındalığı, kurumsal evet davranışının anlamlı bir yordayıcısıdır* şeklinde oluşturulmuştur.

Açımlayıcı faktör analizi sonrasında değişkenlerle ilgili betimleyici istatistikler incelenmiştir. Her bir değişkene ait ortalama, standart sapma ve güvenilirlik katsayıları ile ilgili sonuçlar Tablo 3'te sunulmaktadır.

Tablo 3: Değişkenler İle İlgili Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	Ortalamalar	Standart Sapmalar	Güvenilirlik Katsayıları
Stratejik Yön Farkındalığı	3,7871	,78097	,801
Kurumsal Evet	3,1926	,75087	,764
Genel Farkındalık	4,0233	,82399	,747
Kritik Farkındalık	3,5510	,88536	,850
Motive etme & İlişki kurma	3,5957	,85283	,859
Ödünleşme	3,1861	,99986	,825
Sıkı Taraftar Olma	2,7959	,87319	,787

Tablo 3 incelendiğinde araştırmaya katılan çalışanların stratejik yön farkındalığına ilişkin genel farkındalık düzeylerinin ($\bar{X}=4,02$) kritik farkındalık düzeylerine ($\bar{X}=3,55$) kıyasla daha iyi bir durumda olduğu görülmektedir. Bununla birlikte çalışanların stratejik yön farkındalığının genel anlamda iyi bir düzeye yakın olduğu söylenebilir. Diğer taraftan çalışanların kurumsal evet yönlü davranış eğilimleri nispeten orta ve düşük seviyelerdedir. Motive Etme & İlişki Kurma davranışı en iyi düzeydeki ($\bar{X}=3,59$) eğilim olarak dikkati çekerken, ödünleşme davranışı orta düzeylerde ($\bar{X}=3,18$) bir görünüm sergilemekte sıkı taraftar olma ise düşük düzeyli ($\bar{X}=2,79$) bir eğilime sahiptir. Değişkenlere ait güvenilirlik katsayıları ise literatürde geçerli kabul edilen eşik değerini (α : 0.60 veya üzeri) oldukça üstündedir. Dolayısıyla elde edilen ölçümlerin güvenilir olduğu, ilişki ve etki testleri için temel varsayımı karşıladığı söylenebilir. Bu kapsamda çalışanların stratejik yön farkındalığı ve kurumsal evet davranışı eğilimleri arasındaki ilişkilerin derecesi ve yönünü belirlemek için korelasyon analizi gerçekleştirilmiştir. Analize ilişkin bulgular Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4: Stratejik Yön Farkındalığı-Kurumsal Evet Korelasyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	1	2	3	4	5
1. Genel Farkındalık	1				
2. Kritik Farkındalık	,670**	1			
3. Motive Etme & İlişki Kurma	,473**	,426**	1		
4. Ödünleşme	,277**	,255**	,678**	1	
5. Sıkı Taraftar Olma	,228**	,405**	,449**	,436**	1

Anlamli Pearson Correlation katsayıları * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$ ile belirtilmiştir. (n=492).

Korelasyon analizi sonucunda çalışanların stratejik yön farkındalığı ile kurumsal evet davranışları arasında genel anlamda orta düzeyde pozitif yönlü bir ilişki ($r = 0,451$; $p < 0,01$) tespit edilmiştir. Tablo 4 incelendiğinde spesifik anlamda da stratejik yön farkındalığının boyutları genel farkındalık ve kritik farkındalığın kurumsal evet’in tüm boyutları ile anlamlı düzeyde ilişkili olduğu görülmektedir. Bununla birlikte genel farkındalık, motive etme & ilişki kurma davranışı ($r = 0,473$; $p < 0,01$) ve ödünleşme davranışı ($r = 0,277$; $p < 0,01$) ile nispeten daha fazla ilişkiliyken kritik farkındalık, sıkı taraftar olma ($r = 0,405$; $p < 0,01$) ile daha fazla ilişkilidir. Elde edilen bulgular stratejik yön farkındalığının, kurumsal evet davranışları üzerinde anlamlı etkisinin olabileceğini gösterir niteliktedir. Bu kapsamda stratejik yön farkındalığının, kurumsal evet davranışları üzerindeki etkisini belirlemek için regresyon analizleri gerçekleştirilmiştir. Analizlere ilişkin ayrıntılar Tablo 5’te sunulmaktadır.

Tablo 5: Stratejik Yön Farkındalığı-Kurumsal Evet Davranışları Regresyon Analizi Sonuçları

Model Değişkenleri		Standardize Edilmemiş Katsayılar		Standardize Edilmiş Katsayılar	t	p
		B	Std. Hata	Beta		
GM	(Constant)	1,552	,150		10,331	,000
	Stratejik Yön Farkındalığı	,433	,039	,451	11,147	,000
Genel Model: Bağımlı Değişken: Kurumsal Evet Davranışları						
r: ,451 r ² : ,203 F ₍₁₋₄₈₈₎ : 124,265 p: ,000						
M1	(Constant)	1,501	,171		8,796	,000
	Genel Farkındalık	,353	,055	,341	6,432	,000
	Kritik Farkındalık	,190	,051	,197	3,725	,000
Model 1.Bağımlı Değişken: Motive Etme & İlişki Kurma						
r: ,495 r ² : ,245 F ₍₂₋₄₈₇₎ : 79,133 p: ,000						
M2	(Constant)	1,739	,220		7,896	,000
	Genel Farkındalık	,235	,071	,194	3,325	,001
	Kritik Farkındalık	,141	,066	,125	2,139	,033
Model 2.Bağımlı Değişken: Ödünleşme						
r: ,293 r ² : ,082 F ₍₂₋₄₈₇₎ : 22,794 p: ,000						
M3	(Constant)	1,527	,184		8,323	,000
	Genel Farkındalık	-,083	,059	-,078	-1,407	,160
	Kritik Farkındalık	,451	,055	,458	8,220	,000
Model 4.Bağımlı Değişken: Sıkı Taraftar Olma						
r: ,409 r ² : ,168 F ₍₂₋₄₈₇₎ : 48,996 p: ,000						
Collinearity Statistics: Tolerance: ,552 VIF:1,812						

Tablo 5'teki analiz sonuçları incelendiğinde genel anlamda stratejik yön farkındalığının, kurumsal evet davranışının anlamlı bir yordayıcısı olduğu görülmektedir. Kurumsal evet davranışlarına ilişkin varyansın %45'inin stratejik yön farkındalığı ile açıklanabileceği görülmektedir (GM). Dolayısıyla stratejik yön farkındalığı çalışanların kurumsal evet yönlü davranış sergilemesinin anlamlı bir öncülü olarak kabul edilebilir. Diğer taraftan alt boyutlar arasındaki spesifik ilişkiler incelendiğinde ise kurumsal evet davranışlarından motive etme & ilişki kurma eğilimini stratejik anlamda hem genel farkındalık hem de kritik farkındalık anlamlı düzeyde etkilerken genel farkındalığın nispeten daha güçlü bir yordayıcı olduğu anlaşılmaktadır (M1). Aynı şekilde çalışanların ödünleşme eğiliminin de her iki farkındalık düzeyinden anlamlı bir şekilde etkilenmekle birlikte genel farkındalığın daha etkin olduğu görülmektedir (M2). Diğer taraftan kurumsal evet davranışlarından sıkı taraftar olma davranışı stratejik yön konusunda genel farkındalık durumundan etkilenmezken kritik farkındalık durumundan oldukça güçlü bir şekilde etkilenmektedir (M3). Dolayısıyla motive etme & ilişki kurma eğilimi üzerinde her iki değişkeninde anlamlı etkisine rağmen en yüksek düzeyde etkisi olan stratejik yön farkındalık düzeyi %49'luk bir etkiyle genel farkındalık durumudur. Kurumsal evet davranışlarından sıkı taraftar olma eğilimi üzerinde ise kritik farkındalık durumu tek başına %40'luk bir etkiye sahiptir. Genel farkındalık durumu motive etme-ilişki kurma ve ödünleşme eğilimlerine katkı yaparken sıkı taraftar olma eğilimine katkı yapmamaktadır.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Araştırmada kurumsal yöne rehberlik eden yol haritasını bilme durumu olarak tanımlanan stratejik yön farkındalığına ilişkin çalışanların "farkındalık düzeyini" ortaya koyan genel farkındalık ve kritik farkındalık olmak üzere iki boyutlu bir yapıya ulaşılmıştır. Kurumsal anlamda geliştirilen ilkeleri-kuralları, normları, değerleri ve yön haritasını kabul etme ve benimseme düzeyi olarak tanımlanan kurumsal evet davranışına ilişkin ise çalışanların

“bağlılık düzeyini” ortaya koyan motive etme-ilişki kurma, ödüneleşme ve sıkı taraftar olma şeklinde üç boyutlu bir yapı elde edilmiştir.

Araştırma sonuçlarına bakıldığında çalışanların stratejik yön farkındalığına ait genel farkındalık düzeylerinin kritik farkındalık düzeylerine oranla daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu durum çalışanların genel farkındalık düzeylerinin iyi olduğunu gösterirken kritik farkındalık düzeylerinin düşük olduğunu ortaya koymaktadır. Kurumsal evet yönlü davranış eğilimlerine bakıldığında ise, motive etme-ilişki kurma davranışı çalışanlarda en fazla görülen eğilim iken, ödüneleşme davranışının orta düzeyde görüldüğü, sıkı taraftar olma eğiliminin ise çalışanlarda en az görülen eğilim olduğu belirlenmiştir.

Kurum çalışanlarının stratejik yön farkındalığı ve kurumsal evet davranışı eğilimleri arasındaki ilişkilerin derecesi incelendiğinde değişkenler arasında orta düzeyde pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Bununla birlikte stratejik yön farkındalığın alt boyutlarından genel farkındalık durumunun, motive etme-ilişki kurma davranışı ve ödüneleşme davranışı ile daha yakından ilişkili olduğu anlaşılırken, kritik farkındalık durumunun sıkı taraftar olma davranışı ile daha fazla ilişkili olduğu dikkati çekmektedir.

Stratejik yön farkındalığının kurumsal evet davranışları üzerindeki etkisi incelendiğinde ise motive etme-ilişki kurma davranışını ve ödüneleşme davranışını hem genel farkındalık durumu hem de kritik farkındalık durumunun anlamlı düzeyde etkilediği görülmektedir. Her iki farkındalık durumunun etkisi kıyaslandığında genel farkındalık durumunun kritik farkındalığa nispeten motive etme-ilişki kurma ve ödüneleşme davranışını daha güçlü bir şekilde etkilediği anlaşılmaktadır. Buna karşılık sıkı taraftar olma davranışı genel farkındalık durumundan etkilenmezken kritik farkındalık durumundan oldukça fazla etkilenmektedir.

Elde edilen bu sonuçlar, çalışanların stratejik yöne ilişkin bilişsel farkındalıklarının artmasının kurumsal evet davranışlarında bağlılık yönlü daha güçlü bir eğilime neden olduğunu göstermektedir. Çalışanlar stratejik yöne ilişkin sadece genel farkındalık düzeyinde kalırlarsa belki motive olma konusunda veya bazı açılardan kendi yönelimleri ile kurumsal yönelimleri ilişkilendirme ve nispeten ödüneleşme yapabiliyorlar. Fakat çalışanlarda kurumsal yönetime gerçek bağlılığın oluşabilmesi için stratejik yöne ilişkin kritik farkındalık düzeyinde bir bilme ve anlama durumuna ihtiyaç vardır. Bu kapsamda araştırmanın temel varsayımının “eğer en üst kademedен en alt kademeye kadar örgütün bünyesinde yer alan tüm üyeler kurumun stratejileri, vizyonu, misyonu, amaçları/hedefleri ve değerlerinin farkında olur (bilir), kabul eder ve gerçekleştirebilmek için gerekli çabayı gösterirlerse kurumun birlikte hareket etme yeteneğine önemli ölçüde katkı yapabileceklerdir” doğrulandığı söylenebilir. Diğer bir ifadeyle örgüt üyelerinin stratejik yönü bilme ve kabul etme oranları, kurumsal evet anlamında verdikleri tepki türleriyle ilişkilidir ve çalışanların stratejik yön farkındalıkları, kurumsal evet davranışları üzerinde etkilidir.

Yürütülen araştırmada kavramsal ve metodolojik açıdan bir takım sınırlılıkları bulunmaktadır. Araştırma değişkenlerine yönelik daha önce yapılmış ölçek geliştirme çalışmalarına rastlanmamış olması kavramsal anlamda altyapının oluşturulması (anket hazırlama, model ve hipotez oluşturma) noktasında kaynak kısıtlılığına neden olmuştur. Diğer taraftan evren sınırlarının belirsizliği ve örneklem yönteminin yapısal özelliklerinden kaynaklanan sorunlar metodolojik açıdan araştırmanın sınırlılıkları olarak değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

Adedeji, A. (2018). Factors motivating employee loyalty and employee retention in deposit money banks in Nigeria, *International Journal of Human Resource Studies*, 8(3), 300-313.

Akdemir, S. ve Yılmaz, A. (2005). *Örgütlerde vizyon ve yönetimi*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Al-Khatib, M. M. ve Salih, A. A. (2018). *Strategic awareness and its impact on strategic risks*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Middle East Üniversitesi İşletme Anabilim Dalı, Amman.

Andrews, K. (1971). *The Concept of corporate strategy*. Oxford Üniversitesi: New York.

Awamleh, R. ve Gardner, W. L. (1999). Perceptions of leader charisma and effectiveness: The effects of vision content, delivery, and organizational performance. *The Leadership Quarterly*, 10(3), 345-373.

Berry, M. M. J. (1996). Technical entrepreneurship, strategic awareness and corporate transformation in small high-tech firms. *Technovation*, 16(9), 487-498.

Collins, C. J. ve Porras, J. I. (1999). *Şirketinizin vizyonunu oluşturmak*. (Çev. M. Tüzel). İstanbul: Mess Yayınları. (Orijinal yayın tarihi, 1996).

Çekmecelioğlu, H. G. ve Dinçel, G. (2013). Çalışanların iş tutum ve davranışlarının kurumsal itibar üzerindeki etkileri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(47), 125-139.

Çetin, S. (2005). Yerel yönetimlerde stratejik yönetim. *Türk İdare Dergisi*, 499, 93-100.

Çıkmak, S. (2012). *İşletmelerde stratejik yönetim sürecinin incelenmesi ve yeniden yapılandırılması: Bir örnek uygulama*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

DeCenzo, D. A., Robbins, S. P. ve Verhulst, S. L. (2016). *Fundamentals of human resource management*. 12th Edition: John Wiley & Sons.

Demircan Çakar, N. ve Ceylan, A. (2005). İş motivasyonunun çalışan bağlılığı ve işten ayrılma eğilimi üzerindeki etkileri. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 6(1), 52-66.

Dinçer, Ö. (1998). *Stratejik yönetim ve işletme politikası*. İstanbul: Timaş Matbaası.

Dutton, J. E. ve Dukerich, J. M. (1991). Keeping an eye on the mirror: image and identity in organizational adaption. *Academy of Management Journal*, 34, 517-554.

Efil, İ. (2010). *İşletmelerde yönetim ve organizasyon* (11.Baskı). Bursa: Dora Yayınları.

Elsbach, K. D. (2003). Organizational perception management. *Research in Organizational Behavior*, 25, 297-332.

Ferrell, O. C., Hirt, G. ve Ferrell, L. (2017). *Business foundations: a changing world* (11th ed). McGraw-Hill Education.

Gatignon, H. ve Xuereb, J. (1997). Strategic orientation of the firm and new product performance. *Journal of Marketing Research*, 34(1), 77-90.

Gharleghi, E., Nikbakht, F. ve Bahar, G., (2011). A Survey of relationship between the characteristic of mission statement and organizational performans. *Research Journal of Business Management*, 5(3), 117-124.

Gutierrez A. P., Candela L. L. ve Carver L. (2012) The Structural relationships between organizational commitment, global job satisfaction, developmental experiences, work values, organizational support and person-organization fit among nursing faculty. *Journal of Advanced Nursing*, 68(7), 1601–1614.

Güzelcik Ural, E. (2006). *Stratejik halkla ilişkiler uygulamaları*. İstanbul: Birsen Yayınevi.
Hurst, D. K. (2000). *Kriz ve yenilenme*. (Çev. E. Gürdemir). İstanbul: Alfa Yayınları. (Orijinal yayın tarihi, 2000).

James. C. C. ve Jerry. I. P. (1996). Building your company's vision. *Harvard Business Review*, 74(5), 63-78.

Kalyoncuoğlu, S. (2018). Algılanan kontrolün psikolojik sahiplenmeye etkisinde maksimum fiyatı ödeme istekliliğinin düzenleyici rolü: mercedes marka otomobil kullanıcıları üzerinde bir araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 10(3), 974-994.

Kaplan, R. S. ve Norton, D. P. (2014). *Strateji haritaları* (4. Baskı). İstanbul: Alfa Yayınları.

Karakaya, A. ve Gürel, S. (2015). Strategic orientation in business: A research on Kardemir Co. Inc. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 11(26), 97-113.

Kazmi, A. (2002). *Business policy and strategic management* (2nd ed). New Delhi: Tata McGraw-Hill.

Kirby J. ve Stewart, T. (2007). Institutional Yes: The HBR interview with Jeff Bezos". *Harvard Business Review* içinde (75-82. ss). <https://hbr.org/2007/10/the-institutional-yes>

Lamba, M. (2014). Büyükşehir belediyelerinde geleceğe bakış: stratejik planlar üzerinden bir inceleme. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 6(2), 83-96.

Lange, D., Lee, P. M. ve Dai, Y. (2011). Organizational reputation: A review. *Journal of Management*, 37(1), 153-184.

Lim, N., Cho, M. ve Hall, K. C. (2008). *Planning for diversity: options and recommendations for DoD Leaders*. CA: Rand Corporation.

Lindholm, J. A. (2003). Perceived organizational fit: nurturing the minds, hearts, and personal ambitions of university faculty. *The Review of Higher Education*, 27(1), 125-149.

Lynch, R. (2003). *Corporate strategy* (3rd ed.). Harlow: Financial Times Prentice Hall.

Marcouse, I., Anderson, P., Black, A., Machin, D. ve Watson, N. (2014). *The Business book*. Great Britain: Dorling Kindersley.

Mayhew, M. G., Ashkanasy, N. M., Bramble, T. ve Gardner, J. (2007). A study of the antecedents and consequences of psychological ownership in organizational settings. *The Journal of Social Psychology*, 147 (5), 477–500.

McConnachie, G. (1997). The Management of intellectual assets: delivering value to the business. *The Journal of Knowledge Management*, 1, 56-62.

Mullen, B. ve Cooper, C. (1994). The relation between group cohesiveness and performance: An integration. *Psychological Bulletin American Psychological Association*, 115(2), 210-227.

Nowday, R. T., Steers, R. M. ve Porter, L. V. (1979). The Measurement of organizational commitment. *Journal of Vocational Behaviour*, 14, 224-247.

Oghojafor B. E. A., Olayemi O. O. ve Okonji, P. S. (2011). Enhancing organization's performance through effective vision and mission. *Chinese Business Review*, 10(11), 1071-1075.

Ökten, A. B. (2015). Algılanan örgütsel destek ve psikolojik sahiplenme arasındaki ilişki ve bu ilişkide örgütsel adaletin rolü. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 33(2), 113-140.

Özen, Y. ve Gül, A. (2007). Sosyal ve eğitim bilimleri araştırmalarında evren-örneklem sorunu. *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15, 394-422.

Pech, R. J. (2001). Reflections: termites, group behaviour, and the loss of innovation: conformity rules! *Journal of Managerial Psychology*, 16, 559–574.

Pierce, J. L., Kostova, T. ve Dirks, K. T. (2003). The State of psychological ownership: integrating and extending a century of research. *Review of General Psychology*, 7, 84-107.

Porter, M. E. (2004). *Rekabet stratejisi: sektör ve rakip analizi teknikleri*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Riggio, R. E. (2018). *Endüstri ve örgüt psikolojisine giriş* (Çev. B. Özkara). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Riordan, C. M., Gatewood, R. D. ve Bill, J. B. (1997). Corporate image: employee reactions and implications for managing corporate social performance. *Journal of Business Ethics*, 16, 401–412.

Rue, L. ve L. Byars (1995). *Management skills and application* (7th ed.). Richard Irwin Inc.
Schermehorn, J. (1996). *Management* (5th ed.). New York: John Wiley&Sons Inc.

Steiner, G. A.(1989). *Strategic planning: what every manager must know*. New York: Free Press.

Steiss, A. W. (2003) *Strategic management for public and nonprofit organizations*. New York: CRC Press.

Sucu, M. E. (2010). *Kobi'lerde stratejik yönetim ve bir araştırma*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.

Şensözlü, E. A. (2015). İşletmelerin stratejik yöneliminin stratejik işbirliği sürecindeki rolü üzerine bir araştırma: Simit Sarayı A.Ş. ve Rella Gıda A.Ş. örneği. *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(2), 57-75.

Tavşancıl, E. (2002), *Tutumların ölçülmesi ve SPSS ile veri analizi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Uluğ, M. (2012). Kişinin çalışma hayatındaki davranışı ve bu davranışın ardındaki faktörler. *Psikoloji Çalışmaları*, 16, 161-172.

Van Maanen, J. ve Schein, E. H. (1979). *Toward a theory of organizational socialization*. Massachusetts Institute of Technology. Erişim adresi <https://dspace.mit.edu/bitstream/handle/1721.1/1934/?sequence=1>

EGE STRATEJİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

EGE STRATEGIC
RESEARCH
JOURNAL

İNSANSIZ HAVA ARAÇLARI'NIN GELİŞİMİ, HUKUKİ STATÜLERİ VE GÜVENLİK AMAÇLI KULLANIMLARI

EVALUATION OF UNMANNED AERIAL VEHICLES, THEIR LEGAL STATUS, AND
SECURITY RELATED USAGES

Mehmet Erkan KILLIOĞLU*

Öz

20. yüzyılın son önemli çatışmalarından birisi olan ve 1991 yılında cereyan eden Birinci Körfez Savaşı'nda o sıralarda adı fazla bilinmeyen ve popüler olmayan İHA'lar da sıklıkla kullanılmıştır. ABD bu dönemde İHA kullanımında tecrübe kazanmış ve elde ettiği tecrübeleri 11 Eylül saldırısı sonrasında Afganistan'ın işgalinde kullanmıştır. Afganistan ve Pakistan'daki Hedef Gözeterek Öldürme (Targeted Killing) tarzı saldırılar da İHA'ların dünya kamuoyunca daha fazla bilinir hale gelmesini sağlamıştır. 2001 yılında ABD ordusunun İHA filosunun belkemiğini oluşturan Predator filosunda sadece 10 hava aracı vardır ve çoğunlukla da keşif amaçlı olarak kullanılmıştır. Afganistan'ın işgali ile daha önce keşif aracı olarak kullanılan İHA'lar artık bir silah haline gelmiştir. Gerek Afganistan gerekse de Irak'ta İHA'lar keşif aracı olarak kullanılmaya devam etse de, eklenen silah taşıma kapasiteleri onları spontane bir saldırı aracı haline de getirmiştir. Bu durum uluslararası hukuk açısından çok tartışılan bir konu haline gelmiştir. Bu gelişmeler sonucunda artık günümüzde kullanımda olan pek çok İHA sistemi vardır ve bunların geliştirmesi ve kullanımı ABD ve İsrail'le sınırlı değildir. Dünya üzerinde 70'ten fazla ülkede, farklı amaçlar için kullanılan İHA sistemleri mevcuttur.

Anahtar Kelimeler: İnsansız Hava Aracı (İHA), Silahlı İnsansız Hava Aracı (SİHA), Targeted Killing, Seçilmiş Şiddet

Abstract

The First Gulf War of 1991 was one of the last important conflicts of the 20th century. UAVs, which were not well known at that time, were also extensively used. During this period, the USA gained experience in operating UAVs and used in the invasion of Afghanistan after the September 11 attacks. Targeted Killing-style attacks in Afghanistan and Pakistan also made UAVs presence well known to the public realm. The Predator fleet, which formed the backbone of the US military's UAV fleet in 2001, has only 10 aircraft and they were mostly used for reconnaissance missions. With the invasion of Afghanistan, UAVs, which were used as reconnaissance vehicles, have now become a weapon. Although UAVs continue to be used as reconnaissance vehicles in both Afghanistan and Iraq, their added weapons carrying capacity has also made them a spontaneous attack tools. This has become a highly debated issue in terms of international law. As a result of these developments, there are many UAV systems in the

* Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, mehmeterkan@comu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3146-2609.

service today and their development and uses are not limited to the USA and Israel. There are different UAV systems used for different missions in more than 70 countries around the world.

Keywords: *Unmanned Aerial Vehicle (UAV), Unmanned Combat Aerial Vehicle (UCAV), Targeted Killing, Selected Violence*

1. GİRİŞ

İHA'ların adı askeri kullanımlarının iyice bilinir ve görünür hale gelmesini takiben, özellikle 1990'lı yılların sonlarında sıklıkla duyulamaya başlasa da ilk kullanımları oldukça eskilere kadar gitmektedir. Bu kapsamda ilk örneklerinin 19. yüzyılda ortaya çıktığı iddialar arasındadır. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile Venedik arasında 1849 yılında cereyan eden savaşta, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu 200 kadar insansız-pilotsuz sıcak hava balonunu Venedik şehrinin bombalanmasında kullanmıştır. J. E. Johnson bu girişimi ilk İHA kullanımı olarak kabul etmektedir (Johnson, 1966). Bunu takip eden dönemde, 19. Yüzyılın sonu ile 20. Yüzyılın ilk yılları arasında kalan zaman diliminde Wright kardeşler tarafından uçağın icadı ve bunu takiben Birinci Dünya Savaşı sırasında silah olarak kullanımı savaş meydanını temelden değiştirmiştir. O zamana kadar kara ve denizde yürütülen konvansiyonel savaşa hava sahası da yeni bir mücadele ve hâkimiyet alanı olarak eklenmiştir (Johnson, 1966).

Uçaklara ek olarak, kullanılmaya devam eden sıcak hava balonları ve yeni geliştirilen uçaktan atılabilen torpidolar vb. yeni icatlar teknik problemleri sebebiyle uçaklar kadar verimli olamamıştır. Bu kapsamda 1911 yılında ABD'de Elmor Sperry tarafından geliştirilen jiroskoplu insansız bir uçak denenmiştir. Elmor'ın icadına ek olarak Carl Norden ve Glenn Curtiss radyo dalgaları ile yönlendirilen bir torpido üzerinde çalışmışlardır ama başarılı olamamışlardır. 1918 yılında yine ABD'de başka bir proje ortaya çıkmıştır: Uçan bomba. Charles Kattering tarafından geliştirilen ve "Kattering Böceği/Kattering Bug" adı verilen bu projede başarılı olamamıştır (Keane ve Carr, 2013: 558-571).

İHA konusundaki çalışmalar iki savaş arasındaki dönemde de sürmüştür. Radyo teknolojisindeki gelişmeler İHA'ların ortaya çıkmasını sağlamıştır. 1936 yılında pilotların atış eğitiminde kullanılan bu insansız hava araçlarını tanımlamak için "Drone" tabiri kullanılmaya başlanmıştır (Johnson, 1966). İkinci Dünya Savaşı yılları silah teknolojisinde olduğu gibi İHA'lar konusunda da bir dizi gelişmeyi beraberinde getirmiştir. Almanya V-1 ve V-2 uçan bombalarını geliştirmiş ve İngiltere'ye karşı kullanmıştır. İngiliz tarafının bu duruma tepkisi ise "Operation Aphrodite" olmuştur (Boyne, 2010; Larson, 2020). Bu projeye göre İngiliz bombardıman uçaklarının İngiltere'deki üslerinden pilotlu olarak kalkması ve pilotların Manş Denizini geçerken uçaktan atılmaları ön görülmüştür. Pilotsuz kalan uçakları bir komuta uçağının kumanda etmesi ve hedefe götürmesi planlanmıştır. Ancak bu plan başarılı olamamıştır (Olsen, 1970: 308; Shaw, 2013; Cook, 2007).

Soğuk Savaş döneminde, gelişen teknolojinin de etkisiyle, İHA'lar konusunda da gelişmeler olmuştur. 1950-1953 yılları arasında cereyan eden Kore Savaşı sırasında ilk insansız döner kanatlı hava aracı olan QH-50 ortaya çıkmış ve savaş sırasında kullanılmıştır (Bloom, 2010). Vietnam Savaşı sırasında hava gücünün kullanımına ek olarak İHA kullanımı da dikkate değer derecede artmıştır. Bu dönemde İHA'lar artık hedef olarak kullanılmaktan çıkmış, keşif ve bilgi toplama amaçlı olarak da kullanılmaya başlanmıştır. Bu dönemde Vietnam Savaşı'na dâhil olan taraflardan birisi olan ABD, askeri kayıplarını azaltmak için Ryan Model 147/Lightning Bug

İHA'sını yaygın olarak kullanma yoluna gitmiştir. Lightning Bug'ı kendinden önceki İHA'lardan farklı kılan şey ise yerden de kontrol edilebilir olması olmuştur. Vietnam Savaşı sırasında 3425 keşif görevine çıkan bu İHA, ABD tarafından Çin'i izlemek için de kullanılmıştır (Scheve, 2008; Shaw, 2013; Keane ve Carr, 2013).

1973 Ramazan/Yom Kippur Savaşı sırasında İsrail, ABD'den 1971 yılında tedarik ettiği Firebee İHA'larını Mısır hava savunma mevzileri ve uçaksavar bataryalarının yerini tespit etmek için kullanmıştır. İHA'ların başarısı üzerine İsrail bu konuyla daha yakından ilgilenmeye başlamıştır. Bu ilgi sonucunda 1980'li yıllarda Scout ve Pioneer gibi hedef bölgeden canlı video yayını aktarabilen İHA'lar ortaya çıkmıştır (Scheve, 2008; Bloom, 2010; Shaw, 2013). İsrail 1982 yılında Lübnan'ı işgal ettiğinde, İHA'ları Lübnan hava savunmasını susturmak için kullanmıştır (Cook, 2007).

1960-1980 yılları arasında kalan dönemde bir dizi İHA geliştirme programı ortaya çıkmıştır. Bu programların büyük kısmı başarısızlık veya kaynak yetersizliği gibi sebepler yüzünden iptal edilmiştir. Bu duruma en güzel örnek ABD'nin 1975 yılında başlattığı "Aquila" projesidir. (Lockheed MQM-105 Aquila/Kartal) Projenin ana amacı uçaktan atılan bombalar için hedefi lazerle işaretleyecek bir İHA yapılmasıdır. Testler başarı ile sonuçlanmış olsa da proje iptal edilmiştir çünkü İHA'da kullanılacak olan ekipman (data link ve görev yükü) hava aracına sığmamıştır (Bloom, 2010). Keza programın artan maliyeti de iptal kararının verilmesinde etkili olmuştur.

Birinci Körfez Savaşı'nda o sıralarda adı fazla bilinmeyen ve popüler olmayan İHA'lar da sıklıkla kullanılmıştır. Bu kapsamda en çok kullanılan İHA ise ABD tarafından 1986 yılında İsrail'den alınan Pioneer İHA'sı olmuştur. Bu İHA daha sonra Bosna, Haiti ve Somali'de de ABD tarafından kullanılmıştır (Keane ve Carr, 2013). ABD bu dönemde İHA kullanımında tecrübe kazanmış ve elde ettiği tecrübeleri 11 Eylül sonrasında Afganistan'ın işgalinde kullanmıştır. Afganistan ve Pakistan'daki "Hedef Gözeterek Öldürme/Targeted Killing" tarzı saldırılar da İHA'ların dünya kamuoyunca daha fazla bilinir hale gelmesini sağlamıştır (Bloom, 2010).

Afganistan ve Irak'taki savaşın ilk yıllarında, ABD ordusu nadiren bu yeni teknolojiyi kullanmıştır. 2001 yılında ABD ordusunun İHA filosunun belkemiğini oluşturan Predator filosu sadece 10 hava aracından oluşuyordu ve çoğunlukla da keşif amaçlı olarak kullanılmışlardır (Singer, 2009: 37). Afganistan'ın işgali ile daha önce keşif aracı olarak kullanılan İHA'lar artık bir silah haline gelmiştir (Vogel, 2010: 104). Gerek Afganistan gerekse de Irak'ta İHA'lar keşif aracı olarak kullanılmaya devam etse de, eklenen silah taşıma kapasiteleri onları spontane bir saldırı aracı haline de getirmiştir.

Bu durum uluslararası hukuk açısından çok tartışılan bir konu haline gelmiştir. Bu dönemde kullanılan en önemli ve bilinen İHA ise İsrail yapımı IAI RQ-5 Hunter ile birlikte General Atomics MQ-1 Predator ve Northrop Grumman RQ-4 Global Hawk İHA'larıdır (Bloom, 2010). Bu gelişmeler sonucunda artık günümüzde kullanımda olan pek çok İHA sistemi vardır ve bunların geliştirmesi ve kullanımı ABD ve İsrail'le sınırlı değildir (Bloom, 2010). Dünya üzerinde 70'ten fazla ülkede farklı amaçlar için kullanılan İHA sistemleri mevcuttur. Bunların arasında Türkiye'nin de bulunduğu 20'den fazla ülke ise İHA üretebilmektedir (Davis vd., 2014).

İHA'ları konu alan bu çalışmanın meydana getirilmesi sırasında literatür taraması yapılmış, konu ile ilgili İngilizce ve Türkçe kaynaklar taranmıştır. Bu tarama esnasında karşılaşılan en

önemli kısıt, konu ile ilgili araştırmaların çoğunlukla İHA'larının kullanımlarının meşruiyeti konusuna odaklanmış olmaları olmuştur. İHA'ların kullanımı ve bu kullanımın kanuniliği konusu uluslararası toplumun gündemini işgal ettiği için çalışmaların çoğu bu konu üzerindedir. Çalışmayı ortaya çıkaran sorular genel olarak, İHA'nın ne olduğu, uçaklar vb. diğer sistemlerden olan farklılıklarının neler olduğu ve neden özellikle son yıllarda bu kadar ilgi çektiğidir. İHA'ların saldırı amaçlı kullanımının kanuniliği konusunda ne gibi tartışmalar olduğu da bir başka çalışma sorusudur. Bu sorular ve bunlara aranan cevaplar sonucunda ortaya çıkan bu çalışmada İHA'ların güvenlik, terörle mücadele konusunda kullanımı özelinde, ortaya çıkış süreci ve izlediği gelişim hakkında bilgi verilecek, takiben mevcut kullanımları ve bu kullanımları sırasında ve sonrasında ortaya çıkan sonuçlar değerlendirilecektir. Çalışma 7 bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler sırasıyla; Giriş kısmı, Yöntem kısmı, İHA'ların farklılıkları, silah ve meşru şiddeti yansıtmaya aracı olarak kullanımlarının incelendiği gelişme kısmı (3, 4,5 ve 6. Bölümler) ve Sonuç kısmıdır.

2. İHA'LAR NEDEN FARKLIDIR? İHA'LARIN TERÖRLE MÜCADELEDE KULLANIMI

Kullanılacak referanslar, yaygın kullanılan adı ile İHA'lar veya terminolojideki diğer adı ile Drone'lar¹ ve Remotely Piloted Aircraft-RPA yerdeki bir komuta ve kontrol istasyonundan yönlendirilen ve uçurulan pilotsuz uçaklardır.² Genel olarak farklı şekillerde olabilseler de, icra ettikleri görevler benzerdir: keşif, istihbarat toplama ve saldırı. Silahlı olanları, yani SİHA'lar, genellikle hassas vuruş gücüne sahip, lazer güdümlü havadan-karaya füzeler veya bombalarla silahlandırılmışlardır. Hem İHA'lar hem de silahlandırılmış versiyonu olan SİHA'lar TV kamerası, infrared görüntü veya radyo alıcıları ile topladığı bilgileri yer istasyonlarına anlık olarak iletebilirler. Silahsız versiyon olan İHA'lar yıllardır kullanılmaktadır ama dünya genelinde İHA'ların silahlandırılması ve saldırı görevlerine gönderilmesi özellikle 2000'li yılların başından itibaren rutin bir hale gelmiştir. Bu kullanımın yaygınlaşması ve popüler hale gelmesi ise ABD yapımı MQ-1 Predator ile olmuştur. ABD silahlı kuvvetleri bu sayede kendi askeri personelini riske atmadan yabancı ülke topraklarında operasyonlar yapabilmektedir (Bradley ve Goldsmith, 2005: 2047-2133). Bunun sonucunda da ABD silahlı çatışmalar ve saldırı görevlerinde İHA'ları kullanmaya başlamıştır (Vogel, 2010: 102, 105). Bu kapsamda bilinen ilk SİHA saldırısı 2002 yılında Yemen'de El-Kaide'nin üst düzey yöneticilerinden birisinin öldürülmesi için yapılmıştır. Saldırıda biri ABD vatandaşı olmak üzere toplam 7 kişi ölmüştür (Kaplan, 2006, Walsh, 2013: 5-6). Ancak Douglas Waller 5 Kasım 2001 tarihinde Time gazetesinde çıkan "How the CIA Fights Its New War" adlı makalesinde farklı bir tarih vermektedir. Waller'a göre ilk silahlı İHA (SİHA) 11 Eylül'den sonra, Afganistan'da El-Kaide liderlerinin öldürülmesinde kullanılmıştır (Çakan, 2019: 204). Öyle ki, Başkan Obama'nın idaredeki ilk yıllarında, kendinden önceki ABD Başkanı G.W. Bush'un 8 yıllık Başkanlık

¹ "İnsansız hava araçları Drone olarak da adlandırılır" (Çakan, 2019: 204).

² "İHA'lar en basit tabirle pilotun aracın içinde olmadığı, uzaktan kumanda ile yönlendirilebilen veya otonom olarak kendisini yönlendiren ya da her ikisi bir arada işleyebilen, faydalı yükleri ana gövdesine yüklenip çıkarılabilen ve görev sonunda geri dönerek iniş yapabilen araçlardır. Bu sistemlere insansız uçuş sistemleri, insansız hava aracı sistemleri gibi farklı isimler verilmiş olsa da en bilinen ve gene kabul gören adı İnsansız Hava Aracı-İHA'dır" (Kurt ve Ün, 2015: 197).

dönemindekinden daha fazla sayıda İHA saldırısı yapılmıştır. Bu rakam 2010 yılında bir önceki yılın iki katına çıkmıştır.

SİHA saldırılarında sivillerin de ölmesi, bu saldırıların sadece asileri/teröristleri hedef alan art niyetsiz ama seçici/seçilmiş şiddetin bir şekli olduğu şeklindeki iddiaları tartışmalı hale getirmiştir. Burada ifade edilen “*Seçilmiş Şiddet/Selected Violence*” tabiri ile ifade edilmek istenen ise terörist grup ve örgütlerin saldırı vb. hareketlerini planlama ve uygulamaya koyma yetenekleri ile siyasi faaliyetleri, eleman temini ve propaganda gibi faaliyetlerini önlemek için uygulanması meşru görülen şiddettir. SİHA saldırısı bu etkiyi doğrudan veya dolaylı yoldan sağlayabilir. Doğrudan saldırının etkisi şu şekildedir: Seçici şiddete maruz kalan militanlar alışmış oldukları hareket tarzlarını değiştirmek zorunda kalırlar ve şiddet eylemlerine başvurma ihtimalleri zorlaşır. SİHA saldırıları sadece lider kadrolarını ortadan kaldırmakla kalmaz, bu grupların güvenli yerleri ve ekipmanları da yok olur. Bu da militanları kolayca takip edilemeyecek haberleşme seçeneklerini kullanmaya zorlar. Bu tür haberleşme yollarının tespit edilmesi daha zordur ancak çoğunlukla daha az etkilidir ve en önemlisi güvenilir değildir. Bu da militanların tespit edilmemek ve yok edilmemek için sıklıkla yerlerini değiştirmelerine neden olur. Bunun sonucunda da örgüt içinde bir güvensizlik havası ortaya çıkabilir. Tüm bu sayılanlar militanların gözünde şiddet eylemlerine başvurmanın bedelini arttırır (Walsh, 2013: 6).

İHA ve SİHA’ların yönlendirdiği seçici şiddetin dolaylı yoldan etkisi ise terör örgütlerinin kendisini yenileme yeteneğine verdiği uzun vadeli zarardır. Seçici şiddet terör örgütlerine eleman teminini de zorlaştırır çünkü olası sempatanlar örgüte katılmaları ve faaliyetlerinde aktif olarak görev yapmaları halinde İHA/SİHA saldırılarının açık ve potansiyel hedefi olacaklarını bileceklerdir. Faal militanlar ise bu baskı yüzünden örgütten ayrılma veya teslim olma arasında ikilemede kalacaktır. Çünkü SİHA saldırılarından kurtulmanın tek yolu bu olacaktır. Terör örgütüne mali destek, istihbarat ve barınma imkânı sağlayan destekçileri ise seçici şiddetin hedefi olmamak için bu faaliyetlerini azaltacak veya bırakacaktır. Seçilmiş şiddet kampanyası dikkatli uygulanır ve uzun vadeli olursa bu etki daha da güçlenecektir çünkü bu durumda terör grupları mevcut ve potansiyel üyeleri açısından tüm cazibesini kaybedecektir (Walsh, 2013: 6-7). Bahsedilen sebeplerden dolayı SİHA/İHA kullanımını savunanlara göre bu araçlar seçilmiş şiddetin bir şeklidir. Bu bakış açısına göre, İHA teknolojisi ile terör gruplarını hem tespit etme hem de vakit kaybetmeden cezalandırma imkânı ortaya çıkmıştır. Ayrıca bunu yaparken de askeri gücün ve sivillerin zarar görme ihtimali de azalmıştır (Schwartz, 2003: 127-134; Brown, 2007: 1-13). Çünkü İHA ve SİHA’lar tek bir platformda çoklu ve birbirini tamamlayan teknolojileri bir arada kullanmaktadır. SİHA’lar bu sayede araçları, evleri ve binaları, hatta bina içindeki münferit bir alanı bile hedef alabilmektedir. Saldırılarda kullanılan ve nokta atışı yapmaya imkân veren silahlar İHA/SİHA’nın sensörlerince toplanan gerçek zamanlı veriye göre yönlendirilebilmektedir. Pilotsuz olmanın avantajını kullanan bu araçlar bu sayede izleme/hedef bölgesinde daha uzun sürede havada kalabilmektedir. Bu da İHA/SİHA operatörüne harekât alanını rahat bir şekilde ve daha detaylı olarak inceleme, hedef belirleme imkânı vermektedir. Tüm bunları riske girmeden yapması ise operatörün baskı altında kalmadan karar vermesine yardımcı olmaktadır (Walsh, 2013: 7).

İHA ve SİHA’ların bu teknik özellikleri, düşük hızları, hava şartları ve elektronik saldırıdan etkilenme ihtimallerini saymazsak, konvansiyonel uçaklardan daha verimli olmalarını sağlamaktadır. İstihbarat toplama ve daha isabetli atış yapma potansiyelleri SİHA’lara kara

birliklerine ateş desteği sağlamada avantaj sağlamaktadır (Walsh, 2013: 7). İHA ve SİHA'ların pilotsuz olmasının anlamı, görev esnasında hava aracını uçuran personelin riske girmemesi demektir. İHA'ların uzaktan komuta edilebilmeleri sayesinde pilotların hayatı riske girmemektedir. İHA'ların, uçaklar gibi pilotlu hava araçlarına göre bakım ve işletme maliyetlerinin daha düşük olması en belirgin avantajları arasındadır (O'Connell, 2010:5). Bu da pilot için düşürölme ve esir düşme riskinin oluşturacağı baskıdan muaf bir şekilde görevini yapması demektir. Tüm bunların sonucunda büyük ve görünür bir askeri mevcudiyete ihtiyaç kalmamakta ve sonuçta kayıplar oldukça azalmaktadır. Bunun ülkenin iç ve dış siyasetine olan en önemli yansıması ise askeri güç kullanımına olan muhalefetin azalması şeklinde olmaktadır. Çünkü bilindiği üzere askeri kayıplar ve bunlarının sayısının artması kamuoyunun desteğini azaltan en önemli sebeplerden biridir (Mueller, 1973, Sapolsky ve Shapiro, 1996: 119-127; Gartner, 2008: 95-106). Bu nedenle İHA/SİHA kullanımı askeri zayıat ve malzeme kaybını azalttığı için siyasi ve askeri liderlerin hareket alanı genişlemekte ve üzerlerindeki kamuoyu baskısını da azalmaktadır. İHA/SİHA kullanımı yabancı topraklarda geride bırakılan izleri de azaltmaktadır. Yerel halkla sürekli karşı karşıya gelen askeri personel işgal gücü olarak görölmekte ve büyük tepki çekmektedir. Bunun sonucunda askeri harekât yüzünden zorluk çeken yerel halkın öfke ve husumeti ile karşılaşmaktadır (Pape ve Feldman, 2010). Bu yüzden İHA/SİHA'lar terörle mücadele operasyonlarının destek unsuru değil de asıl unsuru haline gelmeye başlamıştır (Walsh, 2013: 8).

Konuya farklı açıdan bakan teorisyenlere göreyse İHA ve SİHA'lar terörle mücadelede büyük bir değişime yol açmamıştır. Onlara göre SİHA'lar daha önce kullanılan teknolojilerden büyük bir farklılığı yoktur. SİHA'ların uzak mesafelerde etkili bir güç projeksiyonu yapma imkânı sağladığı iddia edilmektedir. Bu gruba göre SİHA'lar terörle mücadele konusunda iddia edildiği kadar başarılı değildirler. Robert Pape gibi muhaliflere göre SİHA'dan yapılan saldırının uçakla yapılandan bir farkı yoktur. Dahası Pape'ye göre pilotlu bir uçakla yapılan saldırılar genelde askeri personeli çok fazla riske sokmaz. Çünkü hayati önemdeki durumlar haricinde uçaklar hava hâkimiyetini sağlamadan saldırı görevlerinde çok kullanılmazlar (Pape, 1996). Ayrıca gerçek zamanlı görüntü sağlayan tek araç da İHA'lar değildir. Bunlara uydular ve yüksek irtifada uçan keşif uçakları da dâhildir. Fakat burada İHA'ların bu sayılan araçlara göre daha düşük olan hızları bu noktada avantajları haline gelmektedir. Daha az yakıt sarfiyatı olan İHA'lar bu sayılanlara göre daha uzunca bir süre hedef üzerinde kalabilmektedir. (S)İHA'ların saldırılarda hassas güdümlü silahlar kullansalar da onların saldırılarında da siviller zarar görebilmektedir. Bu yüzden özellikle SİHA'lar savaş silahı kategorisinde değerlendirilmektedir (Paust, 2010: 572).

Anlık istihbaratla yapılan saldırılarda hata da yapılabilir. Keza Afganistan, Pakistan veya Yemen örneklerinde olduğu gibi (Vogel, 2010: 102) başka bir ülkenin topraklarında yapılan saldırılar uluslararası hukuka uygunluk açısından hala tartışmalı durumdadır. Bu yüzden İHA/SİHA'ların saldırılarda kullanılmasına muhalefet, uluslararası hukuka uygunluk noktasında yoğunlaşmaktadır.

İHA'lar temelde iki noktadaki farklılıkları sebebiyle akıllı bombalar, cruise füzeleri ve hassas güdümlü füzelerden ayrılmaktadır. Bunlardan ilki istihbarat toplama aşamasında hiç kimsenin riske atılmamasıdır. İkincisi ve daha önemlisi ise istihbarat toplama ve saldırı görevlerini aynı anda yapabilmeleridir. Bu özellikleri İHA ve onun silahlı versiyonu olan SİHA'yı esnek ve

etkili bir Şiddet uygulama aracı haline getirmektedir (Walsh, 2013: 9). İHA ve SİHA kullanımıyla ilgili Füze Teknolojisi Kontrol Rejmi ve Wasanaar Sözleşmesi gibi uluslararası sözleşmeler olsa da bu hava araçlarının kullanımını yasaklayan bir sözleşme veya uluslararası teamülün olmaması da kullanımlarını teşvik etmektedir (Çakan, 2019: 204). Özellikle SİHA'ların statüsü ve kullanımlarına yönelik herhangi bir anlaşma veya sözleşme bulunmamaktadır. Bu da uluslararası denetim ve düzenlemeler kapsamında yer almayan ve hukuken var olmayan bu araçların rahat ve denetimsiz bir şekilde kullanımını teşvik etmektedir (Kurt, 2015: 5-6).

3. İHA/SİHA'LAR VE YÖNLENDİRİLMİŞ ŞİDDET

İHA/SİHA ve yönlendirilmiş Şiddet denildiğinde akla ilk gelen soru, bu araçlar tarafından yapılan veya yönlendirilen bir saldırı hedef alınan grubun davranışını ve hareket tarzını etkileyip etkilemediğidir. Bu soruyu cevaplayabilmek için kamu idaresinin, yani devletin, resmi Şiddeti kullanım şekli ve tarzına bakmak gerekmektedir. Şiddetin kullanım şekli ayırım gözetmeyen veya seçici bir tarzda olabilir. Seçici Şiddet, bir isyan veya terör faaliyetinde görev alan veya devlet idaresi tarafından görev aldığı düşünölen kişileri hedef alır. Ayırım gözetmeyen Şiddet ise, tam aksi olarak bir grubun tamamını hedef alabilir. Bu grup belli bir coğrafi bölgede ikamet edenler olabileceği gibi, bir etnik veya dini grup veya daha spesifik ve karakteristik özellikleri olan gruplar da olabilir (Kalyvas, 2006). Ayırım gözetmeyen Şiddetin en bilinen örnekleri ise katliamlar ve soykırımlardır. Buna ek olarak serbest düşömlü bombalarla yapılan bombardımanlar, sivil yerleşim yerlerinin uçaklar ve topçu sistemleri ile hedef gözetmeksizin vurulması, toplu tutuklamalar vb. bu Şiddetin en bilinen diğer uygulama şekilleridir. Seçici Şiddet ise, askeri ve siyasi liderlere suikast, keskin nişancı atışları, sabit veya döner kanatlı hava araçları ile yapılan saldırılar, aranan kişileri yakalamak için yapılan baskınlar, tutukluların darp edilmesi ve sorguda işkence yapılması gibi uygulamaları içerir (Walsh, 2013: 10-11).

Genel iddia, seçici Şiddetin bir terör örgütünü destekleyen veya ona katılan kişilere yönlendirildiğidir. Ayırım gözetmeyen Şiddet ise doğrudan sivillere yöneltilir. Bu türden bir Şiddet uygulaması siviller açısından resmi otoritenin tarafında yer almanın sağlayacağı faydaları azaltacaktır. Bu da sivilleri isyancı/muhafif gruplara yaklaştırır ve sempati duymalarını sağlar. Bu sayede isyancı grup halk içindeki tabanını genişletir ve siviller arasında daha rahat saklanabilir hale gelir. Buna karşılık sivillere yöneltilen yeni bir ayırım gözetmeyen Şiddet dalgası bu döngünün tekrarlanmasını sağlar, ancak bu sefer bir öncekinden daha büyük ve kapsamlı bir hale gelir (Mason ve Krane, 1989: 175-198; Goodwin, 2001; Kalyvas, 2006). Yine Kalyvas'ın iddiasına göre sivillere yöneltilen bu Şiddet isyancı/asi grup tarafından karşı tarafa geri yansıtılır (Kalyvas, 2006). Bu duruma en son Irak ve Afganistan'da hem seçilmiş hem de ayırım gözetmeyen Şiddeti müsamahasız olarak uygulayan ABD'den örnek vermek uygun olacaktır. ABD ordusunun isyan bastırma doktrini işgal edilen bölgede yaşayan yerel nüfusun düşman güçle irtibata geçmemesi için ayırım gözetmeyen Şiddete maruz bırakılarak, sindirilmesini öngörür (US Army and Navy Field Manual 3-24: Counterinsurgency, 2006). Oysaki sahadaki durum bunun tam aksi olabilir. Örneğin Vietnam Savaşı sırasında yapılan hava saldırılarının ve bunun sonucunda yaşanan sivil can kayıplarının, saldırıdan sağ kurtulanları gerilla hareketine katılmaya yönlendirdiği ve bu sayede Vietkong'un güçlendiği ve karşılık vermek için kullandığı Şiddetin dozunu da arttırdığı bir vakıadır (Kocher, Pepinsky ve Kalyvas,

2011: 201-218). Yerel nüfusun savaşma isteği ve iradesini kırmayı amaçlayan bu politika tam tersine onun daha bilenmesine ve düşmanlaşmasına neden olmuştur.

Bu konuda Walsh ve Piazza tarafından yapılan çalışma ise sivillere karşı ayırım gözetmeksizin şiddete başvuran ve insan hakları ihlalleri yapan devletlerin diğer devletlere nazaran daha fazla ve düzenli bir şekilde terör saldırılarına maruz kaldığını iddia etmektedir (Walsh ve Piazza, 2010: 551-577). Seçici ve ayırım gözetmeyen şiddet arasındaki bir diğer farklılık da seçici şiddette resmi otoritenin güvenli istihbarat temin etmeye ve şiddeti sadece terör örgütü üyeleri ve destekçilerine yöneltebilmesidir. Daha önce de ifade edildiği üzere, İHA/SİHA saldırıları istihbarat toplama ve bu istihbaratın analizi ile doğrudan bağlantılıdır. İHA'lar hedeflerini izlerken büyük miktarda istihbarat toplayabilirler. Bu da hedefin doğrulanmasına yardım edecektir. İHA/SİHA'lar ayrıca saldırı yapılacak yerdeki veya yakınlarındaki sivillerin mevcudiyetini de görüp teyit edebilir.

SİHA'ların kullandığı hassas güdümlü mühimmat hedefin yok edilme ihtimalini arttırmakta ve nokta atış imkânı sivil zayıatı azaltabilmektedir. Teoride bu durum hedefin tek başına bulunmadığı veya ele geçirilme ihtimalinin olmadığı durumlarda başvurulabilecek bir seçenektir. Ancak bu kurala özellikle ABD'nin riayet ettiğini söylemek pek de mümkün gözükmemektedir. Bu noktada ABD tarafından özellikle Pakistan topraklarında El-Kaide liderlerine karşı SİHA kullanılarak düzenlenen suikastlar seçici şiddet uygulaması olarak tanımlansa da, sıklıkla sivil kayıpları da beraberinde getirmekte ve bu uygulamanın kapsamını zorlamaktadır (Plaw ve Fricker, 2012: 1-22).

Avery Plaw, Matthew S. Fricker and Brian Glyn Williams yaptıkları "Practice Makes Perfect?: The Changing Civilian Toll of CIA Drone Strikes in Pakistan" adlı çalışmada bu saldırıları ve saldırıların kurbanlarını gösteren bir sınıflandırma yapmışlardır. Bu sınıflandırma kapsamında saldırılara hedef olanları üç ana başlık altında toplamışlardır. Bunlar:

1. Militanlar
2. Siviller
3. Durumu tespit edilemeyenler.

Plaw, Fricker ve Glyn yaptıkları çalışmada ortalama her 26 militanla birlikte 1 de sivilin öldüğü bulgusuna erişmişlerdir. Ancak bu oran Pakistan ve bağımsız uluslararası kaynaklarda çıkan rakamlar temel olarak alınırsa 19:1 şeklinde değişmektedir. Long Wra Journal'ın sağladığı verilere göre 14:1'e kadar düşmektedir. Burada yapılacak olan SİHA'ların ve kullandıkları silahların daha geliştirilmesi ve sivil kaybının daha da azaltılmasıdır (Plaw, Fricker ve Glyn, 2011: 51-69).

Özetle; kanuniliği tartışılsa da SİHA saldırıları terör hareketlerini kısa vadede azaltmaktadır. Ancak bu durum hep aynı şekilde kalmayacağı ve terör gruplarının bu duruma bir çözüm bulmaya çalışacağını unutmamak gerekir. Böyle bir durumda İHA ve SİHA'larda ortaya çıkan tehdidi bertaraf etmek için değişen şartlara ve tehditlere adapte olacak ve bu süreç bu şekilde, birbirini besleyerek devam edecektir. Bu noktada SİHA'ları popüler hale getiren ülke olan ABD kendi İHA/SİHA programını geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda SİHA'ların kullanıldığı saldırı operasyonlarının artırılması da planlanmaktadır (Vogel, 2010: 105).

Konuya dönmek gerekirse, Kalyvas'ın şiddetin resmi otorite tarafında kullanılmasını incelediği çalışması pek çok ayaklanma ve iç savaş durumunda seçici şiddetin yönlendirildiği organizasyonu zayıflattığını ve sarstığını göstermiştir (Kalyvas, 2006). Örneğin PKK elebaşısı

A. Öcalan'ın yakalanması ve Peru'daki Aydınlık Yol gerillalarının liderinin öldürülmesi bu terör örgütlerini sarsmıştır. Elde edilen bu sonuçlar bu stratejinin etkili olduğunu göstermektedir (Cronin, 2009). Patrick Johnston bu türden seçilmiş saldırıların terör saldırılarının şiddeti ve frekansını azalttığı iddiasında olmuştur. Yine Johnston'a göre, bu tür örgütlerin liderlerini öldürmeye yönelik saldırıların başarısız olmasını, her zaman misilleme yapılmasına sebep olmamaktadır. Bu yüzden de bu stratejinin uygulayıcısı açısından pek fazla olumsuz bir yönü yoktur (Johnston, 2012: 47-79). Bryan Pierce da seçilmiş saldırıların terör gruplarının faaliyet süresini kısalttığı iddiasındadır. Dolayısıyla İHA/SİHA kullanımını etkili ve faydalı bulmaktadır. Terör gruplarının organizasyon yapısı, şiddeti kullandığı şekilleri, değerleri, onları seçilmiş saldırılara duyarlı hale getirmektedir (Price, 2012: 9-46).

4. İHA/SİHA'LAR SALDIRILARI VE TERÖR ÖRGÜTLERİNİN DİRENCİ

Konu terör örgütleri olduğunda seçilmiş şiddetin terör örgütü lider kadrosuna caydırıcı olmadığı ve temelde etkisiz olduğunu savunanlar da zaman zaman ortaya çıkmaktadır. Bu iddianın taraftarları İHA/SİHA'ların seçilmiş şiddetin yansıtıcısı ve taşıyıcısı olduğu iddiasına karşı çıkmaktadırlar. Çünkü bu türden saldırılar genellikle başarısızlıkla sonuçlanmaktadır veya terör örgütleri lider kadrosunun bir kısmını kaybetse de yerlerini doldurabilmektedir. Bu da zamanla SİHA saldırılarına karşı direnç geliştirmelerini sağlamaktadır (Walsh, 2013: 15).

İHA/SİHA saldırıları terörle mücadelede seçilmiş saldırı süreci ve hava gücünün kullanımı ile benzerlik göstermekte, hatta bazı durumlarda bu ikisinin sentezini yapmaya çalışmaktadır. Tüm bu şiddet şekilleri terör örgütü liderlerini ve diğer kilit noktalardaki isimleri hedef almaktadır. Seçilmiş saldırı: özel olarak seçilmiş bir sivilin öldürülmesi veya kanunlara uymayan bir muharibin bilerek ve hedef gözetilerek öldürülmesidir (Solis, 2010: 528).

Seçilmiş saldırı konusu ile en geniş kapsamlı ve detaylı harekât İsrail tarafından Filistin'e karşı yürütülmüştür. Bu harekât kapsamında İsrail, İHA/SİHA veya helikopterlerden atılan füzeleri, uçakları, özel tim baskınlarını ve keskin nişancı saldırılarının hepsini kullanmıştır (David, 2002; Byman, 2002: 95-111; Luft, 2003: 3-13). Bu konu ile ilgili yapılan çalışmalarda ortaya çıkan sonuçlar karmaşıktır. Ancak genel kanaat, seçilmiş saldırıların terör faaliyetlerinde azalmaya sebep olmadığı yönündedir. İsrail'in Filistinli örgütleri baskılamak için yaptığı saldırıların 2002-2005 yılları arasında bu gruplara hiç bir etkisinin olmadığı ortaya çıkmıştır (Jaeger ve Paserman, 2008: 1591-1604; Hafez ve Hatfield, 2006: 359-382). Bu noktada seçilmiş saldırılar neden beklenen etkiyi sağlamamaktadır sorusu ortaya çıkmaktadır. Terör hareketlerinin etkili bir şekilde baskılanması için onlara destek veren sivil halktan ayrılması, izole edilmesi gerekir. Bu sadece hava gücü ve İHA/SİHA kullanımı ile mümkün değildir. Çünkü hedef alınan gruplar düzenli askeri birlikler veya egemen bir devletin kurumları değildir. Bu yüzden de ikmal alınacak tipik bir ikmal sistemi, hâkim olduğu bir arazi ve burada görünür bir mevcudiyet yoktur (Pape, 1996: 31). Bu noktada ortaya çıkan bir diğer sonuç ise seçici şiddetin terör gruplarının organizasyonel özelliklerine etki etmede başarısız olmasıdır. Yapılan çalışmalarda ortaya çıkan sonuç; terör örgütlerinin liderleri ve üst düzey kadrosunu hedef alan saldırıların, grupların küçülerek hakkında fazla bilgi olmayan yeni gruplara bölünmelerine sebep olduğudur (Jordan, 2009: 719-755). Bu bölünmeler olduğu zaman en başa dönmekte ve istihbarat toplama süreci yeniden başlamaktadır. Bu durumun terörle mücadele eden devlete sağladığı avantaj ise küçülen grupların saldırı yapma güçlerinin de azalması olmaktadır. Liderleri hedef alınan terör örgütlerinden bazıları saldırılarını azaltmıştır ama bu durumun tam tersinin de

olduğu örnekler mevcuttur. Bu yüzden burada bir genelleme yapma imkânı yoktur. Zaten büyük ve eski örgütlenmelerin önemli isimlerini kaybetmeleri durumunda dahi ne yapacaklarına dair bir planları olmaktadır çünkü benzer şeyleri daha önce yaşadıkları için her türlü duruma hazırlık hale gelmektedirler. Bu yüzden liderlerin öldürülmesi her zaman beklendiği kadar büyük bir etki sağlamayabilmektedir.

5. AYRIM GÖZETMEYEN BİR ŞİDDET GÖSTERİSİ OLARAK İHA/SİHA'LAR SALDIRILARI

İstenildiği kadar dikkatli davranılsın İHA/SİHA saldırılarında hedef alınan grupla hiçbir irtibatı olmayan siviller de ölmekte veya yaralanmaktadır. Her ne kadar adı ve Başkanlık dönemi ABD'nin özellikle Afganistan ve Pakistan'da yaptığı İHA/SİHA saldırıları ile özdeşleşen Barack H. Obama, bu saldırılarda nadiren sivillerin öldüğü veya yaralandığını iddia etse de, saldırılarda sivil kayıplar olmaktadır (Walsh, 2013: 18). Sivil can kayıpları terör örgütlerine siyasi alanda kazanımlar ve fırsatlar sağlamaktadır. Bu da seçilmiş saldırılardan beklenen faydayı ortadan kaldırmaktadır. Terör örgütleri propagandalarını yapmak ve öfkeyi resmi kurumlara kanalize etmek için sivil ölümlerini mutlaka duyurmaya çalışacaklardır. Bu durum yukarıda da değinildiği üzere, propaganda için kullanılabilir ve terör gruplarını uluslararası alanda tanınır hale getirebilecek bir fırsattır. Dahası destekçileri harekete geçirerek yeni üyeler ve sempatanlar bulma açısından da iyi bir fırsat olacaktır. Ayrıca sivil hedeflere yapılacak saldırıları misilleme adı altında meşrulaştırma çabalarına da fayda sağlayacaktır.

Bu sayılan iddialar İHA/SİHA saldırılarının etkisiz kaldığı ile ilgili en temel eleştirilerdir. İHA/SİHA saldırılarından kaynaklanan sivil can kayıpları, İHA kullanan tarafa karşı güçlü bir tepkiyi beraberinde getirmektedir. Terör grupları da bu tepkiyi kullanmaya çalışmaktadır (Gerstein, 2011).

Terör gruplarının İHA/SİHA saldırıları ayırım gözetmeyen şiddet olarak kabul ettirme çabalarının temelinde yatan sebep ise uluslararası hukuka göre seçilmiş saldırıların ihtilafı bir konu olmasıdır. Örneğin ABD'nin Pakistan'daki İHA/SİHA saldırılarını ele alacak olursak; ABD, Pakistan'la veya Pakistan'da savaş halinde değildir ancak yaptığı İHA/SİHA saldırıları ile de Pakistan'ın egemenlik ve mülkîlik haklarını çiğnemektedir (Lamb, 2012).

İHA'lar, devletlerin temayülleri ve uygulamalarına bakıldığında genel olarak uçak benzeri olarak kabul edilmekte ve buna uygun şekilde işlem görmektedir. İHA/SİHA'ları yaygın olarak kullanan ülkelerin başında gelen ABD, İHA'ların uçak olarak kabul edilmesine gerektiğine dair bir genelge yayınlamış ve belirsizliği ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Bu yüzden bir SİHA'nın başka bir ülkenin hava sahasını kullanması halinde askeri uçak statüsünde olan bu araç ve operatörü tarafından işlenen bu fiil, başka bir ülkenin rızasını almadan onun hava sahasının ve egemenlik haklarının ihlali anlamına gelmektedir (Kurt ve Ün, 2015: 198; Lamb, 2012). Fakat ABD bu durumu farklı şekilde yorumlamaktadır. ABD'nin tezine göre toprak sahibi devletin rızasıyla bu türden saldırılar yapılabilir. Uluslararası hukuk bu duruma cevaz vermektedir. Ancak ABD siyaset yapıcılar terör gruplarının toprağı üzerinde barındığı devlet bu grupları yok etmek istemezse ya da bu grupları yok edebilecek gücü ve idaresi yoksa bu devletin oluru ve rızası olmadan da toprakları üzerinde kuvvet kullanılabilirini savunmaktadırlar (Çakan, 2019: 211). Bu şekilde kuvvet kullanımı halinde meşru müdafaa hakkını kullanan devlet ile topraklarında harekât yapılan devlet arasında bir savaş ya da silahlı çatışma durumu söz konusu

olmayacaktır (Paust, 2010). Bu yüzden de ABD'nin Pakistan'da yaptığı SİHA saldırıları Pakistan devletiyle savaş ya da silahlı bir çatışmada halinde olduğu anlamına gelmemektedir (Çakan, 2019: 211).

Yargı süreçleri devre dışı bırakıldığı için, yapılan saldırılar yargısız infaz olarak nitelendirilmektedir. İHA/SİHA saldırıları bu yüzden uluslararası hukukun yargısız infazı yasaklayan hükümlerinin ihlali şeklinde yorumlanmaktadır. Bu yüzden terör grupları da dâhil muhalif gruplar İHA/SİHA saldırılarını yorumlamak için farklı bir şablon kullanmaktadırlar. İHA/SİHA saldırıları ile diğer saldırıları kıyaslayan bu yaklaşım, İHA/SİHA saldırılarının daha az sivil can kaybına yol açtığını kabul etmekle birlikte bu saldırıların uluslararası hukuku ve evrensel ahlaki prensipleri ihlal ettiği savunulmaktadır. Bu yüzden İHA/SİHA saldırıları yüzünden yaşanan sivil kayıplarının kabul edilebilir bir olgu olmadığını görüşü öne sürülmüştür (Lamb, 2012).

SONUÇ

İHA'ların yaygın olarak kullanımı ve popülerliği, özellikle 2000'li yıllarda ABD'nin Irak ve Afganistan'ı işgali ve bu bölgelerde kendisine tehdit olarak gördüğü grup ve kişilerin anlık saldırılarla öldürülmelerini içeren hava saldırıları ile artmış ve uluslararası toplum tarafından bilinir ve dikkatle takip edilir hale gelmiştir. İHA'ları ön plana çıkaran sebeplerden birisi kullanan tarafa riske girmeden ve daha az maliyetle uzak bölgelerde keşif ve saldırı görevi gibi faaliyetleri yapmasına izin vermesidir. Bu yüzden de günümüzde devletlerin aradığı uygun çözümlerden birisi olmuştur. Geliştirilmeleri ve kullanımları da bu sebepten dolayı artarak devam etmektedir. Buna karşın, özellikle başka ülkelerin hava sahasında kullanımları gibi hususlar günümüz uluslararası ilişkiler sisteminde ahlaki ve hukuki tartışmaları beraberinde getirmektedir. Ancak İHA/SİHA'ların kullanımları ile ortadan kalkan can kaybı riski, devletler için vazgeçilmez bir unsur olmalarına katkıda bulunmaktadır. Bu özellikleri de kullanımları ilgili hukuki sorunların çözülmesi ve kullanımlarının yasallaşmasını beraberinde getirecektir. İHA/SİHA, modern savaş alanının görünümünü değiştirmektedir. Bu değişim İHA'ların kara ve denizde kullanılacak benzerlerinin ortaya çıkması ve yaygınlaşması ile desteklenecektir.

KAYNAKÇA

Bloom, J. D. (2010). *Unmanned Aerial Systems: A Historical Perspective*. Fort Leavenworth, Kansas: Combat Studies Institute Press.

Boyne, W. J. (2010). The Remote Control Bombers. *Air Force Magazine*. <https://www.airforcemag.com/article/1110bombers/> (Erişim Tarihi: 15.04.2021).

Bradley, C. A. ve Goldsmith, J. L. (2005). Congressional Authorization And The War on Terror. *Harvard Law Review*, Cilt 118, Sayı 7, 2047-2133.

Brown, J. M. (2007). To Bomb or Not to Bomb? Counterinsurgency, Airpower, and Dynamic Targeting. *Air and Space Power Journal*, Cilt 21, Sayı 4, 75-85.

Byman, D. (2002). Do Targeted Killings Work? *Foreign Affairs*, Cilt 85, Sayı 2, 95-111.

- Cook, K. L. B. (2007). The Silent Force Multiplier: The History and Role of UAVs in Warfare, *2007 IEEE Aerospace Conference*, Garden City, 3-10 Mart 2007, 1-7.
- Cronin, A. (2009). *How Terrorism Ends: Understanding the Decline and Demise of Terrorist Campaigns*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Çakan, S. (2019). Uluslararası Hukuk Bağlamında Silahlı İnsansız Hava Araçları ve Hukuki Düzenlemeleri. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, Cilt 10, Sayı 37, 203-225.
- David, S. R. (2002). *Fatal Choices: Israel's Policy of Targeted Killing*. Ramat Gan, Israel: Begin-Sadat Center for Strategic Studies, Bar-Ilan University.
- Davis, L. E., McNerney, M. J., Chow, J., Hamilton, T., Harting, S., ve Byman, D. (2014). *Armed and Dangerous? UAVs and U.S. Security*. California: RAND Corporation.
- Gartner, S. S. (2008). The Multiple Effects of Casualties on Public Support for War: An Experimental Approach. *American Political Science Review*, Cilt 102, Sayı 1, 95-106.
- Hafez, M. M. ve Hatfield, J. M. (2006). Do Targeted Assassinations Work? A Multivariate Analysis of Israel's Controversial Tactic During Al-Aqsa Uprising. *Studies in Conflict & Terrorism*, Cilt 29, Sayı 4, 359-382.
- Goodwin, J. (2001). *No Other Way Out: States and Revolutionary Movements, 1945-1991*. New York: Cambridge University Press.
- Jaeger, D. A. ve Paserman, M. D. (2008). The Cycle of Violence? An Empirical Analysis of Fatalities in the Palestinian-Israeli Conflict. *American Economic Review*, Cilt 98, Sayı 4, 1591-1604.
- Johnson, J. E. (1966). *Guerra no Ar: História da aviação de Caça*. Porto Alegre: Editora Globo.
- Johnston, P. B. (2012). Does Decapitation Work? Assessing the Effectiveness of Leadership Targeting in Counterinsurgency Campaigns. *International Security*, Cilt 29, Sayı 4, 47-79.
- Jordan, J. (2009). When Heads Roll: Assessing the Effectiveness of Leadership Decapitation. *Security Studies*, Cilt 18, Sayı 4, 719-755.
- Kalyvas, S. N. (2006). *The Logic of Violence in Civil War*. New York: Cambridge University Press.
- Keane, J. F. ve Carr, S. S. (2013). A Brief History of Early Unmanned Aircraft. *Johns Hopkins APL Technical Digest*, Cilt 32, Sayı 3, 558-571.
- Kocher, M. A., Pepinsky, T. B. ve Kalyvas, S. N. (2011). Aerial Bombing and Counterinsurgency in the Vietnam War. *American Journal of Political Science*, Cilt 55, Sayı 2, 201-218.

- Kurt, Ő. (2015). İnsansız Hava Araçları (İHA) ve İHA'ların Deniz Harekât Ortamında Kullanımı, *III. Ulusal Havacılık Teknolojileri ve Uygulamaları Kongresi*, İzmir, Türkiye, 5-6.
- Kurt, Ő. ve Ün, O. (2015). İnsansız Hava Araçları (İHA) Üzerine Hava Hukuku Açısından Bir Değerlendirme. *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakóltesi Dergisi*, Cilt 10, Sayı 2, 195-213.
- Larson, C. (2020). Opearation Aphrodite: How The Allies Turned Old Planes Into Flying Bombs During World War II. *The National Interest*. <https://nationalinterest.org/blog/buzz/operation-aphrodite-how-allies-turned-old-planes-flying-bombs-during-world-war-ii-155796> (Erişim Tarihi: 14.04.2021).
- Luft, G. (2003). The Logic of Israel's Targeted Killing. *Middle East Quarterly*, Cilt 10, Sayı 1, 3-13.
- Mason, D. T. ve Krane, D. A. (1989). The Political Economy of Death Squads: Toward a Theory of the Impact of State-Sanctioned Terror. *International Studies Quarterly*, Cilt 33, Sayı 2, 175-198.
- Mueller, J. (1973). *War, Presidents, and Public Opinion*. New York: John Wiley and Sons.
- O'Connell, M. E. (2010). Unlawfull Killing With Combat Drones, A Case Study of Pakistan, 2004-2009. Legal Studies Research Paper, No: 09-43. University of Notra Dame, The Law School.
- Olsen, J. (1970). *Aphrodite: Desperate Mission*. New York: G. P. Putnam's Sons.
- Pape, R. (1996). *Bombing to Win: Air Power and Coercion in War*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Pape, R. A. ve Feldman, J. K. (2010). *Cutting the Fuse: The Explosion of Global Suicide Terrorism and How to Stop It*. Chicago, IL: The University of Chicago Press.
- Paust, J. J. (2010). Permissible Self-Defense Targetting and The Death of Bin Laden. *Denver Journal of International Law and Policy*, Cilt 39, Sayı 4, 569-583.
- Plaw, A., Fricker, M. S. ve Williams, B. G. (2011). Practice Makes Perfect?: The Changing Civilian Toll of CIA Drone Strikes in Pakistan. *Perspectives on Terrorism*, Cilt 5, Sayı 5-6, 51-69.
- Plaw, A. ve Fricker, M. S. (2012). Tracking the Predators: Evaluating the US Drone Campaign in Pakistan. *International Studies Perspectives*, Sayı 13, 344-365.
- Price, B. C. (2012). Targeting Top Terrorists: How Leadership Decapitation Contributes to Counterterrorism Targeting Top Terrorists. *International Security*, Cilt 36, Sayı 4, 9-46.
- Sapolsky, H. ve Shapiro, J. (1996). Casualties, Technology, and America's Future Wars. *Parameters*, Cilt 26, Sayı 2, 119-127.

- Scheve, T. (2008). How the MQ-9 Reaper Works. *HowStuffWorks.com*. <http://science.howstuffworks.com/reaper.htm> (Erişim Tarihi: 14.04.2021).
- Schwartz, N. (2003). Airpower in Counterinsurgency and Stability Operations. *Prism*, Cilt 2, Sayı 2, 127-134.
- Singer, P. W. (2009). Military Robots and the Laws of War. *The New Atlantis*, Sayı 23, 25-45.
- Solis, G. (2010). *The Law of Armed Conflict: International Humanitarian Law in War*. New York: Cambridge University Press.
- US Army and Navy Field Manual 3-24: Counterinsurgency. (2016). Washington: United States Department Of Army.
- Vogel, R. J. (2010). Drone Warfare and The Law of Armed Conflict. *Denver Journal of International Law and Policy*, Cilt 39, Sayı 1, 101-124.
- Walsh, I. ve Piazza, J. A. (2010). Why Respecting Physical Integrity Rights Reduces Terrorism. *Comparative Political Studies*, Cilt 43, Sayı 5, 551-577.
- Walsh, J. I. (2013). *The Effectiveness of Drone Strikes in Counterinsurgency and Counterterrorism Campaigns*. Carlisle Barracks, PA: United States Army War College Press.
- Woods, C. ve Lamb, C. (2012). CIA Tactics in Pakistan Include Targeting Rescuers and Funerals. *The Bureau of Investigative Journalism*. <https://www.thebureauinvestigates.com/stories/2012-02-04/cia-tactics-in-pakistan-include-targeting-rescuers-and-funerals> (Erişim Tarihi: 14.04.2021).